

Hemslöjd i samverkan

Ur KB:s samlingar

Digitaliserad år 2014

National Library
of Sweden

SOU

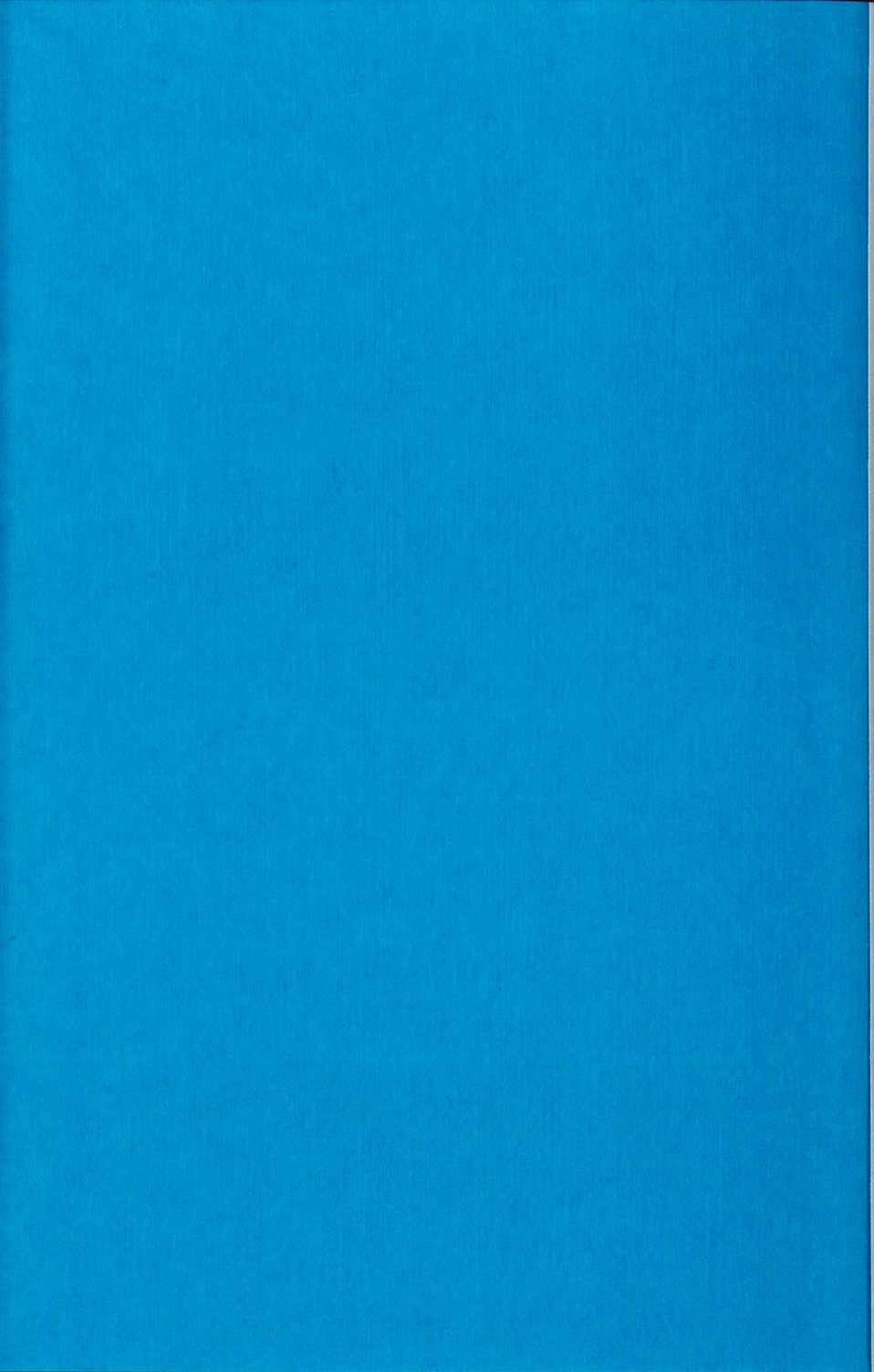
1991:66

Hemslöjd i samverkan

Betänkande av hemslöjdsnämndsutredningen

SOU

1991:66

Statens offentliga utredningar
1991:66
Industridepartementet

Hemslöjd i samverkan

Betänkande av hemslöjdsnämndsutredningen
Stockholm 1991

SOU och Ds kan köpas från Allmänna Förlaget, som också på uppdrag av regeringskansliets förvaltningskontor ombesörjer remissutsändningar av dessa publikationer.

Adress: Allmänna Förlaget
Kundtjänst
106 47 Stockholm
Tel 08/739 96 30
Telefax: 08/739 95 48

Publikationerna kan också köpas i Informationsbokhandeln, Malm Morgsgatan 5, Stockholm.

REGERINGSKANSLIETS
OFFSETCENTRAL

ISBN 91-38-10845-3
ISSN 0375-250X

Stockholm 1991

**Till statsrådet och chefen
för industridepartementet**

Genom beslut den 20 december 1990 bemyndigade regeringen chefen för industridepartementet, statsrådet Molin, att tillkalla en särskild utredare för att utvärdera verksamheten vid nämnden för hemslöjdsfrågor, bl.a. i fråga om gränsdragningen mellan nämndens och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbunds uppgifter. Med stöd av detta bemyndigande förordnades undertecknad Eric Pettersson som särskild utredare den 20 december 1990. Som sekreterare förordnades fr.o.m. den 1 februari 1991 kansli-sekreteraren Peter Blomquist.

Utredningen har under utredningsarbetet använt namnet Hemslöjdsnämnds-utredningen.

I uppdraget har, utöver ovannämnd uppgift, också ingått att bedöma hur medelsfördelningen till olika verksamheter inom hemslöjden bör hanteras samt att föra en diskussion kring de olika alternativ som kan tänkas för det statliga hemslöjdsstödets utformning.

Utredningen får härmed överlämna sitt betänkande Hemslöjd i samverkan (SOU 1991:66). Hemslöjdsnämndsutredningens arbete är därmed avslutat.

Stockholm i juli 1991

Eric Pettersson

/Peter Blomquist

The following are the
the following are the

On the basis of the information received from the
investigation, it is concluded that the
for all the information received from the
the following information was received from the
investigation, it is concluded that the
for all the information received from the
the following information was received from the

It is concluded that the information received from the
investigation is as follows:

1. The information received from the
investigation is as follows:
and all the information received from the
investigation is as follows:

2. The information received from the
investigation is as follows:

Continued on page 2

Enclosure

INNEHÅLL

	<u>Sid</u>
SAMMANFATTNING	7
1 UPPDRAGET - UTGÅNGSPUNKTER	13
1.1 Bakgrund	13
1.2 Direktiven	14
1.3 Utredningsarbetet	15
1.4 Avgränsningar	16
2 ALLMÄN BAKGRUND	17
2.1 Hemslöjden i samhället	17
2.1.1 Begreppet hemslöjd	18
2.1.2 Slöjdens omfattning	18
2.1.3 Främjandeapparaten	20
2.1.4 Nuvarande stöd	21
3 ORGANISATIONER MED ANKNYTNING TILL HEMSLÖJDEN	23
3.1 Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR)	23
3.1.1 Kommersiell verksamhet med ideellt syfte	24
3.1.2 Organisatoriska förändringar	24
3.1.3 SHR - en organisation i förändring	25
3.2 Lokala hemslöjds- och slöjdarföreningar	26
3.3 Centrum för Konst & Hantverk	26
3.4 Hemslöjdskonsulenter	27
4 NÄMNDEN FÖR HEMSLÖJDSFRÅGOR (NFH)	31
4.1 Bakgrund	31
4.2 Arbetsuppgifter, anslag och organisation	31
4.2.1 Arbetsuppgifter	31
4.2.2 Anslaget till NFH	32
4.2.3 NFH:s organisation	33
4.3 NFH:s verksamhet	33
4.3.1 Anslagsmedlens användning	33
4.3.2 Vissa särskilda frågor	34
4.3.3 Nämnden och hemslöjdskonsulenter	37
4.3.4 Nämnden och SHR	38

	<u>Sid</u>	
5	VÄRDERING AV NÄMNDENS VERKSAMHET	43
5.1	Intressenternas attityder och relationer till nämnden	43
5.2	Nämndens verksamhet bedömd utifrån statsmakternas intentioner och riktlinjer	46
6	STATENS STÖD TILL HEMSLÖJDEN - NÅGRA UTGÅNGSPUNKTER FÖR EN DISKUSSION RÖRANDE ANSVAR, FÖRDELNING OCH INRIKTNING	51
6.1	Några faktorer av betydelse för det statliga stödets utformning	51
6.1.1	Stödets motiv och syften	51
6.1.2	Statsmakternas ambitionsnivå och krav beträffande insyn och styrning	54
6.1.3	Primärverksamhetens karaktär och förutsättningar	56
6.1.4	Intressentstrukturen	58
7	ALTERNATIVA STÖDMODELLER	61
7.1	Helt decentraliserat statligt hemslöjdsstöd	61
7.1.1	Regionalt samordnat stöd under länsstyrelsernas ledning	61
7.1.2	Regionalt samordnat stöd under landstingets ledning	63
7.2	Ökad central samordning av hemslöjdsstödet	66
7.2.1	Samordning av konsulentverksamheten i myndighetsregi	66
7.2.2	Medelsfördelning via SHR	70
7.2.3	Stöd till konsulentverksamheten via SHR	72
7.3	Klarare gränsdragning mellan NFH och SHR	75
8	SLUTSATSER OCH FÖRSLAG	81
8.1	Sammanfattande kommentar	81
8.2	Förslag	85
 BILAGOR		
1.	Det statliga stödet till hemslöjden i Danmark, Finland och Norge	89
2.	Några exempel på statligt stöd inom andra samhällsområden	95

SAMMANFATTNING

Allmän bakgrund

I det inledande avsnittet "Uppdraget - utgångspunkter" ges en kortfattad skildring av förhistorien till utredningsuppdraget och en sammanfattande redogörelse för direktiven och utredningsarbetets upplägging.

Som en allmän bakgrund till den fortsatta analysen av hemslöjdsstödet och nämndens för hemslöjdsfrågor (NFH) arbete presenteras i **kapitel 2** en översiktlig redogörelse för hemslöjden i Sverige. Begreppet hemslöjd är svårt att närmare precisera men används här i en relativt vid bemärkelse innefattande såväl mjuk som hård slöjd och sträckande sig från rena hobbyaktiviteter till yrkesmässig verksamhet. Antalet personer som tillfälligt eller mer kontinuerligt ägnar sig åt någon form av slöjdande är därmed sannolikt mycket stort. Den grupp som delvis eller helt försörjer sig på tillverkning av slöjdalster är dock betydligt mer begränsad. Uppskattningsvis rör det sig om några tiotusental personer.

Inga säkra uppgifter finns om det ekonomiska värdet av slöjdproduktionen i landet. Olika källor anger dock att avsaluslöjdens omsättning kan uppgå till 6-700 milj. kr årligen varav produkter till ett värde av ca 50-70 milj. kr säljs genom hemslöjdsrörelsens butiker.

I kapitlet görs också ett försök att uppskatta det samlade samhällsstöd som direkt eller indirekt kan sägas bidra till slöjdens fortlevnad och utveckling. Gissningsvis bedöms detta uppgå till storleksordningen 95-100 milj. kr per år. Den dominerande delen utgörs av bidraget till studieförbundens kursverksamhet för slöjdintresserade. Det som man vanligen förknippar med begreppet "det statliga hemslöjdsstödet" och som behandlas i denna rapport är således endast en liten del av samhällets totala bidrag till slöjdfrämjande verksamhet.

I **kapitel 3** ges en närmare beskrivning av vissa organisationer med anknytning till hemslöjden. Främst behandlas här den till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) anknutna ideella hemslöjdsrörelsen. Denna är sedan några år tillbaka inne i en omfattande förändringsfas som bl.a. inneburit övergång till en ny organisatorisk struktur. Parallellt med

detta pågår också en intensiv diskussion rörande verksamhetens mål, inriktning och strategi vilket ställer förbundsledningen och föreningarna inför en stor uppgift under de närmaste åren.

Vid sidan av SHR-organisationen finns även ett flertal lokala hemslöjds- och slöjdarföreningar. Vid utformningen av det statliga stödet är det viktigt att även dessas behov beaktas och att de kan göra sig gällande på likvärdiga villkor med den ideella hemslöjdsrörelsen i övrigt.

En nybildad stiftelse med viss anknytning till hemslöjden är Centrum för Konst & Hantverk. Bakom denna står Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF). Under allra senaste tid har ett närmande skett mellan SHR och stiftelsen varvid olika former för ett mer fast och konkret samarbete diskuterats. Detta kan ge intressanta möjligheter till "korsbefruktning" mellan slöjd och konsthantverk.

Avslutningsvis ges en redogörelse för läns hemslöjds konsulentfunktionens utveckling.

Värdering av NFH:s verksamhet

Nämnden för hemslöjdsfrågor behandlas med avseende på uppgifter, anslag, organisation och verksamhet i det fjärde avsnittet medan själva värderingen av nämnden redovisas i **kapitel 5**.

Värderingen av den verksamhet som nämnden bedrivit görs från två olika utgångspunkter, innebärande att jag dels redovisar mina intryck av attityderna till nämnden bland hemslöjdens viktigare intressentgrupper dels gör en bedömning av verksamheten utifrån nämndens instruktion och statsmakernas övriga riktlinjer för verksamheten.

Förhållandet till **SHR och dess medlemsorganisationer** kan sägas ha varit både intimt och positivt under en följd av år. I samband med genomförandet av det s.k. samverkansprojektet förändrades relationerna drastiskt till det sämre och är hos många ledande företrädare på central och regional nivå inom SHR-organisationen klart negativ. Samtidigt kan emellertid konstateras att nämnden har stöd hos en inte obetydlig minoritet inom rörelsen för vilken nämnden i samband med genomförandet av samverkansprojektet klart tog ställning. Vid sidan av utvecklingen av

samverkansprojektet pekar jag också på nämndens rutiner i samband med hanteringen av bidragsmedel och därmed förknippad uppföljningsverksamhet samt ambitionen att slå vakt om hemslöjdskonsulenternas neutrala roll som faktorer vilka påverkat NFH:s anseende i negativ riktning inom vissa SHR-kretsar.

Nämndens kontakter med **myndigheter, institutioner och organisationer** vid sidan av hemslöjdsrörelsen har varit både omfattande och betydelsefulla och samarbetet härvidlag synes ha fungerat friktionsfritt.

När det gäller **länshemslöjdskonsulenternas** attityder till nämnden har jag uppfattat att det finns blandade åsikter, men att en klar majoritet av konsulenterna har en positiv inställning till nämnden. Det torde sammanhånga med den samordnande och stödjande roll för konsulentverksamheten som nämnden otvetydigt har kunnat spela. Vad anbelangar intressenternas uppfattning om konsulentinstitutionen som sådan är mitt intryck att denna av alla parter tillmåtts ett stort värde.

I min värdering framhåller jag betydelsen av att bedöma nämndens verksamhet inte bara utifrån omgivningens uppfattningar i sammanhanget, utan även med utgångspunkt från motiven för myndighetens tillkomst, dess instruktioner och övriga riktlinjer. Utifrån detta perspektiv menar jag att nämnden har medverkat till en ambitionshöjning vad beträffar den statliga hemslöjdsfrämjande verksamheten, vilket också var det främsta motivet för myndighetens etablerande. I allt väsentligt har nämnden agerat i enlighet med av statsmakterna givna riktlinjer i direktiv, föreskrifter och andra uttalanden och inom ramen för sitt mandat. Detta gäller även i fråga om det s.k. samverkansprojektet även om nämnden i den praktiska hanteringen av ärendet visat en inte obetydlig rigiditet och oförmåga att lyssna till och tolka omgivningens reaktioner och känslor. Detta har minskat effekten i insatserna, undergrävt förtroendet för nämnden inom delar av den ideella hemslöjdsrörelsen och menligt påverkat dess anseende i andra kretsar men borde inte vara oreparabelt.

Alternativa modeller för statligt stöd

Som en utgångspunkt för överväganden beträffande tänkbara modeller för stöd till hemslöjden redovisas i kapitel 6 **en principiell diskussion** rörande faktorer av betydelse för stödets utformning, som motiven för och syftet

med stödet, statsmakternas ambition vad avser bl.a. insyn, styrmöjligheter och resultatuppföljning samt primärverksamhetens karaktär och grundvillkor i övrigt. Betydelsefullt i sammanhanget är därutöver intressentstrukturens utformning, kompetens och värderingar.

I utredningens sjunde kapitel redovisas några **alternativa modeller** för fördelning, administration och styrning av det statliga stödet. De infallsvinklar som prövas kan sägas innebära **en begränsning av antalet aktörer** genom att **ett** organ ges ett mer samlat och odelat ansvar för stödverksamheten än f.n., **en förenkling av verksamheten** genom en begränsning av antalet stödformer, användningsändamål och anslagsposter och **en klarare ansvarsfördelning** mellan aktörerna inom ramen för i stort dagens system.

Även om den kritik som i olika sammanhang riktats mot det statliga hemslöjdsstödet i många avseenden har visst berättigande kan man inte bortse från att stödet också har betydande förtjänster. En diskussion och bedömning liksom ställningstagande till det statliga stödets syfte, inriktning och administration kan också ta sin utgångspunkt i och baseras på många olika synsätt och förhållanden. Det finns därför knappast någon entydig lösning beträffande det statliga stödets utformning som kan tillgodose alla intressenters behov och preferenser.

En övergång till en total decentralisering av verksamheten under antingen länsstyrelsernas eller landstingens ledning skulle - även om den kan ge ett ökat engagemang hos intressenterna på det regionala planet och kan sägas väl anknyta till slöjdens lokala karaktär - ha så stora nackdelar vad avser möjligheterna att bevaka och hantera för slöjden vitala och övergripande frågor att den framstår som klart underlägsen dagens modell.

En ensning av huvudmannaskapet för hemslöjdskonsulenterna parad med en viss omstrukturering av denna resurs under en central myndighet skulle enligt min mening sannolikt kunna ge en effektivisering av stödverksamheten. Ett genomförande kräver emellertid överenskommelser med och positiv uppslutning av samtliga landsting.

Alternativet att istället låta SHR svara för fördelning och förvaltning av hela det statliga hemslöjdsstödet finner jag mindre lämpligt ur såväl

principiella som praktiska synvinklar. Förbundet har inte idag en sådan auktoritet och ställning att bidragsfördelningen kan förväntas bli hanterad bättre än vad som nu sker. Att begränsa uppgiften till att enbart avse fördelningen av stödet till och ledningen av den rådgivande verksamheten undanröjer de principiella betänkligheterna men har andra nackdelar som gör att jag inte heller finner en sådan åtgärd försvarbar.

Vissa möjligheter borde finnas att i det praktiska arbetet ge en ökad profilering av riksförbundets och nämndens verksamhet och därmed en något klarare gräns mellan organisationernas uppgifter. Jag anser det dock inte meningsfullt att genom uttryckliga formuleringar i instruktioner, stödbetänkanden och andra riktlinjer för arbetet göra en klar ansvarsfördelning. Olika aspekter på slöjden måste kunna beaktas i stödet. En ökad formell reglering riskerar att på ett olyckligt sätt minska flexibiliteten och snäva in verksamheten eller alternativt i praktiken visa sig vara helt artificiella.

Förslag

Den nuvarande finansieringsprincipen, där landstingen svarar för merparten av kostnaden för konsulentverksamheten, innebär att alla förändringar av det statliga stödet som berör denna funktion förutsätter någon form av överenskommelse med dessa. Samtidigt utgör hemslöjdskonsulenterna den största och viktigaste resursen i samhällets stöd. Det är önskvärt att konsulenternas verksamhet ges ökat stöd, klarhet och stadga. Jag förordar därför - i enlighet med vad Statskontoret tidigare föreslagit i rapporten Länshemslöjdskonsulenterna - huvudmannaskap och finansieringsform (Statskontoret 1988:43) att staten tar upp överläggningar med landstingen rörande konsulentverksamhetens inriktning och villkor i övrigt.

SHR och dess medlemsorganisationer utför ett för hemslöjdens utveckling betydelsefullt, omfattande och engagerat arbete. Samtidigt befinner sig rörelsen i en ganska turbulent omställnings- och nyorienteringsfas. Denna i många avseenden positiva men krävande förändringsprocess anser jag bör stödjas genom att det nuvarande bidraget till SHR under anslaget B 5 ges som ett organisationsbidrag som inom rörelsen fritt kan disponeras för verksamhetens utveckling.

Även om hemslöjdsverksamheten är en lokal och geografiskt spridd aktivitet finns gemensamma verksamhetsförutsättningar och problem som måste ges uppmärksamhet. Det är viktigt att stödsystemet inrymmer ett klart ansvar för detta. Jag förordar därför att nämnden för hemslöjdsfrågor kvarstår som centralt samordnande organ för det statliga hemslöjdsstödet. Nämnden bör även i fortsättningen i sin verksamhet utgå från en helhetssyn på hemslöjden. Inom denna ram bör de närings- och sysselsättningsmässiga aspekterna emellertid kunna betonas starkare än hittills. Detta både motiverar och underlättar en fortsatt anknytning till industridepartementets verksamhetsområde och en administrativ koppling till NUTEK. Genom att den ideella hemslöjdsrörelsen av tradition starkt manifesterat den kulturella synen på slöjden kan de båda organisationerna härigenom bli mer komplementära vilket borde underlätta ett fortsatt samarbete.

Oavsett vilka modifikationer som görs av det statliga finansiella stödet kommer detta emellertid att endast i ringa grad förändra den övergripande problembilden och den stora skaran av aktörer och intressenter inom hemslöjdsområdet. Förutsättningen för att ett gott resultat av de främjande insatserna skall nås kommer även i fortsättningen vara att arbetet sker med tillvaratagande av gemensamma krafter och att berörda intressenter i verklig mening kan åstadkomma en hemslöjd i samverkan. Detta är emellertid en fråga om attityder och samsyn som svårligen kan tillgodoses enbart genom formella ändringar av stödsystemet.

1 UPPDRAGET - UTGÅNGSPUNKTER

1.1. Bakgrund

När hemslöjdsnämnden den 1 juli 1981 lämnade rollen som rådgivande organ vid statens industriverk och istället blev egen myndighet inom hemslöjdsområdet var detta ett uttryck för den höjda ambitionsnivå för statens insatser som skisserats av 1977 års hemslöjdsutredning i betänkandet Hemslöjd - kulturarbete, produktion, sysselsättning (SOU 1979:77). Ett av kännetecknen för verksamheten vid den tidigare rådgivande nämnden var den starka kopplingen till den ideella hemslöjdsrörelsen genom Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR). I såväl nämndens som förbundets styrelser fanns respektive organ representerat och arbetet bedrevs i mycket intim samverkan. Från SHR:s sida betraktades den organisatoriska förändringen vid nämnden som både önskvärd och nödvändig. Hemslöjdsfrågorna hade spelat en mindre framträdande roll inom SIND:s verksamhet och med den nya myndigheten, nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH), fanns förhoppningar att hemslöjdens behov skulle kunna lyftas fram och tillfredsställas på ett bättre sätt än tidigare.

Att nämnden med ökade resurser och myndighetsstatus med tiden skulle ha ambitionen att skapa sig en starkare och mer självständig profil än sin föregångare är knappast särskilt anmärkningsvärt, men få hade räknat med att detta också skulle gälla förhållandet till SHR. När nämnden under 80-talets andra hälft engagerade sig i de ekonomiska bekymmer som hårt drabbat hemslöjdsrörelsens butiker var det i egenskap av medelsfördelare och drivande kraft bakom det s.k. samverkansprojektet som nämnden kunde slå an tonen i räddningsarbetet. Längre verkade det som satsningen skulle kunna genomföras enligt den traditionella samförståndsmodellen, men av olika skäl hamnade nämnden och SHR på kollisionkurs med varandra. Den en gång så eftertraktade hemslöjdsmyndigheten upplevdes från betydande delar av hemslöjdsrörelsen nu som alltför myndig och stark. Missnöjet tog sig uttryck bl.a. i en fempartimotion i riksdagen. I motionen sägs bl.a. att nämnden för hemslöjdsfrågor i ökande omfattning kommit att agera som "överförmyndare" över den ideella hemslöjdsorganisationen, varigenom det ofta har gått ut dubbla budskap om hemslöjden och hemslöjdsrörelsens roll i samhället. Motionärerna förespråkade att nämnden borde avvecklas och att bidraget till SHR lämnas direkt till riksförbundet och inte via nämnden.

Vidare ansåg motionärerna att stödet borde förstärkas, så att organisationen på ett kraftfullt sätt skulle kunna utveckla svensk slöjd. Statens administration för hemslöjdens räkning skulle i fortsättningen kunna handhas av industriverket.

Det var bl.a. denna motion som föranledde riksdagens näringsutskott att påtala behovet av en utvärdering av verksamheten vid nämnden för hemslöjdsfrågor (1988/89:NU22).

1.2. Direktiven

Mot bakgrund av det som näringsutskottet anfört beslutade regeringen att tillkalla en särskild utredningsman för att utvärdera verksamheten vid nämnden, bl.a. i fråga om gränsdragningen mellan nämndens och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbunds uppgifter. I direktiven (1990:76) framhålls att utredaren vid utvärderingen bör bedöma i vilken utsträckning nämnden skall fördela medel till olika verksamheter inom hemslöjden med nuvarande detaljgranskning och om medelsfördelningen delvis borde handhas av riksförbundet.

I uppdraget ligger enligt direktiven

1. att inventera eventuella svårigheter vid gränsdragningen mellan nämndens uppgifter och den ideella hemslöjdsrörelsens,
2. att jämföra med förhållandena inom andra samhällssektorer,
3. att undersöka motsvarande förhållanden i andra länder, främst de nordiska,
4. att ta ställning till om nämnden skall fördela de statliga medlen till olika verksamheter inom hemslöjden eller om medelsfördelningen helt eller delvis borde handhas av riksförbundet,
5. att klargöra vilket värde nämnden för hemslöjdsfrågor och de regionala hemslöjdskonsulenterna tillmätts av medlemmarna, andra intressenter inom hemslöjdsrörelsen samt berörda myndigheter och organisationer, och
6. att klargöra vilken roll en statlig nämnd principiellt kan ha för att utveckla och aktivera verksamheten.

Enligt direktiven bör också en diskussion föras kring de olika alternativ som skulle kunna tänkas för statligt stöd till hemslöjden och vilka konsekvenser

dessa skulle föra med sig för främjandet av hemslöjden enligt de riktlinjer som statsmakterna lagt fast.

Bl.a. bör enligt direktiven följande tre alternativa lösningar belysas.

1. Att som nu ha en kombination av centralt och regionalt stöd där nämnden för hemslöjdsfrågor fördelar medel till olika projekt i landet och konsulentverksamheten som bekostas av staten och landstingen gemensamt.
2. Att det statliga stödet till hemslöjden kanaliseras regionalt via länsstyrelserna.
3. Att det statliga stödet går direkt till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund.

Utredningsarbetet bör avslutas med en värdering av för- och nackdelar med olika lösningar.

1.3 Utredningsarbetet

Till grund för utredningsarbetet ligger skriftlig dokumentation från nämnden för hemslöjdsfrågor och från SHR samt en rad utredningar, rapporter och annat material från olika hemslöjdsintressenter. Utredningen har också intervjuat representanter för NFH, SHR och en rad andra personer med anknytning till hemslöjdsområdet. Bedömningen av vilket värde nämnden för hemslöjdsfrågor och de regionala hemslöjdskonsulenterna tillmätts av berörda intressenter har väsentligen gjorts på grundval av synpunkter som därvid framkommit och vad som i denna fråga kan utläsas ur tillgängligt skriftligt material. Slutsatserna bygger således inte på någon omfattande systematisk studie eller enkätundersökning av hur intressenterna **uppfattat** nämnden och dess verksamhet. Värderingen av nämndens arbete görs främst med de direktiv och riktlinjer som nämnden haft för sitt arbete som referensram och bedömningskriterier. De överväganden som gjorts i övrigt när det gäller det statliga stödets nuvarande och framtida utformning och inriktning m.m. bygger i huvudsak på de intryck utredningen samlat vid intervjuer och på en sammanvägning av den information som det skriftliga källmaterialet tillhandahållit.

Studiebesök har gjorts i Norge och Finland och utredningen har bevistat SHR:s riksstämma i Östersund den 31 maj - 1 juni 1991. I samband med intervjuer har besök också gjorts i Värmlands, Västernorrlands, Kopparbergs, Östergötlands och Södermanlands län samt Örebro län.

1.4 Avgränsningar

Det torde föreligga en bred enighet om att begreppet hemslöjd innefattar en mångfald aktiviteter, tekniker och kunnande som det är av stort samhällsligt värde att bevara och vidareutveckla av såväl kulturella som sociala, sysselsättningsmässiga och näringspolitiska skäl. Samhällets stöd har också ovedersägligen varit av väsentlig betydelse för att svensk hemslöjd kunnat bevaras till våra dagar i den omfattning, mångfald och kvalitet som nu finns. Behovet av fortsatt stöd är samtidigt stort. Jag har därför inte funnit det motiverat att pröva om statligt stöd fortsättningsvis skall utgå till hemslöjden utan endast **hur** stödet skall kanaliseras och verksamheten styras för att man skall få största möjliga effekt av insatsen.

När det gäller det statliga stödet har jag vidare gjort den avgränsningen att jag i första hand behandlar de medel som under tolfte huvudtiteln betecknas som stöd till hemslöjden d.v.s. anslaget B 5. Främjande av hemslöjden samt bidraget till hemslöjdskonsulenterna - anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m.

2 ALLMÄN BAKGRUND

Föreliggande uppdrag kan med utgångspunkt i utredningsdirektiven betraktas utifrån det samspel som äger rum inom hemslöjden - och då i synnerhet mellan nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH) och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR) samt hemslöjdskonsulenterna - och möjligheterna att utifrån nuvarande organisatoriska struktur åstadkomma en väl fungerande hemslöjdsfrämjande verksamhet. Detta betraktelsesätt bör dock inledningsvis sättas in i ett vidare sammanhang dels för att belysa vissa förutsättningar och begränsningar som finns när det gäller den hemslöjdsfrämjande verksamheten i allmänhet och dels för att ge en bredare bakgrund till de bedömningar som görs längre fram.

2.1 Hemslöjden i samhället

I Sverige betraktas hemslöjden sedan länge som en företeelse av betydande samhällsintresse. Det konkreta uttrycket för detta är de offentliga resurser som i olika former ställs till hemslöjdens förfogande. Slöjdens betydelse brukar preciseras genom det värde den representerar i kulturellt, näringsmässigt och socialt avseende.

Till följd av bl.a. hemslöjdens specifika karaktär och den historiska utvecklingen inom området har den främjandeapparat som vuxit fram kring hemslöjden fått en utformning som inte minst från organisatoriska utgångspunkter ter sig både komplicerad och svåröverskådlig.

Den nuvarande ordningen har också diskuterats och kritiserats av olika intressenter inom hemslöjdsområdet och varit föremål för utredningar i ett flertal sammanhang.

Debatten har dock inte lett till någon större enighet varken när det gäller analysen av målen, problemen och lösningarna. Oenigheten är också stor bland aktörerna när det gäller bedömningen av förhållandena i våra nordiska grannländer, som i diskussionen ofta förs fram som exempel på - beroende på vederbörandes värderingar och "plattform" i systemet - eftersträvansvärda eller mindre lyckade modeller. (För en översiktlig beskrivning av förhållandena i Danmark, Finland och Norge hänvisas till bilaga 1.)

2.1.1 Begreppet hemslöjd

Det är svårt att mer exakt och konkret definiera begreppet hemslöjd. Gränserna mot bl.a. konsthantverk och småindustriell verksamhet eller rena hobbyaktiviteter kan vara flytande. Synen på vad som faller innanför eller utanför hemslöjdssfären varierar också mellan olika aktörer och över tiden. Även produkterna, de tekniska hjälpmedlen, metoderna och materialet kan och bör rimligen förändras i takt med den allmänna utvecklingen i samhället.

En mer utförlig diskussion kring detta återfinns bl.a. i 1977 års hemslöjdsutrednings betänkande. Någon mer preciserad avgränsning är emellertid knappast erforderlig i detta sammanhang. Om inte annat anges lägger jag således i uttrycket hemslöjd en bred betydelse innefattande såväl mjuk som hård slöjd sträckande sig från rena hobbyaktiviteter till yrkesmässig verksamhet. Begreppet slöjdare används genomgående som en samlande beteckning för alla utövare av slöjd oavsett slöjdarens kön och slöjdarten.

2.1.2 Slöjdens omfattning

Svårigheter föreligger också när det gäller möjligheterna att mäta slöjdens samlade omfattning och betydelse. De viktigaste aktörerna inom hemslöjden, och basen för den hemslöjdsfrämjande verksamheten, är naturligtvis de utövande slöjdarna själva. Uppgifterna om deras antal och slöjdandets karaktär är behäftade med betydande osäkerhet. 1977 års hemslöjdsutredning genomförde med hjälp av länshemslöjdskonsulenterna och sameslöjds-konsulenterna en enkät som antydde att antalet saluslöjdare skulle kunna vara närmare 13 000 och att omkring 45% av dessa skulle finnas i de sju skogslänen. Uppskattningar som gjordes av knappt hälften av de tillfrågade konsulenterna tydde på att ca 70 000 - 80 000 personer i de berörda länen sysslade med husbehovs- eller fritidsslöjdande. Utredningen menade dock att enkätsvaren härvidlag knappast gav underlag för någon annan slutsats än att totalbedömningar om slöjdandets omfattning är svåra att göra utan tillgång till uppgifter om de enskilda hushållen.

I NFH:s och glesbygdsdelegationens rapport från det gemensamma projektet Hemslöjd - Sysselsättning (1986) finns vissa uppgifter om antalet

slöjdare som på hel- eller deltid var sysselsatta med slöjdtillverkning och försäljning. Siffrorna, som tagits fram för projektets räkning med hemslöjdskonsulenternas hjälp, visade att det av konsulenterna kända slöjdarantalet skulle vara ca 8 400, varav antalet heltidsslöjdare beräknades uppgå till knappt 900 stycken. (I undersökningen saknades dock uppgifter från Örebro och Västerbottens län.) Enligt rapporten tydde uppskattningar på att det totalt skulle kunna finnas ca 40 000 personer i landet som slöjdade så mycket att en del av alstren gick till försäljning. Med ledning av de slöjdarinventeringar som gjorts i ett antal län påpekades i rapporten att antalet slöjdare totalt sett ökat, även om antalet slöjdare som levererade slöjd till hemslöjdsföreningar minskat sedan 1960-talet. I avsaknad av slöjdarinventeringar i samtliga län framhölls dock att det är svårt att ange några mer exakta siffror gällande slöjdarnas totala antal.

Ett annat mått på slöjdens omfattning och i synnerhet allmänhetens intresse för denna är de uppgifter som finns kring folkbildningsorganisationernas kursverksamhet med inriktning mot slöjd. Enligt SCB:s statistik deltog under 1989/90 drygt 200 000 personer i slöjdkurser av olika slag (träslöjd, metallslöjd, keramik, vävning, konstsovmnad, övrig textilslöjd). Detta vittnar om ett betydande intresse för slöjd bland allmänheten (men också om ett minskat deltagande i sådana kurser i jämförelse med exempelvis 1979/80 då dessa samlade närmare 330 000 deltagare). Hur många av dessa kursdeltagare som kan hänföras till kategorin utövande slöjdare är svårt att uttala sig om.

Ännu svårare är att uppskatta det totala ekonomiska värdet av den slöjd- och handarbetsverksamhet som utförs för avsalu eller eget behov. Uppgifter i bakgrundsmaterialet till det s.k. samverkansprojektet anger totalvärdet av avsaluslöjden till ca 600 milj. kr i mitten av 1980-talet. De föreningsägda butikernas omsättning av slöjdalster uppgick vid samma tidpunkt till omkring 70 milj. kr. Enligt olika källor sålde slöjdarna själva direkt till konsument slöjdprodukter till ett värde av 300-360 milj. kr. Återstoden, ca 200 milj. kr, förmedlades via andra kanaler som privata hemslöjdsaffärer och presentbodar eller vid mer tillfälliga arrangemang som mässor och utställningar. Härtill bör emellertid läggas värdet av den slöjd som inte utbjuds på marknaden utan konsumeras i hemmen eller av tillverkaren själv. Underlag saknas för att göra en tillförlitlig uppskattning av detta men sannolikt torde det i ekonomiska termer inte understiga avsaluslöjdens omsättning. Sammanlagt skulle detta alltså tyda på en

produktion av hemslöjdsartiklar på 2 - 2,5 miljarder i dagens penningvärde.

2.1.3 Främjandeapparaten

Trots att hemslöjden totalt sett måste betraktas som en liten del i samhället som helhet, kan konstateras att den hemslöjdsfrämjande verksamheten omfattar en lång rad aktörer. Utan anspråk på fullständighet kan följande beskrivning tjäna som illustration.

På central statlig nivå märks naturligtvis först och främst det ansvariga organet, nämnden för hemslöjdsfrågor, med dess fysiska och övriga knytning till statens industriverk (numera närings- och teknikutvecklingsverket, NUTEK). Skolöverstyrelsen (numera skolverket), universitets- och högskoleämbetet, arbetsmarknadsstyrelsen och den tidigare delegationen för glesbygdsfrågor (numera Glesbygdsmyndigheten) är exempel på andra centrala organ som involverats på olika sätt. På regional nivå verkar landsting, länsstyrelser och länsmuséer samt i någon utsträckning även utvecklingsfonder. Här finns också hemslöjdskonsulenterna som i flera avseenden har en nyckelroll i det hemslöjdsfrämjande arbetet. Lokalt förekommer kommunalt engagemang i varierande former.

Jämsides med den offentliga sektorns intressenter finns en rad andra aktörer. SHR-organisationen har en särställning som dominerande ideell rörelse och med en butiksverksamhet som bedrivs på en rad orter i landet. Till SHR är också knuten Sätergläntan - hemslöjdens skola i Insjön utanför Leksand - som utöver sin egen utbildningsverksamhet också administrerar SHR:s länsanknutna kursverksamhet. Från SHR fristående hemslöjds- och slöjdarföreningar finns också, men dessa för utifrån ett centralt perspektiv en mera undanskymd tillvaro. Deras betydelse för slöjden och slöjdarna lokalt skall av detta skäl emellertid inte undervärderas. En annan viktig aktör är studieförbunden som genom sin kursverksamhet betyder mycket för tillvaratagandet av det stora intresse som finns hos allmänheten för slöjdande och handarbete i olika former. Även hembygdsrörelsen har anknytning till hemslöjden. Inte minst lokalt genomför hembygdsföreningar arrangemang som många gånger kan vara av betydelse även för slöjdintresserade. Ett exempel på en ny aktör är stiftelsen Centrum för Konst & Hantverk som i viss utsträckning vänder sig direkt till yrkesutövande slöjdare.

2.1.4 Nuvarande stöd

Nämnden för hemslöjdsfrågor disponerar för sin verksamhet anslaget B 5. Främjande av hemslöjden under tolfte huvudtiteln. För budgetåret 1990/91 uppgick anslaget totalt till 8 299 368 kr.

Kostnaderna för de 48 läns-hemslöjds-konsulenterna belastar fr.o.m. budgetåret 1988/89 anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. under tolfte huvudtiteln. Den statliga andelen av kostnaden för läns-hemslöjds-konsulenterna var budgetåret 1990/91 7 463 000 kr. Härtill kommer landstingens bidrag som enligt villkoren för det statliga stödet skall uppgå till minst samma belopp. De sammanlagda kostnaderna för de statligt- och landstingsfinansierade läns-hemslöjds-konsulenterna uppgick således till drygt 15 milj. kr. Dessutom finansieras konsulenttjänster med helt regionala/kommunala medel i 7 fall.

Till detta kommer medel som från central, regional och lokal nivå satsas i olika projekt samt bidrag till hemslöjdsföreningar, kursverksamhet, vävstugor, terapiverksamhet m.m.

Att mer exakt ange en siffra för storleken av det totala samhällseliga stöd som via olika kanaler, direkt eller indirekt, kommer slöjdandet till del är inte möjligt utan en omfattande uppgiftsinsamling. En mycket grov och överslagsmässig bedömning skulle dock kunna tyda på att detta uppgår till minst storleksordningen 95-100 milj. kr årligen. Den allra överväganden delen av detta utgörs av stödet till studieförbundens kursverksamhet för slöjdintresserade.

Härav utgjorde det statliga stödet som budgetåret 1990/91 exklusivt riktade sig till hemslöjden alltså till 15,8 milj. kr. Av dessa avsåg nära 9,2 milj. kr medel för konsulentverksamheten, knappt 1,5 milj. kr utgjorde bidrag till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund och drygt 1 milj. kr kostnader för NFH:s administration. För "Övrig verksamhet" var avsatt drygt 4 milj. kr varav 3 milj. kr dock var avsett som ett temporärt stöd till Svensk Slöjd AB. För NFH:s uppgift att initiera, planera och göra insatser för hemslöjdens utveckling återstod i form av "obundna medel" ca 1,1 milj. kr.

Den dominerande delen av statens (och landstingens) direkt till hemslöjds-
verksamheten riktade stöd utgörs alltså av kostnaderna för den rådgivande
verksamheten. Hur medlen fördelas till denna aktivitet och än mer hur
styrnings- och uppföljningssystemen är utformade och praktiskt tillämpas
framstår därför som en väsentlig fråga vid en bedömning av möjligheterna
att få ökad effekt av det statliga stödet.

3 ORGANISATIONER MED ANKNYTNING TILL HEMSLÖJDEN

3.1 Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR)

När uttrycket hemslöjdsrörelsen används är det ofta synonymt med de hemslöjdsföreningar och den butiksverksamhet som ryms inom Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR). Förbundet är en ideell förening och har till uppgift att främja den svenska hemslöjden och dess utveckling. SHR skall utgöra ett centralt organ för och ett föreningsband mellan landets hemslöjdsföreningar. Det totala medlemsantalet är ca 20 000 personer. Av dessa är endast en liten del yrkesslöjdare i någon form. Det stora flertalet medlemmar tillhör en bredare kategori hemslöjdsintresserade som genom föreningarna kan stödja och bli delaktiga i hemslöjdsaktiviteter av olika slag. Hemslöjdsföreningarna finansierar sin verksamhet via medlemsavgifter, kommunala bidrag, lotterier o. dyl. En viktig resurs för dessa är i förekommande fall de läns hemslöjdskonsulenter som har läns hemslöjdsförening/förbund som huvudman. Riksförbundets verksamhet finansieras huvudsakligen genom statligt bidrag som fördelas av nämnden för hemslöjdsfrågor.

Även om här inte finns plats för någon mer djuplodande historisk tillbakablick bör ändå den organiserade hemslöjdsrörelsens traditioner nämnas. SHR firar 1992 sitt 80-årsjubileum och rötterna till dess hemslöjdsfrämjande arbete kan sökas i en ökad insikt om hemslöjdens betydelse i kulturellt och ekonomiskt avseende som uppkom under andra halvan av 1800-talet. I 1977 års hemslöjdsutredning beskrivs hemslöjdsrörelsens framväxt och utveckling och man framhåller att SHR och dess medlemsföreningar torde kunna tillmätas avgörande betydelse för hemslöjdens utveckling under 1900-talet:

"En medveten kvalitetssträvan har genomsyrat verksamheten. Likaså har genom den organiserade hemslöjdsrörelsens medverkan kunskaperna om hemslöjden och dess traditioner, om slöjdmaterial, tillverkningsmetoder, mönster, form och funktioner kunnat hållas levande. Såväl inom undervisningen i hemslöjd som i slöjdandet i alla dess former har hemslöjdsrörelsen genom det samlade kunnande den representerar lyckats skapa en stark medvetenhet om vad hemslöjd är." (SOU 1979:77 s. 85)

3.1.1 Kommersiell verksamhet med ideellt syfte

Redan tidigt startades försäljning av hemslöjdsalster i föreningsregi och med tiden kom föreningsdrivna hemslöjdsbutiker att på många platser inta en central roll i det hemslöjdsfrämjande arbetet. Att den ekonomiska verksamheten fungerat som ett verktyg för rörelsens ideella strävanden understryks i 1977 års hemslöjdsutredning. Där sägs att försäljningsföreningarnas insatser knappast kan sägas vara av mindre betydelse än övriga hemslöjdsföreningars. Snarare har, menar utredningen, försäljningsföreningarna genom sin ofta mer omfattande verksamhet större förutsättningar att nå slöjdare och allmänhet med en upplysande och rådgivande verksamhet.

För den breda allmänheten är begreppet hemslöjd nog många gånger intimt förknippat med just hemslöjdsbutikerna - den ekonomiska verksamheten har fungerat som hemslöjdsrörelsens ansikte utåt. Det torde också vara motiverat att hävda att butikerna intagit en särställning inom hemslöjdsrörelsens föreningsverksamhet och att den ekonomiska sidan under lång tid fungerat som rörelsens främsta motor. Under de goda åren stimulerades hemslöjden inte minst av den formgivarkompetens som ofta var knuten till butikerna. Ett allt tydligare dilemma har dock funnits i det att man med en begränsad ekonomisk bas för sitt arbete försökt bedriva en omfattande ideell verksamhet. Under de senaste decennierna har hemslöjdsrörelsens butiker drabbats av ekonomiska svårigheter och i ett antal fall har nedläggningar inte kunnat undvikas. Den utvecklingen accelererade under 1980-talet.

3.1.2 Organisatoriska förändringar

I takt med ökade ekonomiska bekymmer och butiksnedläggningar har den ekonomiska verksamheten som verktyg för rörelsens hemslöjdsfrämjande ambitioner kommit att framstå som alltmer osäker. I samband med konkurser har t.ex. förekommit att värdefulla hemslöjdsarkiv och samlingar skingrats och därmed hamnat bortom berörd hemslöjdsförenings kontroll. Svårigheter för de affärsdrivande föreningarna att åtnjuta offentliga bidrag av olika slag har också talat för en översyn av organisationsformerna. Vid sidan av detta har funnits mer ideologiska bevekelsegrunder med strävanden att profilera SHR i riktning mot en bredare folkrörelseorganisation med väsentligt ökat medlemsantal och högre ideell medlemsaktivitet på regional och lokal nivå.

Frågan om förändrad organisation behandlades av SHR:s förbundsstämma redan 1984 och har därefter tagits upp vid stämmor, styrelsemöten och föreningsammansamlingar under en rad år. Slutligt beslut om genomförande av en omorganisation fattades vid förbundsstämman 1987. Förändringarna trädde i kraft i januari 1989 men fortfarande finns föreningar där den nya organisationen inte fått genomslag.

Det konkreta målet för arbetet har varit att åstadkomma en tydligare uppdelning mellan ideell och ekonomisk verksamhet samt att renodla SHR som ideell organisation. Medlem i riksförbundet kan numera i princip endast vara riksorganisation/riksförening, länshemslöjdsförbund/förening eller landskapsförening med ideellt syfte. Lokalföreningarna knyts till SHR genom medlemskap i de ideella länsföreningarna. Kopplingen till den ekonomiska verksamheten åstadkoms genom att de ideella föreningarna på regional eller lokal nivå kan driva butiksverksamhet via aktiebolag, stiftelse eller ekonomisk förening med härför särskild utsedd styrelse.

3.1.3 SHR - en organisation i förändring

Inledningsvis nämndes SHR:s gamla anor och den roll riksförbundet spelat som bärare av hemslöjdens traditioner och värderingar. Den omorganisation som SHR genomfört kan ses som ett uttryck för ambitionen att finna arbetsformer och inriktning som bättre passar hemslöjden i dagens samhälle. Förändringsarbetet ställer stora krav på hemslöjdsrörelsens medvetenhet om den egna identiteten och hur denna kan och bör utvecklas. De nya vindarna kräver också att de människor som bär upp verksamheten är lyhörda för nytänkande och att de är beredda att kunna växla in på nya och delvis okända spår. I dessa avseenden kan rörelsens gamla anor utgöra både en tillgång och en belastning. Man kan säga att SHR nu befinner sig i en brytningstid även om ett första viktigt steg har tagits genom att själva omorganisationen i stort sett genomförts. Mycket återstår dock att göra för att konkretisera den ideologiska grunden och ena de många uppfattningarna rörande mål och inriktning av verksamheten. Skall man sträva efter att utvecklas mot en bred folkrörelse med plats för alla som har intresse för hemslöjd eller skall man i första hand slå vakt om elitslöjden? Skall man vara en renodlad "främjandeorganisation" bestående av "hemslöjdens vänner" eller skall man sträva i riktning mot att bli en slöjdarnas och slöjdens intresseförening? Detta är några av de frågor som

länge debatterats inom rörelsen och som man under de närmaste åren måste ta klar ställning till. I det arbetet synes förbundsledningen och föreningarna stå inför en stor uppgift.

Som ett led i dessa ansträngningar har under hösten 1990 genomförts ett antal regionala konferenser med syfte dels att förankra den nya målinriktningen och dels att föra en diskussion med rörelsens eget folk om hur målen kan uppnås. Utifrån de uppgifter som utredningen inhämtat tycks frågorna inför framtiden vara både många och svåra. Som i alla demokratiska organisationer finns många åsikter och viljor och inom hemslöjdsorganisationen finns traditionellt ett betydande svängrum för regionalt och lokalt anpassad verksamhet. Tillsammans med de ekonomiska bekymmer som kan förutses för hemslöjdens kvarvarande butiker - trots en särskild butikssatsning genom projektet Svensk Slöjd AB - kan konstateras att SHR idag har betydande interna uppgifter att lösa.

3.2 Lokala hemslöjds- och slöjdareföreningar

Även om SHR-organisationen som tidigare nämnts ofta får förkroppsliga den svenska hemslöjdsrörelsen kan det framhållas att det på olika håll finns lokala hemslöjdsföreningar eller slöjdarsammanslutningar som inte är knutna till SHR. Utredningen har inte gjort några systematiska försök att studera förekomsten av sådana fristående föreningar, men vill ändå peka på företeelsen som sådan. I Statskontorets rapport om länshemslöjdskonsulenter (Statskontoret 1988:43) pekar man på ett betydande antal fristående föreningar. Någon NFH-inventering av omfattningen av denna föreningsverksamhet har inte gjorts.

Vid en eventuell förändring av det sätt på vilket statliga medel för hemslöjdsfrämjande verksamhet fördelas är det väsentligt att uppmärksamma även de lokala och fristående föreningarna. Det är viktigt att dessa har möjlighet att göra sig gällande på samma villkor som föreningar knutna till den dominerande SHR-organisationen.

3.3 Centrum för Konst & Hantverk

En nybildad stiftelse med anknytning till hemslöjden är Centrum för Konst & Hantverk. Bakom stiftelsen står Föreningen Sveriges Konsthantverkare och Industriformgivare (KIF). Idéerna om en svensk centrumbildning för

konst och hantverk har funnits sedan början av 1980-talet. Med hjälp av bidrag från Statens kulturråd har man kunnat starta upp sin verksamhet i januari 1991 och ambitionen är att centret skall kunna bli en samlingspunkt där efterfrågan och utbud inom området kan mötas. Med inriktning mot inredare, arkitekter, muséer, konstföreningar och andra skall man informera om och marknadsföra de tjänster som till centret anslutna konsthantverkare och slöjdare kan erbjuda. Basen för arbetet blir en kunskapsbank som innehåller anslutna yrkesutövare, diabilder, litteratur och annan information. Centrum för Konst & Hantverk avser att vid behov kunna anordna kurser, seminarier och utställningar.

Intresserade konsthantverkare och slöjdare ansluter sig individuellt. För slöjdarna, som ju inte tillhör någon särskild yrkesorganisation inom området, sker inval via ett särskilt råd. Rådets bedömningar skall garantera professionalism och kvalitet i verksamheten. Läns-hemslöjdskonsulenterna är en viktig kanal för att nå ut till de enskilda slöjdarna. Från centrets sida hoppas man att medlemsavgifter från anslutna konsthantverkare och slöjdare på sikt skall kunna bidra till verksamhetens finansiering.

Centrum för Konst & Hantverk befinner sig ännu i sin linda. Från hemslöjdsfrämjande perspektiv har verksamheten ett intresse då ambitionen bl.a. är att profilera och saluföra enskilda slöjdare gentemot en potentiell marknad. Under allra senaste tid har ett närmande skett mellan SHR och Centrum för Konst & Hantverk och olika former för ett mer fast och konkret samarbete har diskuterats. För den kategori högt kvalificerade slöjdare detta kan komma att omfatta skulle verksamheten innebära något delvis nytt. Här kan finnas intressanta möjligheter till "korsbefruktning" slöjd och konsthantverk emellan.

3.4 Hemslöjdskonsulenterna

Den regionala konsulentverksamheten har sedan länge spelat en viktig roll inom hemslöjden. Den har också varit föremål för diskussion och uppmärksamhets i en rad statliga utredningar. Vid ett flertal tillfällen har frågor rörande verksamhetens inriktning, omfattning och finansiering behandlats, liksom frågan om huvudmannaskapet för konsulenterna. Även inom ramen för detta utredningsarbete aktualiseras dessa frågor.

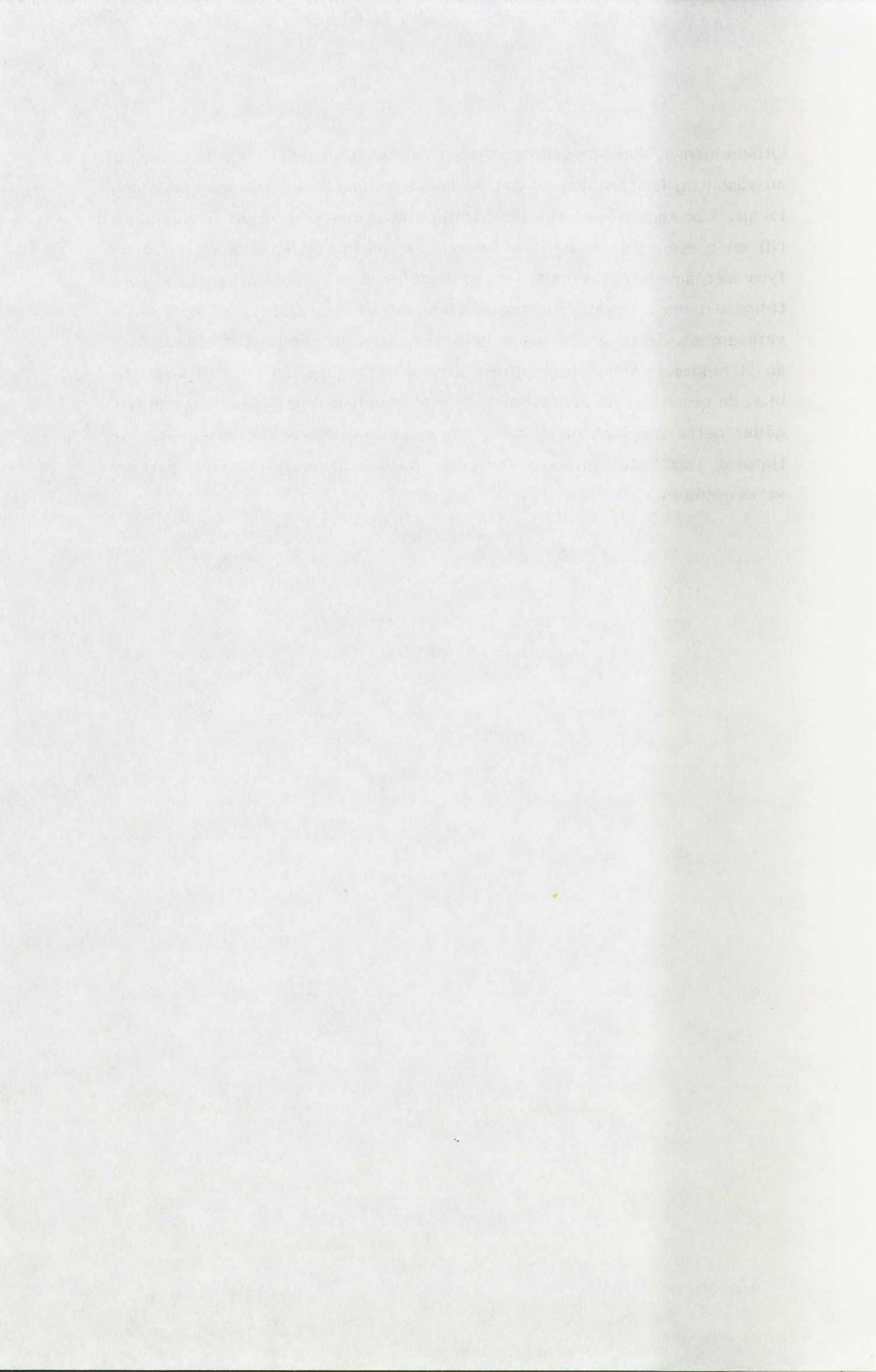
Konsulentverksamheten inom hemslöjden var ursprungligen knuten till hushållnings-sällskapen och den undervisnings- och rådgivningsverksamhet som därifrån bedrevs. Konsulentkåren kom med tiden att växa och den anpassades efter de behov och förutsättningar som fanns på olika platser i landet. Ett led i detta var att hemslöjdsföreningarna i allt högre grad kom att ersätta hushållnings-sällskapen som huvudmän. Under 1960-talets andra hälft fanns ett 40-tal konsulenter (uppskattningsvis motsvarande 26 heltids-tjänster), av vilka de flesta var anställda hos hemslöjdsföreningar.

Som ett resultat av de beslut som fattades med anledning av förslag i 1963 års hemslöjdsutredning (SU 1968:7, rskr 1968:7) befastes och förstärktes det statliga ansvaret för konsulentverksamheten. En basorganisation med en tjänst i varje län kunde byggas upp och statsbidrag utgick för att i princip täcka hälften av kostnaderna för konsulentlönen, sociala avgifter, resor och traktamenten samt viss administration. På samma sätt som idag var förutsättningen för att statligt bidrag skulle utgå att vederbörande landsting skulle svara för minst lika stor del av kostnaderna.

När konsulentverksamheten drygt 10 år senare behandlades i betänkande av 1977 års hemslöjdsutredning var det återigen frågorna rörande verksamhetens omfattning och finansiering som stod i centrum. I samband med detta diskuterades också ingående frågan om huvudmannaskapet för konsulenterna. I betänkandet fastslogs behovet av en utbyggd konsulentverksamhet, vilket föranledde utredningen att föreslå en basorganisation omfattande i princip två länshemslöjdskonsulenter i varje län. Motivet till detta var i första hand att rådgivningen på hårdslöjds sidan varit eftersatt. Det skulle emellertid dröja till den 1 juli 1988 innan denna utbyggnad kunde komma till stånd.

När det gällde huvudmannaskapsfrågan diskuterade utredningen fördelar respektive nackdelar med olika former, företrädesvis föreningshuvudmannaskap och landstingsdito. I diskussionen anfördes en rad skäl som syntes tala för att konsulenterna borde knytas till landstingen, men utredningen konstaterade i sina överväganden att de fördelar som skulle kunna uppnås med ett landstingshuvudmannaskap i allt väsentligt torde kunna nås med en helt samhällsfinansierad konsulentverksamhet. Detta skulle enligt utredningen hålla dörren öppen för alternativa lösningar och möjliggöra ett flexibelt och decentraliserat beslutsfattande så att förutsättningarna och uppfattningarna inom respektive län ytterst fick fälla avgörandet i huvudmannaskapsfrågan.

Utökningen av konsulentverksamheten till två tjänster i varje län innebar en väsentlig förstärkning av det hemslöjdsfrämjande arbetet regionalt och lokalt. Förutom stödet till länshemslöjdskonsulenter utgår även bidrag till en spetskonsulent och tre sameslöjdskonsulenter. Kostnaderna för de fyra sistnämnda täcks helt med statliga medel. Vidare förekommer som tidigare nämnts också helt regional/kommunal finansiering av konsulentverksamhet. Tillsammans utgör konsulentkåren en resurs omfattande mer än 50 helårsverken. Konsulenterna har en nyckelposition i förhållande till bl.a. de organ som på central nivå arbetar med hemslöjdsfrågor. I synnerhet gäller detta SHR och NFH. Båda har uppenbara behov av konsulenternas tjänster och ett intresse av att kunna påverka inriktningen av verksamheten.

4 NÄMNDEN FÖR HEMSLÖJDSFRÅGOR (NFH)

4.1 Bakgrund

Nämnden för hemslöjdsfrågor inrättades den 1 juli 1981. Den nya myndigheten ersatte den tidigare rådgivande hemslöjdsnämnden vid statens industriverk (SIND), vilken överförts från kommerskollegium till industriverket 1973. Avsikterna med den nya hemslöjdsmyndigheten var att åstadkomma en förstärkning av de hemslöjdsfrämjande insatserna från central statlig nivå. Förslaget att inrätta en särskild myndighet framfördes i betänkande av 1977 års hemslöjdsutredning och motiverades bl.a. med behovet av ett organ som kunde fånga in hemslöjdens olika aspekter utifrån en helhetssyn på verksamheten. Organet skulle också bevaka att hemslöjdens intressen togs till vara i andra myndigheters löpande verksamhet. Genom att bibehålla anknytningen till industridepartementets verksamhetsområde och samtidigt ge hemslöjdsfrågorna en mer självständig ställning ville man ge en större tyngd åt dessa frågor och möjliggöra en ökad uppmärksamhet kring hemslöjdens kulturella aspekter.

4.2 Arbetsuppgifter, anslag och organisation

4.2.1 Arbetsuppgifter

I 1977 års hemslöjdsutredning formulerades synsätt som under hela 80-talet varit vägledande för nämndens arbete. De arbetsuppgifter som ålagts nämnden ligger också väl i linje med de intentioner som utredningen hade. I NFH:s instruktion (1988:315) sägs att nämnden har till uppgift att ta initiativ till, planera, samordna och göra insatser för att främja hemslöjd, i den mån sådana uppgifter inte ankommer på någon annan statlig myndighet. NFH skall inom sitt verksamhetsområde fördela statligt stöd till hemslöjdsfrämjande verksamhet. Insatserna skall göras utifrån såväl kulturell som ekonomisk och social ståndpunkt. Nämnden har också ett samordnande ansvar för den regionala hemslöjdskonsulentverksamheten och fördelar det statliga bidraget till spetskonsulenter och de tre sameslöjds-konsulenterna.

Nämnden har i sitt arbete också haft att särskilt beakta vad 1977 års hemslöjdsutredning anförde gällande "Vissa särskilda frågor" till vilka jag återkommer längre fram.

4.2.2 Anslaget till NFH

De medel som ställs till nämndens förfogande utgår under tolfte huvudtitelns anslag B 5. Främjande av hemslöjden. För budgetåret 1990/91 har nämnden förfogat över totalt 8 299 368 kr. Pengarna är uppdelade på fyra anslagsposter enligt följande.

Ap 1 Konsulentverksamhet	1 704 368
Ap 2 Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund	1 456 000
Ap 3 Övrig verksamhet	4 107 000
Ap 4 Nämnden för hemslöjdsfrågor	1 032 000

Anslagsposten 1 används dels för att täcka kostnaderna för den verksamhet som en spets- och tre sameslöjdskonsulenter bedriver, dels för utgifterna för den årliga informationskonferensen och de utbildningsinsatser som nämnden anordnar för samtliga hemslöjdskonsulenter.

Under anslagsposten 2 återfinns det särskilda bidrag som nämnden lämnar till SHR. Formellt baseras stödet på en av förbundet årligen gjord framställan om medel för olika speciella informationsinsatser och utvecklingsprojekt. Någon verklig redovisning eller reell kontroll av om pengarna verkligen använts till avsedda aktiviteter sker emellertid inte. Ansökningsförfarandet, granskningen och utanordningen av medlen har i stort blivit en formalieprocedur som inneburit att beloppet schablonmässigt räknats upp med någon procentsiffra. I praktiken rör det sig alltså om ett i stort sett fritt disponibelt "organisationsbidrag" till SHR. Nämnden äskar medlen från industridepartementet i sin anslagsframställning varvid SHR:s anslagsframställning bifogas som bilaga. Som ett resultat av näringsutskottets förslag med anledning av fempartimotionen N 265 (C492) beslutade riksdagen om en uppräknig av SHR-anslaget med 780 000 kr till totalt 1 400 000 för budgetåret 1989/90. Förstärkningen åstadkoms genom en omfördelning inom nämndens totala medelsram så att nämndens resurser under anslagsposten 3 Övrig verksamhet minskades med motsvarande belopp.

Detta innebar en kännbar förändring för nämnden då anslagsposten 3 utgör de medel som nämnden mer obundet kan utnyttja för hemslöjdsfrämjande insatser av olika slag. Av de 4 107 000 kr som avsatts för övrig verksamhet

budgetåret 1990/91 utgjordes den övervägande delen - 3 000 000 kr - av "öronmärkta" medel för satsningen Svensk Slöjd AB. Således återstod en dryg miljon att användas i enlighet med nämndens egna prioriteringar. Det var såväl reellt som nominellt en betydande minskning jämfört med budgetåret 1988/89 då nämnden disponerade 1 428 000 för anslagsposten Övrig verksamhet. I någon mån har resursförsämringen kunnat kompenseras genom att tilldelningen av medel till SHR-organisationen från denna anslagspost, vid sidan av de särskilda projektpengarna för samverkansprojektet, under de senaste åren väsentligt nedbringats.

Anslagsposten 4 avser täckande av kostnaderna för nämndens egen administration m.m. och uppgick budgetåret 1990/91 till drygt en miljon kr.

Nämnden fördelade tidigare även det statliga bidraget till läns-hemslöjds-konsulenternas verksamhet. Fr.o.m. budgetåret 1988/89 har emellertid denna uppgift överförs till länsstyrelserna och bekostas över anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. under tolfte huvudtiteln.

4.2.3 NFH:s organisation

Nämnden består enligt regeringens förordning (1988:315) av högst nio ledamöter vilka utses av regeringen för ett år i taget. Bland ledamöterna ingår en av regeringen förordnad ordförande och en vice ordförande som väljs av nämnden. För ledamöterna finns inte några suppleanter. Nämnden har inom sig utsett ett arbetsutskott bestående av ordföranden, vice ordföranden och två övriga ledamöter.

Den löpande verksamheten leds av en kanslichef som också är föredragande i nämnden och arbetsutskottet. Kanslipersonalen i övrigt består av en handläggare och en assistent. NUTEK (tidigare statens industriverk) svarar för nämndens medelsförvaltning och personaladministration samt lämnar det bidrag i övrigt som behövs för dess verksamhet.

4.3 NFH:s verksamhet

4.3.1 Anslagsmedlens användning

Enligt en sammanställning av nämnden av hur medlen från anslagsposten 2 "Övrig verksamhet" fördelats från år 82/83 t.o.m. 90/91 framgår att SHR

och dess medlemsorganisationer (inkl. Hemslöjdsförbundet för Sverige men ej sameorganisationen SameÄtnam inräknade) utgjort den klart dominerande bidragsmottagaren. Fram till budgetåret 1988/89 har SHR-organisationen svarat för i genomsnitt 65% av de utgifter som nämnden haft i sin främjandeverksamhet. Från budgetåret 1988/89 fram t.o.m. 1990/91 sjunker denna siffra till en genomsnittlig andel motsvarande 34%. Under denna period har dock avsatts sammanlagt 9 milj. kr för det s.k. samverkansprojektet i vilket SHR spelat en framträdande och avgörande roll. Värt att notera är den ökade anslagsandel som från 1988/89 tillfallit sameslöjden men också de intressenter som inrymts under rubriken "Övriga". De sistnämnda svarade budgetåret 1990/91 för närmare hälften av bidragen. Totalt sett har under hela perioden (82/83-90/91) 52% av medlen för övrig verksamhet på olika sätt tillfallit SHR-organisationen medan 14% kommit sameslöjden tillgodo. Konsulenternas andel av de beviljade bidragen omfattar 6% medan nämnden för övriga intressenter anvisat medel motsvarande 28%.

4.3.2 Vissa särskilda frågor

När det gäller de "vissa särskilda frågor" som 1977 års hemslöjdsutredning utpekade för den nya myndigheten har nämnden uppmärksammat problemen och vidtagit åtgärder i varierande utsträckning.

Frågan om systematisering och samordning av **dokumentationsinsatser** inom hemslöjdsområdet har nämnden inte bearbetat på något mer strukturerat sätt. Delvis är skälet till detta att andra uppgifter har bedömts vara av högre prioritet. Ansatser har dock gjorts för att se över frågan om en vidareutvecklad och mer preciserad samverkan mellan hemslöjdskonsulenterna och museerna i dessa frågor. Nämnden har också gjort försök att få en överblick över inventeringar m.m. som utförts utan bidrag från statens sida, men det arbetet har inte lett till önskade resultat. Från sina projektmedel har nämnden anslagit bidrag för en rad slöjdinventeringar på olika platser i landet.

När det gäller önskemålen om insatser för att bevara och upprätthålla **kulturellt särskilt värdefulla** slöjdtekniker och produktion på hög konstnärlig nivå framträder i synnerhet nämndens insatser inom spets- och sameslöjdsområdena. En betydande del av nämndens projektmedel har

använts för att stärka och utveckla sameslöjden och verksamheten vid Föreningen Svenska Spetsar i Linköping. I detta sammanhang kan som exempel på en udda och lite speciell insats också nämnas den satsning som gjorts på Gotland för att slå vakt om kunskaperna om tillverkning av laggade dryckeskärl.

Frågan om hemslöjdens beroende av **tillgången på slöjdråvaror** av olika slag har givits hög prioritet. I synnerhet gäller detta inom lin- respektive ullområdet. Ett långsiktigt arbete har sedan mitten av 80-talet bedrivits inom ramen för nämndens arbetsgrupper för lin- och ullfrågor. I de båda arbetsgrupperna har intressenter och kompetens från myndigheter och organisationer m.m. kunnat samlas under "ett tak" på ett sätt som utredningen bedömer har varit värdefullt. En mängd konkreta insatser har kunnat göras med gemensamma medel. Till insatserna på råvarusidan kan också nämnas projektet Västmanlandsgården i vilket nämnden deltagit med ekonomiskt stöd liksom även ett projekt rörande halmslöjd i Dalsland. Råvarufrågorna gällande sameslöjden har behandlats i den särskilda sameslöjdsutredningen, Sami-Duodji, som finansierats av NFH.

Behovet av åtgärder avseende **råvaruservice, marknadsföring och försäljning för att utveckla slöjdens sysselsättningsmöjligheter** har nämnden uppmärksammat på olika sätt. I projektet Hemslöjd - Sysselsättning tog nämnden tillsammans med glesbygdsdelegationen initiativ till en övergripande undersökning om möjligheterna att utveckla hemslöjden som näring, framförallt i glesbygd men även i andra områden med stora sysselsättningsproblem. Arbetet med att förbättra distributions- och försäljningskanalerna för slöjden har tagit sig uttryck i bidrag till ett butiksprojekt i Skaraborgs län och en särskild pilotbutiksatsning i Sundsvall samt framförallt i det s.k. samverkansprojektet där nämnden tillsammans med SHR sökt utveckla en effektiv försäljningsverksamhet för slöjden.

När det gäller **service och marknadsföring i fråga om folkdräkter och bygdedräkter** har nämnden, i likhet med lin- och ullarbetet, en särskild arbetsgrupp för dräktfrågor. Den viktiga roll som hemslöjdsföringarna spelar i fråga om förmedling av kunskap och material inom dräktområdet har försvårats mot bakgrund av de ekonomiska bekymmer som drabbat butiksverksamheten. SHR, som uppmärksammat frågorna inom ramen för en egen dräktkommitté, ingår i arbetsgruppen för dräktfrågor. I denna har

samlats en rad intressenter inom området. Som ett led i strävandena att tillgodose den intresserade allmänhetens behov har man arbetat med att ta fram informationsmaterial om dräktskick och en förteckning över alla kända dräkter i landet. Vidare har hållits en konferens om tidspräglad klädsel och ett seminarium om folkliga kläder planeras genomföras i september 1991. Nämnden har från medlen för Övrig verksamhet kunna stödja en rad regionala insatser på dräktsidan, bl.a. i Medelpad, Hälsingland och Östergötland men också ifråga om samiska dräkter.

Insatser avseende **utställningsverksamhet** i olika former har gjorts huvudsakligen via vissa riktade bidrag, bl.a. till föreningen Den Svenska Ullens Spinnare och till SHR för exempelvis deltagandet i utställningen Nord Form 90 och satsningen Tid för trä. Här märks även en särskild vandringsutställning om verktyg för slöjdare samt de insatser som nämnden gjort för att stödja produktutveckling av slöjdföremål som visats på de stora Bommässorna 1988 och 1989.

När det gäller **verksamhet i vävstugor och gemensamma slöjdlokaler** har inga övergripande insatser gjorts för att uppnå ökad enhetlighet avseende samhällets stöd. Särskilda projektsatsningar med inriktning mot vävstugor har inte heller gjorts i någon större omfattning. Nyligen har nämnden emellertid bidragit med medel för produktutveckling inom en satsning som omfattar tre vävstugor i glesbygd i Värmlands län.

Det i 1977 års hemslöjdsutredning framförda önskemålet om fler **centraler för vård och underhåll av hemslöjdsalster** har inte föranlett några prioriterade åtgärder från nämndens sida. Behovet av sådana institutioner har bedömts vara relativt väl tillgodosett bl.a. som en följd av att ett antal renoveringsverkstäder etablerats på olika platser i landet, exempelvis Citadellet i Landskrona.

Frågan om hemslöjdens möjligheter att bidra till en **utveckling av terapi-verksamheten** inom sjukvård och annan omsorgsverksamhet har inte föranlett några särskilda åtgärder, bl.a. beroende på att projektidéer och ansökningar inte har inkommit till nämnden. Nyligen har nämnden emellertid beviljat medel till en särskild satsning i Gävleborgs län kallad "Slöjd i vården". I projektet bedrivs utbildningsverksamhet för personal och patienter inom ett antal vårdområden med hjälp av yrkesutövande slöjdare, konsulenter och en ansvarig slöjdhusföreståndare samt i samarbete med länets hemslöjdsföreningar.

4.3.3 Nämnden och hemslöjdskonsulenterna

Nämnden har ett samordnande ansvar för den regionala hemslöjdskonsulentverksamheten och bemyndigande att avgöra huvudmannaskapet för konsulenterna. Den fördelar vidare det statliga bidraget till spetskonsulenten och de tre sameslöjdskonsulenterna. Fram till budgetåret 1988/89 fördelades också det statliga bidraget till länshemslöjdskonsulenterna av nämnden. I samband med att de statliga medlen till konsulentverksamheten utökades till två konsulenttjänster i varje län lades dock bidragsfördelningen ut på länsstyrelserna. Även om nämnden till följd av detta har kunnat notera ett ökat engagemang för hemslöjdsfrågorna från ett antal länsstyrelser har man framfört önskemål om en återgång till den tidigare ordningen. Motivet som anförts till detta är att nämnden som samordnare av verksamheten också är den logiske bidragsfördelaren.

Kontakterna med hemslöjdskonsulenterna har varit ett betydelsefullt inslag i nämndens arbete. Nämnden anordnar årligen en särskild konferens för samtliga hemslöjdskonsulenter och initierar även utbildning i olika frågor som berör konsulenternas arbetsområde. Konsulenterna utgör ett av nämndens mest vitala kontaktnät och fungerar som den viktigaste kanalen för att nå slöjdare och andra aktörer på regional och lokal nivå. Bl.a. genom de verksamhetsberättelser som konsulenterna årligen avlämnar ges nämnden möjlighet att följa upp och överblicka den hemslöjdsfrämjande verksamheten ute i länen. Utifrån dessa kan nämnden också fortlöpande planera och prioritera i den egna verksamheten. Rutinerna kring verksamhetsberättelserna har emellertid blivit föremål för kritik, vilken bl.a. framkom i Statskontorets rapport om länshemslöjdskonsulenterna. Från Statskontorets sida framhölls att berättelserna gjorts alltför omfattande och detaljerade och att nämndens noggranna uppföljningsverksamhet tagit resurser från andra uppgifter, t.ex. utbildningsverksamhet och verksamhetsmässigt stöd till konsulenterna ute i landet. Kritiken föranledde nämnden att ta initiativ till en översyn i frågan, vilket har gjorts med hörande av inblandade intressenter och där förslag till förenklade åtgärder tagits fram i samarbete med representanter för hemslöjdskonsulenterna. De nya anvisningarna skall utprovas under en tvåårsperiod. I samband med denna översyn aktualiserades också frågan om att utveckla ett för konsulentverksamheten anpassat datorstöd. Det har lett till att nämnden tagit fram utförlig kravspecifikation inom berörda användningsområden.

Nämndens samordnande roll har tagit sig flera olika uttryck. Ett sådant gäller insatserna för att ta vara på olika konsulenters specialkompetens i ett länsövergripande perspektiv. Nämnden har t.ex. sponsrat en arbetsgrupp inom konsultföreningen som utvecklat ett särskilt projekt kring Barn-Hemslöjd, vilket rönt betydande framgångar.

För hemslöjdskonsulenterna har nämnden haft en viktig roll genom de årliga konsulentsammandragningarna vilka varit mycket uppskattade tillställningar. Genom nämnden har konsulenterna också givits tillfälle till utbildning och fortbildning.

4.3.4 Nämnden och SHR

Som tidigare nämnts har SHR och dess medlemsorganisationer haft en mycket framträdande roll i den verksamhet som nämnden för hemslöjdsfrågor bedrivit. Det finns flera orsaker till detta. En av dem är att nämnden alltsedan tiden som rådgivande organ vid kommerskollegium och senare SIND, och i många avseenden också under de första åren som fristående myndighet, verkat inom ramen för ett närmast symbiotiskt samarbetsförhållande med SHR och de människor som varit aktiva i rörelsens styrelser och kommittéer etc. Den tidigare 1:e hemslöjdskonsulenten och senare kanslichefen deltog således regelbundet i riksorganisationens styrelsemöten och var även adjungerad till dess arbetsutskott, en uppgift som upptog i stort sett en tredjedel av vederbörandes arbetstid. Samtidigt har förbundet genom sin ordförande traditionellt varit representerat i nämnden. SHR:s dominerande och kulturbärande ställning inom det organiserade hemslöjdssverige med ett förgrenat nät av regionala och lokala föreningar till vilka huvuddelen av landets hemslöjdskonsulenter varit knutna har också inneburit att organisationen utgjort den främsta kanalen för olika slag av hemslöjdsfrämjande insatser från central nivå. Det nära samarbetet torde för hemslöjden i många avseenden ha varit av godo och kan sägas ha bedrivits under hela nämndens verksamhetsperiod även om tecken på en "frigörelseprocess" från nämndens sida kan märkas fr.o.m. mitten av 80-talet, vilken bl.a. inneburit att kanslichefen av principiella skäl (SHR är ju nämndens största bidragsmottagare) ej längre deltar i riksförbundets styrelsearbete.

Ett problem som drabbat både nämnden och SHR är att hemslöjdsrörelsens betydelse för de aktiva slöjdarna med tiden blivit allt mindre. SHR-rörelsens butiker har sedan 1960-talet kommit att spela en minskad roll som försäljningskanal för hemslöjdsprodukter. De producerande slöjdarna har sökt och funnit alternativa försäljningsvägar för sina alster och hemslöjdsrörelsen har därmed mer och mer fjärmats från slöjdarna själva. I avsaknad av väl etablerade slöjdarorganisationer har nämnden för sina intentioner avseende slöjdarna och slöjdens näringsmässiga utveckling varit hänvisade till konsulentkårens förbindelser med slöjdare ute i regionerna. Det har därvid varit av stor betydelse att konsulenterna kunnat arbeta fritt och obundet mot slöjdare och allmänhet i enlighet med den s.k. normalinstruktionens anvisningar. Nämnden har utifrån dessa utgångspunkter och i kraft av sitt bemyndigande att samordna konsulenternas insatser vid upprepade tillfällen framfört kritik mot vissa SHR-föreningars sätt att utöva sitt huvudmannaskap. Man har ansett att konsulenterna inte alltid kunnat fungera så som neutrala och helt samhällsfinansierade tjänstemän borde göra. I synnerhet har kritiken riktats mot att konsulenter tvingats "stå i butik" och/eller fått fungera som föreningsadministratörer varigenom möjligheterna för slöjdare utanför SHR-organisationen och den breda allmänheten att utnyttja konsulenttjänsterna menligt påverkats. I samband med den utredning om länshemslöjds-konsulenternas huvudmannaskap som Statskontoret utförde 1986/87, efter initiativ från NFH, tog nämnden uttryckligen ställning för att konsulenterna borde knytas till landstingen. I vilken mån de organisatoriska förändringarna inom SHR - med den uppdelning mellan kommersiellt och ideellt som gjorts och där konsulenterna knutits till den ideella delen - har kunnat bidra till ett förbättrat förtroende i huvudmannaskapsfrågan är oklart och för tidigt att dra slutsatser av. I princip borde detta dock minska denna typ av konflikter.

Även om huvudmannaskapsfrågan grumlat samarbetet organisationerna emellan har den inte givit upphov till någon "kris" liknande den som inträffade under genomförandefasen av det s.k. samverkansprojektet. Detta har en lång och invecklad historia. Det finns inte anledning att här i detalj redogöra för alla de olika turerna i detta utvecklingsprojekt. Då det samtidigt spelat en avgörande roll för den riksdagsmotion som i sin tur lett fram till mitt utredningsuppdrag kan det dock finnas anledning att översiktligt beskriva händelseförloppet.

Bakgrunden till projektet var den allt kärvare ekonomiska situation som hemslöjdsrörelsens butiker kommit i. Med tanke på butikernas centrala roll i föreningsverksamheten och en oroande utveckling med butiksnedläggelser och i några fall skingrande av värdefulla samlingar upplevdes allmänt ett starkt behov att "något måste göras". I en skrivelse till glesbygdsdelegationen i november 1983 pekade Västernorrlands länsstyrelse på hemslöjdens bekymmersamma situation i länet. Skrivelsen ledde till att delegationen tog kontakt med nämnden och att det tidigare nämnda projektet Hemslöjd-Sysselsättning igångsattes. Nämnden kontaktade vidare en konsult som på en av nämnden och SHR gemensamt anordnad konferens i februari 1984 gav sin syn på de föreningsägda butikernas ekonomiska läge och utvecklingsmöjligheter. Anförandet fick ett blandat mottagande men bekräftade samtidigt att snara och omfattande insatser var nödvändiga om föreningsbutikerna skulle kunna återta sin tidigare ställning på marknaden. Något senare återkom länsstyrelsen i Västernorrlands län med en ansökan hos SIND om medel för ett projekt för utvecklingen av hemslöjden i länet. Resultatet blev att nämnden tillsammans med SIND och länsstyrelsen gav ekonomiskt stöd till ett pilotbutikprojekt i Sundsvall med inriktningen "slöjdarna i centrum".

Satsningen väckte en betydande uppmärksamhet inom hemslöjdsrörelsen. Under projektets genomförandefas stod det emellertid klart att insatser inom den enskilda butikens ram inte var tillräckliga för att klara att ge slöjdarna skäligen ersättning för sitt arbete och samtidigt hålla den kvalitets- och servicenivå som varit de föreningsdrivna butikernas kännemärke. Bland de deltagande i projektet väcktes då tanken på en vidgad och organiserad samverkan mellan landets hemslöjdsbutiker som en möjlig lösning.

Efter överläggningar med SHR:s ledning beslutade nämnden om en bredare satsning för att åstadkomma en mer effektiv och rationell försäljningsverksamhet för slöjden enligt ett förslag av den av nämnden tidigare anlitade konsulten (som också arbetat med pilotbutiken i Sundsvall). Projektet var uppdelat i tre faser. Inledningsvis besöktes och informerades intresserade hemslöjdsbutiker om satsningen. Som en andra fas genomfördes en omfattande nulägesanalys av butikernas situation och på grundval av dess resultat utformades en affärsidé som presenterades för och remitterades till deltagande föreningar för synpunkter. I den tredje fasen skulle så förslagen genomföras genom att ett kedjeföretag bildades

av de butiksägande föreningarna för samordning och sortimentsplanering, inköp, utbildning av personal m.m. En gemensam skrivelse från NFH och SHR gick ut till föreningarna med inbjudan att vara med i projektet. Till ledningsgrupp för projektet utsågs SHR:s förbundsordförande och nämndens kanslichef. Insatsen finansierades med nämndens projekt pengar samt extra medel som beviljats av industridepartementet.

Nulägesrapporten och förslag till affärsidé redovisades och diskuterades på ett möte för föreningsordföranden och butikschefer i Sundsvall i slutet av oktober 1987. Även om det förelåg en samstämmig uppfattning om att **något** måste gick meningarna i hög grad isär ifråga om **vad**.

Från och med nu kommer också de sannolikt tidigare latent spänningarna och motsättningarna mellan nämnden och SHR i en mer öppen dager. Kritiken riktade sig i stor utsträckning mot konsulten som person men också mot sakinnehållet och affärsidén. Något samlat motförslag presenterades dock inte från SHR:s sida vid denna tidpunkt.

Nämnden å sin sida ställde sig emellertid bakom konsultens förslag och ansökte om medel för genomförandefasen hos industridepartementet. Detta ledde till att det fr.o.m. budgetåret 1988/89 avdelades 9 milj. kr för att under en treårsperiod stödja uppbyggnaden av en effektivare försäljningsverksamhet för hemslöjden. Stödet åstadkoms genom att medel överfördes från anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. till NFH:s anslag B 5. Främjande av hemslöjden (anslagsposten "Övrig verksamhet").

Nu tillkom även förslaget att lokalisera det planerade bolaget och ett centrallager till Gotland, där ytterligare stödinsatser kunde påräknas. Detta upplevdes negativt av flertalet av de butiksägande föreningarna och skulle i fortsättningen visa sig vara en av de svåra stötestenarna i de följande diskussionerna mellan nämnden och SHR.

Efter flera underhandsöverläggningar mellan parterna tillsattes emellertid i augusti 1988 en interimsstyrelse bestående av fyra representanter från nämnden och fyra valda av SHR. Ordföranden utsågs av nämnden. Gruppens uppgift var att utforma en inbjudan till föreningarna att delta i samverkansprojektets steg 3 samt förbereda bildandet av det planerade gemensamägda bolaget enligt de av nämnden fastlagda riktlinjerna.

De tidigare existerande meningsmotsättningarna överfördes härmed till interimsstyrelsen. Alternativa förslag till samverkansmodeller fördes fram, uppbackade av SHR-ledamöterna. Inom styrelsen försökte man finna en kompromiss och utformade en inbjudningsskrivelse till föreningarna vilken i vissa avseenden avvek från nämndens ursprungliga version.

Detta resulterade i åtskilliga kontakter och diskussioner mellan interimsstyrelsen och nämnden utan att någon enighet kunde nås. Resultatet blev istället att nämnden vid sitt sammanträde den 10 januari 1989 beslöt att upplösa interimsstyrelsen och själv ta över ledningen av projektet. Beslutet medförde att en ledamot i protest omedelbart avsade sig sitt uppdrag i nämnden samt en reservation och ett särskilt yttrande från två andra. Något senare lämnade ytterligare två ledamöter sitt uppdrag i nämnden.

I juni kallade nämnden anmälda intressenter till en konstituerande bolagsstämma. Sex föreningar representerande nio butiker bildade bolag under namnet Svensk Hantverksform AB. Detta föranledde SHR:s ordförande att gå ut med en skrivelse till de till SHR anslutna ideella föreningarna i vilken bl.a. framhålls att SHR inte stod bakom Svensk Hantverksform AB och att de butiker som anslutit sig får "dubbla lojaliteter". SHR tog därefter initiativ till att bilda ett eget samverkansbolag, i avsikt att så snart bolaget bildats ta upp förhandlingar med Svensk Hantverksform AB för ett samgående och gemensamt agerande. Den 16 januari 1990 hölls konstituerande bolagsstämma för Svensk Slöjd AB. 38 butiker anmälde sitt intresse till SHR för det nya bolaget. Efter överläggningar mellan företagen upplöstes Svensk Hantverksform AB och uppgick i Svensk Slöjd AB som övertog verksamheten och utbetalda, kvarvarande stödmedel.

Genom de motsättningar som under resans gång uppstod mellan nämnden och SHR och dess medlemsföreningar fördröjdes genomförandet med närmare två år. Det innebar att de särskilda medel som ställts till förfogande för projektet inte kunde förbrukas, men också att verksamheten när stödperioden gått till ända vid utgången av budgetåret 1990/91 ännu var i sin linda och i ett känsligt startskede. Ett fortsatt ekonomiskt stöd synes nödvändigt om verksamheten skall kunna överleva och utvecklas till ett instrument som på ett mer avgörande sätt kan bidra till att förbättra hemslöjdsbutikernas konkurrensförmåga.

5 VÄRDERING AV NÄMNDENS VERKSAMHET

I mitt uppdrag ligger att göra en utvärdering av nämndens för hemslöjdsfrågor verksamhet. I detta ingår att klargöra vilket värde nämnden och de regionala hemslöjdskonsulenterna tillmätts av medlemmarna, andra intressenter inom hemslöjdsrörelsen samt berörda myndigheter och organisationer.

Den fråga som egentligen skulle behöva besvaras är vilken betydelse nämndens insatser haft för utvecklingen av den svenska hemslöjden och för slöjdarnas situation. Ett uttömmande svar på detta förutsätter bl.a. att effekterna av nämndens stödinsatser kunde särskiljas ur alla andra och många gånger kraftigare påverkansfaktorer inom hemslöjdsområdet, vilket inte ens efter en omfattande utredningsinsats torde vara möjligt att göra. Resultatet skulle sannolikt även i ett sådant fall till betydande del bli fragmentariskt och subjektivt. Den tid och andra resurser som stått till utredningens förfogande har också uteslutit en sådan ansats.

5.1 Intressenternas attityder och relationer till nämnden

Att ta reda på hur "kunderna" och andra intressenter upplever stödinsatserna och det ansvariga organets agerande kan vara ett sätt att värdera en myndighets verksamhet. Även detta kräver för att ge en någorlunda objektiv och täckande bild omfattande och komplicerade studier och analyser. En i detta sammanhang mycket väsentlig intressentgrupp är givetvis slöjdarna. Att identifiera, lokalisera och avgränsa denna grupp bjuder emellertid - som framgått av det tidigare - på stora svårigheter. Flertalet slöjdare torde knappast heller ha någon personlig erfarenhet av nämndens arbete - däremot skulle sannolikt värdefulla synpunkter för en bedömning av länshemslöjdskonsulenternas insatser kunna erhållas. Även intressent-bilden i övrigt är så bred och skiftande att någon form av strukturerat enkätförfarande måste tillgripas om man skall få ett täckande och statistiskt bearbetbart material. Jag har inte heller funnit detta vara möjligt att inrymma inom den utmäta tids- och resursramen.

Genom den omfattande dokumentation som utredningen fått del av och ett stort antal intervjuer och samtal med personer aktiva inom hemslöjdsfären anser jag mig ändå ha fått en - om än grov och subjektiv - uppfattning om de viktigare intressentgruppernas attityder till nämnden, vilken redovisas i det följande.

Vad gäller förhållandet till SHR och dess medlemsorganisationer har det under en följd av år varit både intimt och positivt. De motsättningar som utvecklade sig under de senare stegen av genomförandet av det s.k. samverkansprojektet har emellertid kraftigt förändrat attityderna till nämnden inom breda kretsar av hemslöjdsrörelsen. Flera ledande företrädare för riksförbundet och länsföreningarna ger uttryck för en upplevelse av nämnden som förmyndaraktig, formalistisk, självtillräcklig och hotfull. Hos några av dem som varit mest engagerade i projektet har konflikten lett till personliga motsättningar till nämndens representanter. Samtidigt har nämnden emellertid haft stöd för sitt agerande av en inte obetydlig minoritet av medlemmarna i SHR. Man kan i viss mån säga att uppfattningarna om nämnden återspeglar spänningar inom hemslöjdsrörelsen. Genom att nämnden mer eller mindre kommit att liera sig med en grupp inom hemslöjdsrörelsen har dess neutralitet olyckligt rubbats vilket också försämrat relationerna till majoriteten inom rörelsen.

Även nämndens hantering av bidragsgivningen i övrigt (vilken till övervägande delen avsett ansökningar från SHR och dess medlemsorganisationer) har av många uppfattats som överdrivet formalistisk och pedantisk. Andra uttrycker dock sin uppskattning av att större krav ställts på dokumentation och resultatredovisning.

Nämndens agerande när det gäller att slå vakt om länslemslöjdskonsulenternas självständiga ställning, där man i några fall aktivt initierat och medverkat till ett ändrat huvudmannaskap, har också vållat schismer och negativa reaktioner hos vissa hemslöjdsföreningar. Dessa konflikter har dock inte tillnärmelsevis haft sådan genomslagskraft och upprört känslorna på samma sätt som handläggningen av samverkansprojektet.

Den storm som rördes upp under detta ärendes slutfas kan enligt min bedömning i hög grad föras tillbaka på den agerande personkonstellationen. Såväl nämnden som hemslöjdsorganisationen var starkt besjälade av en ambition av att förändra den negativa ekonomiska trend som föreningsbutikerna kommit in i. Men som i många fall när starka och mycket engagerade personligheter är inblandade ledde detta till - när alternativen konkretiserades - starka motsättningar, missförstånd och misstänkliggörande av varandras avsikter i stället för ett fördjupat samarbete och samförstånd.

Otvivelaktigt finns emellertid en latent konfliktsituation inbyggd i nämndkonstruktionen, främst då till riksförbundet, vilken sannolikt både legat under och förstärkts av de öppna motsättningar som främst kommit fram i samverkansprojektet. Hemslöjdsrörelsen har begränsade egna resurser och i takt med att affärsverksamheten mer blivit en belastning än ett inkomsttillskott kommit att i ökande grad bli beroende av ekonomiskt stöd från nämnden. För nämnden å sin sida är hemslöjdsrörelsen den kanske viktigaste agenten genom vilken man kan nå ut med och få effekt av stödinsatserna. Detta kan i och för sig vara en god grund för ett nära och förtroendefullt samarbete och en samsyn vad beträffar problem- och insatsbehoven. SHR var i sitt yttrande över 1977 års hemslöjdsutredning också positiv till skapandet av en särskild myndighet för hemslöjdsfrågorna. Otvivelaktigt låg däri en förhoppning om att få en mer engagerad samverkanspartner som mer aktivt och med tyngd kunde driva hemslöjdsrörelsens hjärtefrågor gentemot andra myndigheter och intressenter och då inte minst regeringskansliet. I många avseenden har dessa bedömningar också besannats. Samtidigt ligger emellertid i partsförhållandet en konkurrens- och konfliktsituation. Nämnden har successivt markerat en mer självständig och neutral roll och ställning och utvecklat sin egen policy och profil. I kraft av sina resurser och kompetens har nämnden kunnat ta initiativ och utveckla aktiviteter som relativt minskat riksförbundets roll som ledande aktör inom hemslöjdsområdet. Oavsett personliga förhållanden torde detta ha medverkat till att skapa en känsla av främlingskap och rivalitet mellan organisationerna.

Nämnden har i sin verksamhet kontakt med och utvecklat en omfattande "nätverksrelation" till ett stort antal myndigheter, institutioner och organisationer vid sidan av den egentliga hemslöjdsrörelsen. Främst märks här då landsting, länsstyrelser, SIND (numera NUTEK), glesbygdsmyndigheten men även museer och privata institutioner. Jag har genom studier av föreliggande dokumentation och samtal med företrädare för några berörda myndigheter och organ inte funnit annat än att samarbetet här i stort sett fungerat friktionsfritt. Attityderna är här varken översvallande positiva eller negativa, mindre personligt färgade än i det föregående fallet och mer av "affärsmässig" karaktär.

När det gäller läns-hemslöjds-konsulenterna är attityden till nämnden blandad. En klar majoritet har en positiv inställning till nämnden och

upplever dess existens och aktivitet som ett stöd i sitt arbete. Det hänger till stor del samman med nämndens roll som samordnare och arrangör för de årliga konsulentkonferenserna och det konsekventa agerandet till stöd för konsulenternas självständiga och opartiska ställning. Några konsulenter - främst de som är aktivt verksamma inom föreningsrörelsen - har däremot en mer kritisk och ibland negativ inställning till nämnden. En stor del av konsulentkåren upplevde också den konflikt som uppstod till följd av samverkansprojektet som frustrerande, vilket menligt påverkade attityden till nämnden.

Vad däremot gäller konsulentinstitutionen som sådan synes den av alla berörda parter tillmätas stort värde. Konsulenterna bedöms allmänt ha stor personlig kompetens och utföra ett mycket engagerat arbete. De tveksamma eller kritiska synpunkter som framkommit rör främst sådana frågor som bristande ledning och styrning av arbetet, om rätt arbetsuppgifter utförs eller om det samlade utbytet av insatserna är rimligt. Det har också framförts att konsulenterna i alltför stor utsträckning belastas med eller ägnar sig åt administrativa uppgifter och att de i högre grad borde vara verksamma bland slöjdare på fältet. Detta senare är dock också i viss mån en resursfråga.

5.2 Nämndens verksamhet bedömd utifrån statsmakternas intentioner och riktlinjer

En myndighet bör emellertid inte bedömas enbart utifrån omgivningens uppskattning. Uppgiften är ju inte främst att bli populär bland intressenterna. Hur verksamheten har bedrivits och utvecklats utifrån motiven för myndighetens tillkomst, dess instruktioner och andra handlingsregler och riktlinjer är också väsentligt att beakta.

Som tidigare berörts tillkom nämnden för hemslöjdsfrågor som ett resultat av 1977 års hemslöjdsutredning. Vid sina överväganden fann utredningen att det var viktigt att det fanns ett organ som kunde bära upp ett övergripande ansvar för hemslöjdsfrågorna och fånga in hemslöjdens olika aspekter utifrån en helhetssyn på verksamheten.

Mot den bakgrunden övervägde utredningen olika möjligheter att organisatoriskt förankra det centrala ansvaret för hemslöjdsfrågorna. Bl.a. diskuterades att ge Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund ett ökat

sammanhållande ansvar för hemslöjdsstödet inkluderande även fördelningen av de statliga medlen. Utredningen fann emellertid även nackdelar med en sådan överföring då förbundet självt tilldelades medel från anslaget.

Utredningens slutsats blev att den dåvarande rådgivande hemslöjdsnämnden borde ersättas med ett självständigt och beslutande organ men med fortsatt anknytning till industridepartementets verksamhetsområde. En bärande utgångspunkt var att detta skulle ge en ökad tyngd åt hemslöjdsfrågorna samtidigt som det skulle ge större utrymme för de kulturella aspekterna.

Ett viktigt motiv bakom tillkomsten av nämnden för hemslöjdsfrågor var också att det därigenom skulle skapas en möjlighet att aktivt verka för att slöjdens intressen tillvaratogs även i andra berörda samhällsorgans löpande verksamhet. Som framgått av det tidigare har nämnden i sin verksamhet byggt upp ett omfattande kontaktnät med olika myndigheter på såväl central som regional nivå. Detta har otvivelaktligen lett till att hemslöjdsfrågorna fått en ökad uppmärksamhet i en vidare krets av samhällsinstitutioner än tidigare. Genom samarbete och samfinansiering med andra institutioner har ett stort antal för hemslöjdens utveckling viktiga projekt kunnat genomföras vilka inte skulle kommit till stånd genom endast en intressents medverkan. Det har krävts ett mödosamt och drygt arbete från nämndens sida för att "sy ihop" dessa "joint ventures".

När det gäller projektstödsverksamheten har nämnden successivt skärpt kraven beträffande underlag, ekonomisk redovisning och resultatuppföljning. Detta har gett upphov till kritik för överdriven formalism och byråkratiskt pedanteri. Jag anser det emellertid riktigt att nämnden ställer stora krav på projektunderlaget och resursredovisningen och att man ägnar stor uppmärksamhet åt resultatuppföljning och -spridning. Samtidigt finner jag kritiken i viss mån berättigad. Projektbehandlingen har i förhållande till ärendets ekonomiska betydelse i många fall varit alltför ambitiös och detaljinriktad, vilket dragit resurser från andra mer angelägna uppgifter och vållat irritation hos de anslagssökande. Det borde dock inte vara några större svårigheter att rätta till rutinerna härvidlag.

Hemslöjdsutredningen pekade i sitt betänkande på ett antal frågor av vikt för slöjden vilka borde särskilt beaktas i den fortsatta verksamheten.

Nämnden har ägnat betydande uppmärksamhet åt dessa och också vidtagit ett flertal aktiva åtgärder, som närmare redogjorts för tidigare. I betydande utsträckning har detta inneburit att sammanföra och engagera ett stort antal intressenter och aktörer från såväl myndighetssfären som privata organisationer och företag i en gemensam aktivitet. Denna breda samordningsinsats hade knappast kunnat genomföras utan ett centralt myndighetsorgans medverkan och ledning.

När det gäller de närings- och sysselsättningsmässiga aspekterna har nämnden stött olika projekt med syfte att främja bl.a. avsättningen av slöjdprodukter. Den väsentligaste - och nämndens särklassigt största engagemang överhuvudtaget - är det s.k. samverkansprojektet. Det startade ursprungligen som ett regionalt initiativ men det var nämnden som drev fram att det breddades till en rikstäckande aktivitet. Nämnden lyckades också genom ett idogt arbete få loss extra medel så att projektet kunde realiseras trots att det krävde ekonomiska resurser som vida översteg nämndens ordinarie budget. Man tog också på ett tidigt stadium kontakt med SHR för att engagera förbundet och dess medlemsorganisationer i verksamheten. Insatsen möttes inledningsvis med stor entusiasm. Vartefter projektet fortskred gled åsikterna emellertid alltmer isär vilket till slut resulterade i en öppen kris mellan förbundet och nämnden. Bakom detta ligger som tidigare skildrats ett komplicerat händelseförlopp. Det är också sällan ens fel att två träter. Kritik kan emellertid enligt min mening riktas mot nämndens hantering sedan projektet väl inletts.

Nämnden engagerade sig redan från början djupt i projektet - inte bara som finansiär - och det blev något av "skötebarn" som i ett totalperspektiv av nämndens ansvarsområde och föreningsbutikernas betydelse som säljkanal för slöjdarnas alster medförde att det under en lång tid kom att ta en allt för stor del av nämndens krafter och resurser i anspråk. Allvarligare är emellertid att samarbetet med hemslöjdsrörelsen inte skedde på jämlik basis. Nämnden sökte hela tiden behålla ledningen och styra även det sakmässiga innehållet i projektet. Ansvaret borde enligt min mening redan från början ha lagts tyngre och klarare på de egentliga huvudmännen, riksförbundet och de butiksägande föreningarna, även om detta inneburit en risk för att verksamheten skulle rinna ut i sanden eller i varje fall inledningsvis fördröjas och få ett mer "urvattnat" slutresultat än nämndens vision av "samverkansföretaget". Det senare blev ju till slut ändå utfallet i praktiken men till priset av en utdragen kris som skapade personliga motsättningar och lämnat kvar "oläkta sår" för framtiden.

Många försök till kompromisslösningar gjordes visserligen under resans gång men utan att leda till för parterna acceptabelt resultat. De stötestenar som interimsstyrelsen under sin korta tillvaro sökte undanröja synes inte vara särskilt stora och för projektet avgörande hinder. För en utomstående som i efterhand söker bedöma frågan förefaller det svårbegripligt att man inte redan här kunde komma till en hållbar uppgörelse. Detta kan knappast förklaras av annat än de inblandade personernas starka känslomässiga engagemang för och emot affärsidén och genom av tidigare konfrontationer etablerad misstro om varandras djupare avsikter. För detta kan dock inte enbart nämnden lastas.

Utvecklingen av samverkansprojektet fick också verkningar för hanteringen av ärendet och relationerna inom nämnden. Även om formell enighet i beslutet förelåg intill slutfasen förefaller styrningen av sammanträdena varit minst sagt kraftfull och benägenheten att lyssna till och släppa fram avvikande åsikter från enskilda ledamöter begränsad. Arbetsutskottet tog ofta ställning till frågorna på ett sätt som medförde att nämndens övriga ledamöter ställdes eller upplevde sig mer eller mindre ställda inför ett fait accompli. Även behandlingen av interimsstyrelsen - såväl när det gäller bindningen av nämndrepresentanternas handlingsfrihet som dess avskaffande - vittnar om begränsad insikt i eller förståelse för demokratins spelregler.

Även om kritik kan riktas mot nämndens hantering av "samverkansprojektet" såväl när det gäller relationerna till "medpartnern" - den organiserade hemslöjdsrörelsen - som den interna styrelsebehandlingen måste jag samtidigt göra den bedömningen att utan nämndens existens, initiativ och kraftfulla engagemang, inte minst för att lösa finansieringsfrågan, skulle projektet med stor sannolikhet aldrig kommit till stånd och Svensk Slöjd AB bildats. Även om detta knappast kan sägas lösa hemslöjdsbutikernas svåra ekonomiska problem är det väsentliga att en plattform ändå skapats från vilken nya steg kan tas.

När det gäller länshemslöjdskonsulentverksamheten har nämnden enligt sin instruktion en samordnande funktion och bemyndigande att pröva frågan om huvudmannaskapet för konsulenterna. Nämnden har med stort nit hävdats konsulenternas oberoende och neutrala ställning som samhällsfinansierade aktörer vilket i vissa fall gett upphov till kritik och

kontroverser med några huvudmän. Jag kan här emellertid inte finna annat än att nämnden handlat inom ramen för sitt mandat och i enlighet med uttalade riktlinjer i den grundläggande propositionen och dess förarbeten.

Sammanfattningsvis anser jag att tillkomsten av nämnden för hemslöjdsfrågor och dess verksamhet har inneburit en ambitionshöjning vad beträffar det statliga stödet för främjande av hemslöjden, vilket var det främsta motivet för och förhoppningen bakom dess etablerande. I allt väsentligt har nämnden agerat i enlighet med av statsmakterna givna riktlinjer i direktiv, föreskrifter och andra uttalanden och inom ramen för sitt mandat. Detta gäller även i huvudsak ifråga om det s.k. samverkansprojektet. I den praktiska hanteringen av detta ärende - liksom i några andra mindre betydelsefulla fall - har nämnden dock visat en markant rigiditet och oförmåga att lyssna till och tolka omgivningens reaktioner och känslor. Detta har minskat effekten i insatserna, undergrävt förtroendet för nämnden inom den ideella hemslöjdsrörelsen och menligt påverkat dess anseende även i andra kretsar. Detta är allvarligt och beklagligt men inte oreparabelt.

6 STATENS STÖD TILL HEMSLÖJDEN - NÅGRA UTGÅNGSPUNKTER FÖR EN DISKUSSION RÖRANDE ANSVAR, FÖRDELNING OCH INRIKTNING

Samhällets stöd till hemslöjden är relativt omfattande och mångfacetterat. Det är också ganska naturligt mot bakgrund av slöjdens komplexa karaktär. En diskussion kring och bedömning av det statliga stödets utformning kan därför ha sin utgångspunkt i en mängd olika förhållanden från rent ideologiska värderingar till mer praktiska företeelser som intressentstrukturens utformning och etablerade finansieringsprinciper. I det följande behandlas ett antal sådana faktorer av betydelse för stödsystemets uppbyggnad.

6.1 Några faktorer av betydelse för det statliga stödets utformning

Några betydelsefulla utgångspunkter för en diskussion av det statliga hemslöjdsstödet förutsättningar, utformning, inriktning och hantering är bl.a.:

- a) Motiv för och syftet med stödet
- b) Statsmakternas krav ifråga om insyn, styrbarheter och resultatuppföljning.
- c) Primärverksamhetens karaktär, omfattning och grundvillkor i övrigt.
- d) "Intressentstrukturens" utformning, kompetens, värderingar och attityder.

6.1.1 Stödets motiv och syften

Samhällets stöd till hemslöjdsverksamheten har traditionellt motiverats utifrån såväl kulturella som sociala, näringspolitiska och sysselsättningsmässiga behov. Några uttalade prioriteringar mellan dessa skilda aspekter har hittills inte gjorts i stödverksamheten. Helt klara och hållbara skiljelinjer mellan dessa olika motivkretsar är också vanskliga att dra upp. Det hindrar dock inte att ett framhävande av den ena eller andra aspekten kan göras vid formuleringen av syftet, på ett sätt som ger konsekvenser för stödets utformning och hantering.

En fokusering på den **kulturpolitiska** aspekten leder naturligen till en betoning av ett bevarande av det kulturella arvet, traditionella tekniker, mönster och modeller samt utnyttjande av inhemska råvaror. Inventering och insamling av gamla slöjdalster blir då viktigt såväl ur bevarandesynvinkel som underlag för nyproduktion. Kraven på kvalitet i fråga om materialval, utförande, form och funktion ställs högt. Den organiserade svenska hemslöjdsrörelsen har i hög grad varit en representant för och bärare av de värderingar som ligger inbyggda i ett sådant kulturpolitiskt synsätt.

Ett samhällsstöd motiverat främst utifrån dessa aspekter och krav synes i första hand böra inriktas på att bevara och utveckla en kär av skickliga slöjdare och hantverkare, dokumentera äldre tekniker, förfaringssätt och mönster samt trygga tillgången på traditionella slöjdråvaror. Kvalitet blir viktigare än bredd. Insatserna måste därför kunna riktas och samordnas. Utrymme för initiativtagande och uppsökande verksamhet måste finnas. Specialiserad och kompetent utbildning och rådgivning blir ett viktigt inslag i stödarsenalen. En nära samverkan med olika kulturinstitutioner - inte minst länsmuséerna, hemslöjds- och hembygdsrörelserna m.fl. - blir naturlig. En ansvarsmässig knytning av det statliga stödet till de myndigheter som i övrigt företräder utbildnings- och kulturområdet framstår då som logisk. Ett direkt stöd till rent kommersiella aktiviteter blir däremot artfrämmande.

Den **sociala** aspekten fäster uppmärksamheten på handarbetet som en i sig väsentlig verksamhet för individens behovstillfredsställelse, självförverkligande och strävan efter livskvalité i såväl ekonomisk som andlig mening. Även här är information, utbildning och rådgivning ett väsentligt instrument. Målgruppen innefattar emellertid också en bredare allmänhet och inte enbart eller främst de professionella slöjdarna. Stödmöjligheterna skall vara tillgängliga för alla på "jämlika" villkor. Tillgänglighet och bredd blir viktigare än kvalité i det enskilda fallet. Även tillhandahållande av utrustning och lokaler/"arbetsplatser" som t.ex. väv- och systugor, fyller här en viktig funktion. Stöd till kommersiella verksamheter är däremot inte motiverat. En anknytning till de myndigheter som har ansvar för samhällets grundläggande utbildningsverksamhet i övrigt synes också här mest naturlig. Den finska hemslöjdsorganisationens verksamhet kan till stor del sägas höra hemma inom detta område medan det tillmätts mindre betydelse

av den svenska hemslöjdsrörelsen. "Marknaden" har i stället i vårt land fyllts upp av främst studieförbunden, kommunerna och privata intressenter.

Om man i stället främst vill se det statliga stödet som ett uttryck för samhällets ansvar för **närings-och sysselsättningspolitiken** blir återigen en inriktning av insatserna mot den mer begränsade gruppen av aktiva yrkesutövare väsentlig. Men också deras behov och möjligheter att marknadsföra och finna avsättning för sina alster blir då viktigt att betrakta i stödverksamheten. Insatser måste alltså kunna göras för att utveckla traditionella avsättningskanaler och marknader samtidigt som möjligheterna att söka nya försäljningsmetoder, -vägar och köparkategorier uppmärksammas. Eftersom behoven av kompletterande sysselsättning, traditionell erfarenhet av hemslöjdsverksamhet och avsaluslöjdarnas lokalisering inte är jämt fördelad över landet blir behoven av en större koncentration av insatserna mer framträdande. Regionalpolitiska överväganden får naturligen en ökad tyngd i verksamheten. Stora kvalitetskrav måste ställas inte enbart på slöjdalstren utan även på kompetensen hos de resurser som sätts in för utbildning och rådgivning. Dessa måste kunna ge stöd förutom inom traditionella områden som teknik och materialkunskap också ifråga om design, produktutveckling, rationell produktionsteknik, ekonomi och marknadsföring. Synen på hemslöjdsbegreppet kommer att påverkas mer av "marknadens" krav vilket kan innebära en öppnare attityd till produktutformning, materialinnehåll och tillverkningsteknik. En ytterligare "utsuddning" av gränserna och ett närmande mellan traditionell hemslöjd och t.ex. konsthantverk och småskalig industriell tillverkning av manufakturkaraktär kan påskyndas. En samverkan med organ som arbetar med sysselsättningsfrämjande åtgärder och regional utveckling som AMS, NUTEK, Glesbygdmyndigheten, länsstyrelser, landsting och utvecklingsfonder blir då naturlig och nödvändig. Det innebär inte att behovet av samarbete med den ideella hemslöjdsrörelsen, studieförbunden och andra sammanslutningar och institutioner bortfaller men motiverar och förutsätter ett större myndighetsengagemang än i de tidigare berörda fallen. En koppling av verksamheten till industridepartementets ansvars-och myndighetssfär är logiskt motiverad.

6.1.2 Statsmakternas ambitionsnivå och krav beträffande insyn och styrning

Statsmakternas krav när det t.ex. gäller stödets "neutralitet" och ambitionsnivå vad avser måluppfyllelse påverkar behovet av egenkontroll och styrning av verksamheten. Detta har betydelse för utformningen av stödssystemet och kraven på myndighetskompetens inom primärområdet. Detta påverkas naturligtvis också i hög grad av verksamhetens art och förutsättningar. Det kan vara stort om det rör sig om en för samhällssystemet central funktion eller traditionellt statligt arbetsområde där alternativa "handlingsagenter" saknas. Behovet av specialkompetens och handläggningsresurser ökar om verksamheten är komplex samt svår att formalisera och regelstyra. Är mål och resultat lätta att definiera och mäta i t.ex. ekonomiska termer eller med andra statistiska mått eller om stödvillkoren främst är kopplade till objektiva konstaterbara förhållanden kan hanteringen bli mer av formell administrativ och kameral art. Kraven på egen specialkompetens minskar och förutsättningar för delegering och utnyttjande av "entreprenörer" ökar utan att väsentliga styr- och ledningsmöjligheter förloras. Avgörande i sista hand för hur ambitionsnivån i nu berörda avseenden kommer att uttryckas blir dock politiska värderingar och preferenser.

Resonemanget kan illustreras med några exempel.

Vissa frivilliga sammanslutningar, organisationer eller företag kan genom sin existens och verksamhet utföra viktiga samhällsfunktioner som motiverar ett offentligt stöd. Stödet kan här ses som en förutsättning för och ett medel att främja uppnåendet av väsentliga samhällsmål. Det avser då primärt att upprätthålla organisationen och dess verksamhet som sådan. Villkoren för stödet kan i dessa fall i hög grad schabloniseras och formaliseras. Det gäller dels att identifiera stödberättigad mottagare (genom krav på viss typ av verksamhet, stadgar, viss organisatorisk fasthet etc.) och dels att fastställa regler för stödets fördelning (efter antal medlemmar, verksamhetstimmar, omsättning o.dyl.). Detta kan i regel ske med hjälp av statistik och skriftlig dokumentation. Hur medlen används i den bidragsberättigade verksamheten bör stödmottagaren i princip ha frihet att bedöma. Från stödgivarens sida föreligger då inte något behov av att närmare informera sig om eller söka påverka själva primärkverksam-

heten, det räcker att kontrollera att de formella kriterierna för stödet är uppfyllda. Detta begränsar i hög grad kraven på den administrativa apparat som behövs, i första hand kvantitativt men också när det gäller kraven på detaljkunskap inom själva sakområdet. Som exempel på sådana situationer kan nämnas stödet till de politiska partierna och dagspressen.

Ett annat fall kan vara att statsmakterna vill värna om vissa aktiviteter men att det finns kompetenta föreningar, institutioner eller företag inom området ifråga vilka kan utnyttjas som "entreprenörer" och förmedlare av det offentliga stödet. I detta fall fördelas stödet med mindre automatik än i det föregående vilket ställer större krav på bidragsgivaren att definiera syfte, föreskrifter samt en mer förvaltningsinriktad styrning och uppföljning. "Uppdragsmottagare" skall väljas bland kanske ett flertal tänkbara aspiranter. Stödgivaren kan förbehålla sig rätten att - även om den praktiska hanteringen läggs ut - fortlöpande ge direktiv för verksamheten i syfte att inrikta eller samordna den liksom att säga upp avtalet om uppdragsgivaren inte uppfyller ställda krav. Detta innebär att stödgivaren måste förfoga över en administrativ apparat som har kapacitet och sakkunskap att följa och påverka även den innehållsmässiga delen av verksamheten. Behovet av kontakt med "genomförandepartnern" växer liksom kraven på dokumentation och informationssystem. Denna typ av lösningar har under senare år väckt ökat intresse och entusiasm på många håll.

En tredje situation kan vara att lämpliga "aktörer" saknas på marknaden, verksamheten är ny eller att av andra skäl staten själv önskar initiera och driva olika stödaktiviteter. Stödet kan också vara av den karaktären att det ligger så nära primär myndighetsutövning att det knappast finns något annat alternativ än drift i statlig regi. Detta ställer stora krav på egna resurser såväl kvantitativt som kompetensmässigt, men ger också de största påverkansmöjligheterna.

Alla dessa tre situationer kan föreligga inom ett och samma stödområde beroende på verksamhetens omfattning och komplexitet samt stödsystemets karaktär, syften och utformning.

Hemslöjden kan ses som ett exempel på detta. Bidraget till SHR under anslaget B 5. Främjande av hemslöjden ligger nära det ovan inledningsvis berörda fallet. När statsmakterna i budgetbehandlingen och regeringen i

regleringsbrev tagit ställning till att stödet skall utgå har NFH endast att expediera beslutet. Någon närmare uppföljning av om och hur pengarna förbrukas sker ej. En ekonomisk redovisning och kameral kontroll behövs givetvis men för detta krävs inte någon myndighet med speciell kompetens inom hemslöjdsområdet.

Administrationn av läns-hemslöjdskonsulentverksamheten kan närmast hänföras till "fall två". NFH har här att pröva frågan om huvudman för konsulenterna. När sådan är utsedd övertar denne arbetsgivaransvaret för konsulenterna och uppgiften att planera och leda det dagliga arbetet. Men samtidigt kvarligger hos NFH en samordnande funktion och uppgiften att tillse att konsulentinsatserna ligger inom ramen för normalinstruktionen. Det kräver resurser, sakkunskap och insyn utöver vad som behövs för att kontrollera att utbetalade medel används till bestridande av konsulenternas löner och inte till andra ändamål.

NFH:s möjligheter att flexibelt utnyttja sina kansliresurser och projekt-pengarna under posten "Övriga medel" på anslaget B5 kan ses som exempel på den tredje situationen. Det har skapat förutsättningar för myndigheten att ta egna initiativ - t.ex. i fråga om de grundläggande insatserna beträffande lin- och ullförsörjningen, samverkansprojektet rörande hemslöjdsbutikerna m.m. Nämndens möjlighet att själv utforma, starta, samordna och styra för hemslöjdens utveckling väsentliga aktiviteter kräver samtidigt stor egenkompetens, administrativ förmåga och oavdelat ansvar för resultatet åvilar nämnden starkare och mer odelat än i övriga aktiviteter. Uppgiften att fördela bidrag till andra intressenter inom hemslöjds-sfären för speciella projekt är också en verksamhet som nära anknyter till traditionella myndighetsuppgifter med stora krav på opartiskhet och öppenhet.

6.1.3 Primärverksamhetens karaktär och förutsättningar

Hemslöjden omfattar en rik flora av olika verksamhetskaraktärstiska i fråga om material, tekniker, produktslag, mönster och alstrens användningsområde. Den är till sin natur ett småskaligt handarbete som kan utövas av de flesta människor för privata behov eller som hobby men också som en inkomstskapande sysselsättning. "Hemslöjdare" finns spridda i hela landet även om den kvalificerade avsaluslöjden enligt tillgängliga

uppgifter är koncentrerad till vissa delar, främst skogslänen. Lokal förankring, anknytning till äldre tradition och ortstypiska mönster och metoder framhålls ofta som väsentliga för "profileringen" och därmed avsättningen av hemslöjdens produkter. Samtidigt är skaparna av alstren - slöjdarna - till skillnad från t.ex. konsthantverkare och bildkonstnärer oftast anonyma. De har inte heller som de senare bildat några egna slagkraftiga intresseföreningar.

Ett stöd som skall kunna nå ut till den primära målgruppen måste därför kunna fungera decentraliserat och aktivt uppsökande. Information, utbildning och rådgivning blir de viktigaste medlen i främjandeverksamheten. Verksamhetsområdets komplexitet ställer samtidigt krav på både bredd och djup som är svåra att möta. Ingen person kan behärska slöjdens alla tekniker och material eller samtidigt värna om de kulturella bevarandebestånden och företräda marknadens kommersiella krav. Mångfald, samverkan och flexibilitet blir viktiga nyckelord för utveckling och ledning av verksamheten.

Samtidigt krävs emellertid en klar och fast central ledning som kan överblicka hela fältet samt inrikta och omfördela resurserna vartefter behov uppstår. Även om hemslöjden till sin natur är en lokalt bunden och decentraliserad aktivitet finns många gemensamma behov som endast kan tillgodoses genom övergripande och samordnade insatser. Det kan t.ex. avse åtgärder för att trygga råvaruförsörjningen, försäljningskanaler och erfarenhetsutbyte. Även nyrekryteringen av aktiva slöjdare liksom vidareutveckling av "stödpersonalens" kompetens kräver samlade och kontinuerliga insatser. Någon form av "central punkt" som kan företräda hela verksamheten behövs om hemslöjden på sikt skall kunna bevara sin ställning i kamp med andra intressen. Ett både-och är alltså nödvändigt - såväl möjligheter till centrala initiativ och samordnade insatser som ett verklighetsnära praktiskt fältarbete - för att stödet skall få största effekt.

Hemslöjden kan knappast betraktas som en lika primär offentlig angelägenhet som försvar, rättsväsende, skola eller äldreomsorg. De aktiva individerna kan själva eller genom frivilliga sammanslutningar i stor utsträckning svara för verksamhetens fortbestånd. Samhällets stöd kan dock vara motiverat bl.a. för att främja sådana insatser. Några formella

hinder för att kanalisera åtminstone delar av det statliga hemslöjdsstödet via inom området existerande sammanslutningar finns knappast. I Finland och Norge administreras den offentligt finansierade konsulentverksamheten helt av de organiserade hemslöjdsrörelserna. I vad mån man vill och kan välja denna väg beror bl.a. på praktiska förutsättningar, som existensen av lämplig organisation eller föreningar, dessas "täckningsgrad" och förmåga att auktoritativt företräda olika intressen inom området samt stödets karaktär men också av mer subjektiva förhållanden som tradition och politiska värderingar.

6.1.4 Intressentstrukturen

Hemslöjdsverksamheten berör och engagerar i större eller mindre utsträckning en stor mängd offentliga organ, privata sammanslutningar och föreningar. Hemslöjdens "vänner" äro många. Däremot har slöjderna själva som sagt inte skapat någon egen renodlad intresseorganisation på sätt som är regel för "närliggande" yrkesgrupper som hantverkare och "kulturarbetare".

Intressent- och organisationsstrukturen påverkar statens förutsättningar att utforma och föra ut sitt stöd till den primära verksamheten. Den kan ge möjligheter till variation och alternativ till "egen regi-"verksamhet men också utgöra en begränsning av handlingsutrymmet. Traditionen och "arvet" i form av en sedan länge etablerad struktur är i regel ett svåröverkomligt hinder när det gäller att förändra och anpassa en verksamhet till nya förutsättningar och behov.

Den viktigaste medaktören till staten när det gäller stödet till hemslöjden är landstingen som bestrider mer än hälften av kostnaden för de regionala konsulenterna (en högre andel än i Norge och Finland) och även därutöver ger olika bidrag till verksamheten. Detta förhållande har varit av stor betydelse för möjligheten att bygga ut den rådgivande aktiviteten till den bredd och kvalitet som den i dag har. Samtidigt utgör emellertid detta beroendeförhållande en begränsning när det gäller statens möjligheter att ensidigt besluta om förändringar av stödet.

Den utbyggnad av det regionalpolitiska stödet på länsnivå som skett under senare år och länsstyrelsernas vidgade ansvar inom kulturområdet skapar nya möjligheter att utnyttja styrelserna som mer aktiva partners även inom

hemslöjdsområdet och att i den praktiska fältverksamheten samordna och inrikta aktiviteterna i samklang med andra utvecklingsinsatser och specifika förutsättningar i länet.

Den organiserade hemslöjdsrörelsen - SHR och dess medlemsorganisationer - har sedan länge bedrivit ett engagerat och betydelsefullt arbete för slöjdens fortlevnad och utveckling. Det beslut som fattades av SHR:s förbundsstämma för några år sedan att dela upp verksamheten i en ideell och en affärsmässig del synes också positivt ur stödsynvinkel. Reformen torde i princip underlätta och öka möjligheterna att ge organisationen en roll som mottagare och också verkställare av det statliga stödet. Samtidigt kan emellertid konstateras att den organisatoriska uppdelningen ännu ej är helt genomförd och accepterad inom rörelsen. Bindningen till den affärsmässiga verksamheten är på många håll fortfarande markant och det känslomässiga engagemanget för och identifikationen med butiksrörelsen stark. Detta är sannolikt en av orsakerna till att organisationen hittills inte kunnat attrahera ett större antal aktiva slöjdare att bli medlemmar. Detta utgör naturligen en begränsning av hemslöjdsorganisationens auktoritet och acceptans som talesman för slöjdarkollektivet och som fördelare och förvaltare av det statliga hemslöjdsstödet.

7 ALTERNATIVA STÖDMODELLER

I detta avsnitt presenteras och diskuteras några olika modeller för fördelning, administration och styrning av det statliga stödet. De följer i väsentliga delar direktivens angivelser men är medvetet valda så att de exemplifierar och renodlar skilda aspekter och förhållningssätt rörande stödets utformning. Många variationer på och kombinationer mellan dessa grundmodeller är därför möjliga.

7.1 Helt decentraliserat statligt hemslöjdsstöd

7.1.1 Regionalt samordnat stöd under länsstyrelsens ledning

Modellen i korthet

Länsstyrelserna ges det sakmässiga huvudansvaret för hemslöjdsfrågorna. För denna uppgift knyts till styrelsen ett rådgivande organ bestående av representanter för bl.a. landsting, hemslöjdsorganisationer, länsmuséer m.fl. och aktiva slöjdare. Länsstyrelserna övertar NFH:s nuvarande roll att pröva huvudmannaskapet för länshemslöjdskonsulenterna och utanordnar medlen för dessas verksamhet. "Organisationsstödet" till SHR kvarstår men fördelas av länsstyrelserna till länsföreningarna, vilka därefter får avgöra hur stor kontingent de i sin tur vill ge till SHR centralt. Utrymme finns ej för central myndighet för hemslöjdsfrågor.

Motiv

Motiv till en decentraliserad lösning kan sökas i det förhållandet att slöjlandet är en mycket småskalig, lokalt bunden och utspridd verksamhet. Att bevaka och utveckla de ortstypiska dragen i hemslöjden framhålls också ofta i debatten som en väsentlig faktor för att kunna bevara en livskraftig och unik slöjdverksamhet. Förutsättningar för hemslöjdsverksamhet, traditioner och behov av insatser varierar starkt mellan olika delar av landet. Det kräver att det samhälleliga stödet har sin tyngdpunkt i basen, är flexibelt anpassbart till regionala särförhållanden och förutsättningar samt är lättillgängligt och gripbart för den primära målgruppen - slöjdarna. Det regionala statliga organet, länsstyrelsen, kan bättre än en central instans bedöma vad som behöver göras inom området.

Utformning och effekter - diskussion

Modellen innebär att länsstyrelsen - förutom att utanordna medlen för länshemslöjdskonsulenternas verksamhet - övertar NFH:s nuvarande roll att pröva frågan om huvudmannaskapet. Detta kan ges till lämpligt organ, som länshemslöjdsförening/förbund, länsmuseum, landsting men bör eventuellt även kunna axlas av länsstyrelsen själv. Viktigt att beakta vid valet av huvudman är - förutom organisationens kännedom om eller intresse för stödverksamheten - dess förmåga att uppfylla arbetsgivarrollen och ge konsulenterna ett erforderligt administrativt stöd.

Det nuvarande "organisationsstödet" till SHR kan bibehållas i denna modell men fördelas mellan länsstyrelserna och av dessa utbetalas till länshemslöjdsföreningarna. Fördelningsnyckel kan t.ex. vara antalet betalande medlemmar eller annat statistiskt och objektivt lätt fastställbart kriterium. Det nuvarande stödet med en mindre påspädning skulle ge c:a 100 kr per medlem d.v.s. ungefär lika mycket som den genomsnittliga årliga medlemsavgiften inom hemslöjdsorganisationen torde ligga på. Det finge sedan bli länsorganisationernas sak att avgöra hur stor kontingent de i sin tur vill ge till huvudorganisationen för den centrala förbundsverksamheten. Detta skulle stärka de lokala och regionala föreningarnas ställning och auktoritet och markera "basverksamhetens" betydelse. Ett problem är här att bland SHR:s medlemmar ingår några riksorganisationer utan regional understruktur. Någon eller några länsstyrelser måste därför ges uppgift och resurser att förmedla ett ekonomiskt stöd till dessa. Detsamma gäller bestridandet av kostnaderna för de av staten helt finansierade konsulenterna för spetsar och sameslöjd.

De centrala projekt pengar som NFH nu disponerar uppgår till alltför blygsamt belopp för att det skall vara motiverat att fördela dem mellan länsstyrelserna som för hemslöjden särskilt öronmärkta projektmedel. Behovet av dessa pengar bortfaller såvida man inte låter dem helt eller delvis ingå i och förstärka det tidigare nämnda "organisationsstödet" till hemslöjdsrörelsen eller konsulentverksamheten. Länsstyrelserna förfogar redan i dag över betydande medel avsedda för stöd till regional utveckling. Det torde räcka med påpekande att styrelserna vid disponeringen av dessa medel även bör beakta hemslöjdens intressen och behov.

Modellen medför att länsstyrelsen även sakmässigt tilldelas huvudansvaret för ett verksamhetsområde för vilket organisationen i dag ej har fackmässig kompetens. Det kan dock inte vara rimligt att till varje styrelse rekrytera personal med speciell kunskap och erfarenhet från hemslöjdsområdet. Hemslöjdens komplexa karaktär gör, som framhållits i det tidigare och som även Statskontoret pekar på i sin utredning "Länshemslöjdskonsulenterna - huvudmannaskap och finansieringform"), att oavsett vem som står som huvudman det inte är möjligt att enbart genom huvudmannaskapet få sakkunskap från de olika delarna i läns-hemslöjds-konsulenternas verksamhetsområde. Det är också väsentligt att verksamhetsplaneringen sker på ett likartat sätt oavsett huvudman. Statskontoret förslår därför att en "samrådsgrupp" knyts till huvudmannen med någorlunda samma representation i varje län. (Samma förslag framfördes f.ö. redan av 1977 års hemslöjdsutredning men har hittills realiserats endast i begränsad utsträckning.) Organet bör genom sin sammansättning så långt möjligt täcka in hemslöjdens olika funktioner och intressenter och bestå av representanter för länsstyrelsen, landstinget, hemslöjdsorganisationerna, läns-museer etc. samt aktiva slöjdare. Samrådsgruppens huvudsakliga uppgifter skulle vara att samordna hemslöjdsverksamheten, initiera och prioritera projekt samt årligen upprätta förslag till handlingsprogram för regionala insatser inom området. Dessutom bör gruppen följa upp och utvärdera föregående års insatser.

Med detta alternativ bortfaller uppgifterna för och därmed behovet av en central myndighet för hemslöjden. Budgettekniskt kan stödet behandlas i samband med hanteringen av anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. Medel krävs inte längre för NFH:s administration. Detta behöver dock inte innebära att kostnaden för administrationen minskar, bara att arbetet flyttas till andra och att utgiften i fortsättningen blir svår att särredovisa och därför kan upplevas som "icke-existerande".

7.1.2 Regionalt samordnat stöd under landstingets ledning

Ett alternativ till den nu diskuterade lösningen och som förordas av Statskontoret i den tidigare nämnda utredningen rörande läns-hemslöjds-konsulenterna är att låta landstingen istället för länsstyrelserna bära huvudansvaret för den hemslöjdsfrämjande verksamheten.

Motiv

Motiven för decentraliseringen är desamma som presenterats tidigare under 7.1.1. Vad beträffar valet av landstingen som huvudaktör är ett argument för detta att de svarar för större delen av det finansiella bidraget till konsulenterna. De är också i flera fall huvudman för verksamheten, en uppgift som de fyllt väl inte minst då det gäller det personal- och ekonomiadministrativa stödet till konsulentfunktionen. Landstingen har redan en god kunskap och gott grepp om hemslöjdsverksamheten inom länet och också beträffande närliggande aktiviteter inom terapiverksamheten och omsorgsområdet.

Utformning och effekter - diskussion

Hanteringen av stödet kan i stort ske på samma sätt som berörts i avsnitt 7.1.1. Landstinget utser dock huvudman efter samråd med länsstyrelsen. En samrådsgrupp till stöd för konsulenternas arbete inrättas. Kostnaderna för konsulentverksamheten bestrids över anslaget C 4 men betalas direkt till landstinget som sedan fördelar det vidare till eventuellt utomstående huvudmän. "Organisationsstödet" till den ideella hemslöjdsrörelsen hanteras av länsstyrelsen på samma sätt som i det tidigare alternativet.

Fördelen med en långtgående decentraliserad lösning är främst att den nära anknyter till väsentliga grunddrag i hemslöjdens eget väsen - småskaligheten, mångfalden, lokal inriktning och förankring. Den ger ansvar och mandat till de regionala aktörerna att anpassa verksamheten till de egna behoven inom regionen. Den ligger också i linje med en allmän trend i offentlig debatt och attityd gentemot ökad decentralisering och delegering.

Statskontoret konstaterar emellertid också i sin utredning att de nuvarande riktlinjerna för stödet och den delade finansieringen mellan staten och landstingen resulterat i oklarheter om verksamhetens mål och inriktning. Statens motiv för satsningarna på konsulentfunktionen är i första hand, menar man, att främja slöjdverksamheten som ett medel för att få inkomstbringande arbetstillfällen ute på landsbygden medan landstingen främst ser konsulenternas verksamhet som en kulturpolitisk insats. Det förhållandet att fördelningen av statsbidraget överförts till länsstyrelserna

uppfattar Statskontoret som en markering att satsningen på hemslöjd bör ses i perspektivet regional utveckling.

Dessa oklarheter rörande stödets syfte och mål skulle kunna undanröjas om staten och landstingsförbundet genom förhandling fastställde verksamhetens inriktning och statsbidragets omfattning respektive miniminivå för landstingsbidraget. Om landstingen vidare övertog mandatet och uppgiften att - efter samråd med länsstyrelsen - utse huvudman för länshemslöjds-konsulenterna och statsbidraget utbetalades till landstinget för att användas där eller för att vidarebefordras till eventuell annan huvudman skulle staten uppnå en enhetlig finansieringsform. Detta ger även den förenklingen att en utomstående huvudman endast behöver söka medel hos och redovisa ekonomin till en bidragsgivare.

Samtidigt skulle det nuvarande problemet med statens och landstingens olika räkenskapsår försvinna. Bestämmelserna för det statliga stödet är också skrivna så att det i realiteten är landstingen som har sista ordet även om en statlig myndighet har det formella mandatet att utse huvudman för länshemslöjds-konsulenterna.

De verkliga effekterna av en total decentralisering av hemslöjdsstödet är emellertid svårbedömbara. Hemslöjdsverksamheten kommer under alla omständigheter att vara en marginell del av länsstyrelsernas alternativt landstingens totala ansvarsområde. Vilken uppmärksamhet denna kommer att ägnas blir i hög grad beroende på personligt intresse och engagemang hos ansvariga politiker och tjänstemän samt aktivitet och initiativförmåga hos övriga intressenter inom hemslöjdsvärlden m.m. Resultatet kommer med stor sannolikhet att variera från län till län.

Vad detta betyder för hemslöjdens utveckling som helhet kan man ha olika uppfattningar om. Klart är emellertid att modellen också har uppenbara svagheter och brister jämfört med hemslöjdsstödet nuvarande utformning. Intresset för och möjligheterna att löpande följa och få en samlad överblick över verksamheten försvagas avsevärt. Förutsättningarna för samarbete, samverkan och erfarenhetsutbyte över länsgränserna försämrats och riskerar att bli dåligt tillvaratagna. Ett bättre utnyttjande av den totala konsulentkapaciteten genom kraftsamling till speciella behovsområden och en bättre differentierad kompetensprofil försvåras, liksom möjligheterna

att uppmärksamma speciella och udda hemslöjdstekniker och- aktiviteter som behöver ett större underlag än länet som bas. Ett klart ansvar för många för hemslöjden vitala frågor som materialförsörjning (lin- och ullprojekten t.ex.), marknadsföring och försäljning (samverkansprojektet) saknas i modellen. De nuvarande projektmedlen under anslaget B 5 försvinner och slöjdens intressenter får söka sådant stöd från andra håll i konkurrens med övriga intressen. Nackdelen med detta kan vara större än vad den relativt blygsamma anslagssumman antyder, då medlen i nuvarande system i hög grad utnyttjas för samfinansiering av olika satsningar, vilket gjort att de totala insatserna sannolikt blivit betydligt större än vad som skulle varit fallet om en central handlingspartner och medfinansier saknats. Konsulenternas vidareutveckling och fortbildning riskerar också att bli eftersatt om det inte finns någon med ett samlat ansvar för detta.

Problemlistan kan göras längre men ovanstående kan räcka för att visa att det även inom hemslöjden med sin småskaliga och decentraliserade karaktär finns gemenskaper och funktioner som behöver en mer övergripande samordning och styrning för att kunna bli tillgodosedda.

7.2 Ökad central samordning av hemslöjdsstödet

I den kritik som riktats mot hemslöjdsstödet nuvarande organisation har också anmärkts på systemets svåröverskådlighet samt brist på samordning och samverkan. Inte minst har anmärkningar riktats mot det splittrade huvudmannskapet för och dubbla styrningen av länshemslöjdskonsulenternas verksamhet, som medverkat till att ge dessa en oklar och osäker roll och varit en källa till kontroverser och friktioner mellan stödorganisationerna. Mot den bakgrunden kan det vara motiverat att diskutera en modell för en ökad central samordning, ledning och styrning av hemslöjdsstödet. I det följande skisseras några olika alternativ med detta syfte och inriktning.

7.2.1 Samordning av konsulentverksamheten i myndighetsregi

Modellen i korthet

Den första av dessa alternativ innebär att länshemslöjdskonsulenterna samlas under en central myndighet som huvudman. Konsulentresursen

koncentreras och kraftsamlas men verkar fortfarande regionalt och så nära slöjdarna som möjligt. Detta ger möjlighet att bygga upp specialkompetens inom konsulentkåren med avseende särskilt på avsaluslöjdens behov. Kostnaderna för konsulentverksamheten kan även här bestridas över anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. om man så önskar. Länsstyrelserna ges dock ej sakansvar för verksamheten. Ett "organisationsbidrag" till den ideella hemslöjdsrörelsen kan utgå som f.n. och utbetalas antingen centralt till riksförbundet eller via länsstyrelserna enligt den decentraliserade modellen. Vidare kvarstår särskilda för hemslöjden avsedda projektmedel.

Motiv

Motiv för alternativet är framförallt möjligheterna att se hemslöjdskonsulenterna - stödets största och viktigaste komponent - som en samlad helhet ur vilken största möjliga effekt skall vinnas. Totalt uppgår denna resurs idag till mer än 50 personer fördelade på i princip en rnkj- och en hårdslöjdskonsulent i varje län samt några "rikskonsulenter" (för spetsar och sameslöjd). Det innebär att konsulenterna i stort sett är jämt fördelade över länen och har ungefär samma utbildnings- och kompetensprofil över hela landet. Om man betraktar denna resurs främst som ett stöd för de mer kvalificerade slöjdarna som helt eller delvis försörjer sig på slöjdandet - med andra ord betonar den närings- och sysselsättningsmässiga aspekten på verksamheten - är det uppenbart att insatserna inte är särskilt väl avvägda, varken ifråga om geografisk fördelning eller kompetensprofil i förhållande till hemslöjdens utbredning, relativa betydelse som näring i landet eller slöjdarnas behov. Även om uppgifterna om antalet yrkesverksamma slöjdare liksom dessas lokalisering är osäkra tyder siffror som redovisats av 1977 års hemslöjdsutredning och glesbygdsdelegationen på att omkring 45% av dessa skulle finnas i de sju skogslänen. Konsulentresurserna är emellertid inte fördelade med hänsyn till detta. Slöjdarnas behov av rådgivning inskränker sig inte heller enbart till de mer tekniska sidorna av verksamheten. Betydelsen av design och mönsterutforming framhålls i debatten som allt viktigare för att slöjdprodukterna skall finna avsättning. Den yrkesmässiga slöjdaren möter också problem av mer ekonomisk och företagsmässig karaktär som redovisning och skattelagstiftning. Även i dessa avseenden finns behov av för hemslöjdens förhållanden anpassad rådgivning. Specialkompetens inom dessa områden saknas dock i det stora

hela inom dagens konsulentkår. Ekonomiska förutsättningar och behovsunderlag finns inte heller för att tillskapa sådan resurser inom varje län.

Utformning och effekter - diskussion

Om konsulentkåren samlades under en huvudman skulle möjlighet skapas att inrikta och fördela rådgivningskapaciteten såväl kvantitativt och kvalitativt bättre efter behov och möjlig verkningsgrad än vad som är fallet för närvarande. Givetvis måste uppgifterna som nu genomförs ute på fältet och så nära "källan" - slöjdarna - som möjligt och konsulenter samarbeta med andra intressenter, inte minst hemslöjdsföreningarna. Men resurserna kunde i vissa fall koncentreras och kraftsamlas till mer "slöjdtäta" områden och till regioner där stödbehovet och möjligheter att få effekt av insatserna är störst. Lämpliga "vårdar" för konsulenter kan som nu vara landsting och hemslöjdsföreningar, men även länsmuséer, skolor som t.ex. Sätergläntan - hemslöjdens skola i Leksand, eller hembygdsgräddor. Överhuvudtaget borde en lokalisering sökas till platser som har en anknytning även i övrigt till hemslöjden, t.ex. genom närbesläktad verksamhet samt förekomst av äldre och nyare hemslöjdsalster och som ofta besöks av slöjdare och en slöjdintresserad allmänhet. Det är vidare viktigt att "vårdorganisationen" kan erbjuda konsulenter ett bra administrativt stöd. "Vårdarna" skulle - på uppdrag från huvudmannen och mot ersättning - svara för lokaler, administrativ service etc. för konsulenter men inte ha arbetsgivare- eller ledningsansvar för verksamheten. Centralt eller på vissa regionala centra kunde utrymme skapas för tillhandahållande av specialiserad rådgivning i fråga om produktutveckling, marknadsföring och ekonomi. För verksamhetsplanering, uppföljning och fortlöpande stöd till konsulenternas arbete inrättas intressentsammansatta "samrådsgrupper" i enlighet med vad som tidigare föreslagits för den "decentraliserade" modellen.

Alternativet medför att om en önskvärd kraftsamling skall nås genom omdisponering av befintliga resurser och ekonomiska ramar vissa län kan förlora någon av sina nuvarande, "egna" konsulenter. Det innebär emellertid inte att konsulentstöd skulle behöva saknas, bara att vissa konsulenter skulle få ett arbetsfält som täckte flera län. En annan möjlighet är att det centralt ansvariga organet kan förmå några landsting och länsstyrelser eller andra intressenter att skjuta till ytterligare medel

för en förstärkning av konsulentinsatsen utan att en neddragning behöver göras på andra håll.

Kostnaderna för konsulentverksamheten kan bestridas över ett av den centrala myndigheten disponerat anslag eller om man så vill över anslaget C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. och länsstyrelserna svara för utanordning, löneadministration och kameral uppföljning. Länsstyrelserna skulle däremot inte ha något eget sakansvar för verksamheten.

Ett "organisationsbidrag" till den ideella hemslöjdsrörelsen ingår i modellen. Det kan utbetalas antingen direkt till riksförbundet eller regionalt via länsstyrelserna till länsföreningarna, som skisserats i föregående avsnitt. Vidare bör de möjligheter till centralt projektstöd som f.n. föreligger genom posten "Övrig verksamhet" inom anslaget B 5 bibehållas.

En stor uppgift läggs på det organ som ges det odelade ansvaret för konsulentverksamheten. Flera olika möjligheter kan här tänkas. Det synes dock vara mest naturligt att välja NFH som huvudman. Nämnden har redan kontakt med den stora mängd offentliga organ, intresseorganisationer m.m. som på ett eller annat sätt har betydelse för hemslöjden och har därmed byggt upp ett nätverk som kan stötta och underlätta konsulenternas arbete. Myndighetens koppling till NUTEK innebär att man har goda förutsättningar att beakta de närings- och sysselsättningsmässiga aspekterna på hemslöjden.

Fördelarna med alternativet - som delvis berörs i motivavsnittet ovan - är främst att det skulle möjliggöra ett bättre utbyte av konsulentstödet genom att detta kan kraftsamlas bl.a. till områden där förutsättningar och behov föreligger att utveckla slöjdandet till en välbehövlig och konkurrenskraftig försörjningskälla. Insatserna kan också varieras över tiden i takt med förändrade förhållanden och krav. Erfarenheter från den löpande verksamheten och resultat av olika utvecklings- och pilotprojekt kan lättare spridas och komma en större krets till del. En väsentlig fördel är vidare att konsulenterna i detta alternativ klart skulle framstå som opartiska rådgivare utan koppling till någon speciell intressentgrupp och därmed tillgängliga för alla som är engagerade i hemslöjdsverksamhet. Ansvaret för konsulenternas fortbildning är också klart och entydigt.

Nuvarande förutsättningar att bevaka för hemslöjden övergripande och centrala frågor samt att initiera och driva utvecklingsprojekt av bred och grundläggande betydelse för slöjdens utveckling bibehålls. Behovet av att kunna engagera och samordna insatser - inte minst finansiellt - från flera intressenter i olika konstellationer tillgodoses.

Men alternativet inrymmer samtidigt nackdelar och betydande praktiska problem. En risk är naturligtvis att konstruktionen kan bli eller uppfattas som överdrivet centraldirigerad, stelbent och byråkratisk. Det kan också innebära att det regionala intresset och engagemanget i verksamheten falnar och att därigenom den nödvändiga lokala förankringen av inte minst konsulentverksamheten försvagas. Den omstrukturering av resurser som alternativet syftar till kan säkerligen ej genomföras utan att konflikter uppstår med olika berörda parter. En mer "ojämn" resursallokering och tilldelning kan ge upphov till nya och svårbemästrade kontroverser med skilda intressenter också på längre sikt. Ett praktiskt svårlöst problem är vidare finansieringssidan. Mer än hälften av kostnaderna för konsulenterna bestrids av landstingen. Ett realiserande av modellen förutsätter därför att samtliga landsting ansluter sig och att ett avtal tecknas med staten så som berörts i diskussionen kring den "decentraliserade modellen". Detta bör behandla verksamhetens syfte, inriktning och finansiering, eventuellt också inkluderande någon form av avräkningsförfarande för bl.a. den länsövergripande konsulentverksamheten. Det torde vara optimistiskt att anta att ett sådant totalt samförstånd skall nås inom en rimlig tid. Några möjligheter - eller någon anledning - för staten att framtvinga ett enhetligt huvudmannaskap enligt detta alternativ föreligger inte enligt min bedömning.

7.2.2 Medelsfördelning via SHR

En alternativ lösning inom ramen för en samordnad modell är, som också framförs i direktiven, att det statliga stödet går direkt till riksförbundet. Bl.a. beroende på vad man lägger in i begreppet "statligt stöd" kan några olika varianter skisseras inom detta alternativ.

Modellen i korthet

Det statliga stödet ges i så obunden form som möjligt direkt till riksförbundet. Statens engagemang begränsas till att ange syfte och mål

för verksamheten och att svara för själva bidragsöverföringen från det egna anslaget till mottagaren.

Motiv

Motiven för en sådan lösning kan vara en önskan från samhällets sida att på ett relativt okomplicerat sätt stödja en verksamhet som innebär att väsentliga samhällsfunktioner utförs och/eller att väsentliga samhällsmål kan uppnås.

Utformning och effekter - diskussion

En tillämpning av denna princip inom hemslöjdsområdet skulle innebära att de statliga stödmedel som nu finns avsatta inom anslagen B 5. Främjande av hemslöjden samt C 4. Regionala utvecklingsinsatser m.m. för konsulentverksamheten gavs direkt till riksförbundet för verksamheten som sådan. Stödet bör då vara så obundet som möjligt. Det får ankomma på SHR att inom ramen för angivet syfte avgöra hur pengarna skall fördelas till olika ändamål som information, fasta tjänster för rådgivning, speciella utvecklingsprojekt etc. I detta ligger att förbundet har mandat att utse huvudman för länshemslöjdskonsulenterna.

Fördelarna med alternativet är i stort desamma som berörts i föregående avsnitt. Möjligheterna till samordning och flexibilitet ökar och stödet kan hanteras enkelt och obyråkratiskt. Den statliga administrationen och detaljkontrollen minimeras.

Principen med ett i stort sett fritt disponerat stödanslag kan - som närmare berörts i kapitel 6 - med fördel användas när verksamheten är av sådan karaktär att syfte och mål entydigt kan fastställas och resultatet någorlunda enkelt och objektivt mätas, eller med andra ord där begreppet målstyrning praktiskt kan tillämpas. Metoden kan också utnyttjas när det gäller att upprätthålla sådana för det demokratiska samhället grundläggande funktioner som t.ex. fullgörs av de politiska partierna. Det kan också komma ifråga i andra sammanhang då stora medborgargrupper är berörda och representeras av täckande och auktoritativa organisationer som t.ex. idrottsrörelsen. Inga av dessa villkor är emellertid uppfyllda i detta fall. Även om hemslöjden har ett stort kulturellt och sysselsättningsmässigt värde som väl motiverar samhällets stöd är den dock

inte av samma grundläggande betydelse som t.ex. de politiska partiernas verksamhet. SHR och dess medlemsorganisationer kan inte heller på samma sätt som idrottsorganisationerna sägas fånga upp alla eller det stora flertalet av de aktiva utövarna - varken de yrkesverksamma slöjdarna eller "amatörerna".

Alternativet innebär också att SHR skulle anförtros uppgiften att fördela bidrag inom sin egen medlemskrets men även till utomstående organisationer och eventuellt även privata personer. Detta är dock en myndighetsuppgift som svårigen kan överlätas på en privat organisation. Det statliga bidraget till hemslöjdsorganisationen skulle öka markant, vilket kan innebära en i och för sig välkommen resursförstärkning. Samtidigt medför detta att det statliga stödet blir hemslöjdsrörelsens särklassigt största inkomstkälla. Man skulle bli mindre beroende och kanske också mindre intresserad av medlemmarnas insatser och verksamheten skulle i stort få karaktären av en allmännyttig institution. Detta kan vara klart hämmande för organisationens egen vitalitet och utveckling. Ett utökat och i stort sett fritt disponibelt stöd skulle, mot bakgrund av medlemmarnas divergerande visioner kring rörelsens uppgifter, dessutom under olyckliga omständigheter kunna bidra till en söndring inom riksförbundet.

Ett genomförande av alternativet kräver också ett avtal med landstingen i likhet med vad som berörts i det föregående.

7.2.3 Stöd till konsulentverksamheten via SHR

Modellen i korthet

Det statliga stödet till hemslöjdsfrämjande verksamhet renodlas och begränsas till att enbart avse rådgivningstjänster. Några "öronmärkta" resurser för verksamheten i övrigt utgår ej. SHR ges uppdraget att leda rådgivningsverksamheten och, med hänsyn till statsmakternas intentioner med stödet, avgöra dess inriktning och utformning. Behovet av en särskild hemslöjdsmyndighet bortfaller. Det statliga stödet utbetalas från utbildningsdepartementet (åttonde huvudtiteln).

Motiv

Förenkling, ökad samordning, betoning av hemslöjdens kulturella aspekter samt minskat behov av statliga administrativa resurser.

Utformning och effekter - diskussion

En renodling och begränsning av det statliga stödet till att avse enbart rådgivningstjänster kan utformas så att staten godkänner och finansiellt garanterar ett antal konsulenttjänster inom hemslöjdsrörelsen - t.ex. på det sätt som sker i Finland och Norge. Om man vill ge största möjliga flexibilitet åt systemet bör emellertid i första hand syftet med konsulentstödet klart uttryckas (målstyrning) medan stödmottagaren ges frihet att bedöma kompetens, verksamhetsinriktning etc. för rådgivningstjänsten. Utbetalningen av medlen kan i detta fall lämpligen ske direkt till huvudorganisationen som sedan fördelar dem efter egen bedömning vidare till länsorganen. Alternativt kan den "decentraliserade modellen" tillämpas, d.v.s. staten anger antalet tjänster vid länsorganen och medlen ges via länsstyrelserna till dessa. I det senare fallet bör medel avdelas för en eller flera tjänster vid riksförbundet. Med hänsyn till den huvudsakliga kulturella tradition som SHR-organisationen är bärare av kan alternativet ses som en markering av hemslöjdens kulturpolitiska värde. Det är då logiskt att det statliga ansvaret för stödet överförs från industridepartementet till utbildningsdepartementet. Medlen kunde utbetalas direkt från departementet till riksförbundet eller utanordnas via kulturrådet.

Sedan antalet tjänster och kostnaderna för dessa definierats krävs från statens sida i stort endast en kameral insats för utanordning av pengarna och normal redovisningskontroll och revision. Någon särskild myndighet eller fackkunskap inom stödverksamheten behövs inte. Den statliga administrationen kan därför göras enkel och billig. Väljs en centraliserad lösning (som i Norge) skulle alla konsulenter samlas under en huvudman, vilket ger en klarare struktur och ansvarsbild än f.n.

En överenskommelse med landstingen måste även här träffas. De nuvarande projektpengarna skulle försvinna (men vid oförändrad ekonomisk ram ge utrymme för ytterligare några konsulenttjänster eller mer frikostigt beräknade rese- och expensmedel för dessa). Hemslöjden skulle

ifråga om behov av särskilda projektmedel alltså få konkurrera med andra sökanden om medel från landstingen, länsstyrelserna eller andra statliga myndigheter och privata sponsorer.

Alternativet innebär att SHR med anslutna organisationer får en ställning som "halvofficiellt" organ inom hemslöjdsområdet med ansvar för en helt samhällsfinansierad, kvalificerad konsulentverksamhet. Hemslöjdskonsulenternas insatser riktar sig huvudsakligen mot icke medlemmar. Det är då väsentligt att de upplevs inte bara som yrkesmässigt kompetenta utan även neutrala och obundna av partsintressen, vilket innebär att även huvudmannen måste ha motsvarande "image". Organisationen har som tidigare framförts emellertid inte en sådan bredd och uppslutning - framför allt inte bland yrkesmässiga slöjdare - att den upplevs som en helt neutral "främjandeförening" vars tjänster står öppna för alla medborgare oavsett om de är medlemmar eller ej. Den uppdelning som SHR för några år sedan beslöt genomföra varigenom en boskillnad skedde mellan den ideella och kommersiella verksamheten underlättar visserligen i viss mån en sådan utveckling. Den är dock ännu ej helt genomförd och accepterad inom organisationen. Diskussioner rörande mål, verksamhetsidé och arbetsinriktning pågår och är intensiv. Det tar också lång tid även sedan en förändring genomförs innan den trängt ut till och fått fäste i allmänhetens medvetande. Ett totalt överförande av rådgivningsverksamheten till SHR och dess medlemsorganisationer skulle sannolikt också mötas av negativa reaktioner från en del av den nuvarande konsulentkåren, med risk för avhopp och åtminstone temporärt minskad effekt av stödet.

En klar nackdel med alternativet är vidare att de centralt avsatta medlen för projektverksamhet försvinner. Därmed begränsas möjligheterna att initiera och driva sådana för hemslöjdens fortlevnad väsentliga och övergripande verksamheter som t.ex. de nuvarande lin- och ullprojekten. Vidare bortfaller det nuvarande "organisationsstödet" till SHR om de statliga medlen endast är avsedda att bekosta rådgivningsverksamheten. Detta kan ses som en nackdel för hemslöjdsrörelsen som då får mindre rörelsefrihet beträffande det statliga stödets användning.

7.3 Klarare gränsdragning mellan NFH och SHR

Modellen i korthet

Den hemslöjdsfrämjande verksamheten delas in i olika sfärer där NFH och SHR så långt möjligt kan renodla sin profil och sina insatser. För myndigheten ligger då de sysselsättnings- och näringsmässiga uppgifterna närmast medan SHR ges ett tydligare ansvar för verksamhet med kulturella förtecken. Basen för nämndens insatser skulle utgöras av de nuvarande fria projektmedlen samt delvis återstående medel från det särskilda treåriga samverkansprojektstödet. Nämnden får tydliga mandat att kunna stödja även kommersiella aktiviteter. SHR:s statsbidrag överförs till och utanordnas fortsättningsvis från utbildningsdepartementet/kulturrådet. Konsulentverksamheten delas upp i en "basverksamhet" som leds enligt nuvarande ordning medan några konsulenter knyts direkt till den centrala myndigheten, dock ej nödvändigtvis med central placering.

Motiv

Bidragande till den schism som uppstod mellan SHR och NFH kan vara den oklara rollfördelningen mellan organisationerna. Båda har en helhetssyn på hemslöjden till grund för verksamheten d.v.s. intresse- och ansvarsområdet omfattar såväl de kulturella och sociala som de närings- och sysselsättningspolitiska aspekterna. SHR och dess medlemsorganisationer är den största mottagaren av det statliga hemslöjdsstödet och nämndens mest frekventa samarbets- och kontaktorganisation. Detta kan vara en god bas för ett nära och gott samarbete. Uppstår gnissel i relationerna och motsättningar mellan aktörerna kan systemet med den påtvingade, kontinuerliga och breda kontaktverksamheten emellertid lätt bli destruktivt.

En latent konfliktrisk ligger onekligen i NFH:s uppgift som samordnare av konsulentverksamheten och bemyndigandet att pröva huvudmannaskapet för konsulenterna. Flertalet av dessa har en länshemslöjdsförening/förbund som arbetsgivare. Spänningar har inte sällan uppstått mellan konsulenterna, arbetsgivaren/föreningen och nämnden rörande tolkningen av principen om konsulenternas självständiga ställning.

En möjlighet att minska konfliktytan mellan SHR och hemslöjdsmyndigheten skulle kunna vara att dela in verksamheten i olika sfärer där parterna kan renodla sin profil och överlappande eller konkurrerande intresseområden begränsas. Närmast till hands ligger då att göra en uppdelning mellan hemslöjdens kulturella/sociala aspekter och de närings- och sysselsättningspolitiska. Den ideella hemslöjdsrörelsen kan ses som främst bärare och främjare av de förstnämnda aspekterna, medan en myndighet kan ha större förutsättningar att bevaka de senare.

Utformning och effekter - diskussion

Myndigheten skulle då främst inrikta sin verksamhet mot övergripande projekt av betydelse ur närings- och sysselsättningsmässig synvinkel som t.ex. insatser för att trygga tillförseln av för hemslöjden vitala råvaror och annat material, främja produktutveckling och marknadsföring och ge stöd till nya försäljningsorganisationer (som Svensk Slöjd AB) och avsättningskanaler samt försök att nå nya köpkategorier och -marknader. För att nå effekt måste samverkan här naturligen etableras med ett stort antal andra offentliga organ, såväl centralt som regionalt samt privata organisationer och företag, en "projektadministrationsuppgift" som erfarenhetsmässigt väl kan omhänderhas av en central statlig myndighet. Den finansiella basen skulle vara posten "Övrig verksamhet" under nuvarande anslaget B 5. Främjande av hemslöjden. Ett fortsatt och förtydligat mandat och adekvata resurser att stödja även kommersiella aktiviteter och medel för detta måste dock föreligga. Basen för det senare kan vara det nuvarande stödet till hemslöjdsrörelsens butiksverksamhet som då måste utgå även fortsättningsvis. Det bör emellertid vidgas till att avse även andra närings- och sysselsättningsfrämjande insatser än enbart bidrag till Svensk Slöjd AB. Detta innebär inte någon reell utökning av statens utgifter. Stödet tillkom genom en omfördelning av redan tillgängliga medel. Rimligen skulle de därför vid periodens utgång ha förts tillbaka till ursprungligt ändamål.

I denna modell har det centrala statliga hemslöjdsorganet naturligen sin plats inom industridepartementets verksamhetsområde och myndighetsfär. Det nuvarande bidraget till SHR under anslaget B 5 däremot borde logiskt överföras till utbildningsdepartementet för att direkt eller via kulturrådet utbetalas till riksorganisationen. Detta torde emellertid knappast ha någon praktisk betydelse, utan kan närmast ses som en symbolhandling.

En komplikation i denna modell är konsulentverksamheten. Klart är att ett främjande av såväl kulturella som andra syften för att kunna ge resultat förutsätter ett praktiskt fältarbete i nära kontakt med slöjdarna och marknaden för hemslöjdsprodukter, vilket endast en konsulentfunktion kan utföra.

Flertalet av de nuvarande hemslöjdskonsulenterna - särskilt på mjukslöjdsområdet - torde främst identifiera sig med och fungera som bärare av kulturarvet. I modellen ligger emellertid att konsulentverksamheten tydligare och mer medvetet än nu kan inriktas mot att även främja slöjden som näring med beaktande av kulturell tradition och på denna grundat nyskapande. Det skulle kunna ske genom att den nuvarande konsulentfunktionen ses som en "basverksamhet" som ger stöd åt i första hand yrkesutövande slöjdare och potentiella sådana med rådgivning, information och kontaktverksamhet samt vissa utbildningsinsatser. Härutöver skulle konsulenterna också kunna bedriva ett informations- och utbildningsarbete riktat till andra som har slöjden som sitt verksamhetsområde som t.ex. arbetsterapeuter, lärare i olika utbildningsstadier och förskolepersonal. Det kan röra sig om grundutbildningar eller fortbildningsinsatser. Denna verksamhet bör dock vara efterfrågestyrd och avgiftsfinansierad.

Denna inriktning kräver en mer marknadsinriktad profil hos konsulenterna. En viktig uppgift för nämnden blir därför att initiera och driva ett kompetensutvecklingsprogram för konsulenterna. Konsulenternas normalinstruktion behöver också ses över.

Som ett komplement till detta kan några konsulenter knytas direkt till den centrala myndigheten för speciella närings- och sysselsättningspolitiska insatser. De bör företräda speciell kompetens i fråga om t.ex. produktutveckling och design, marknadsföring och småskalig produktionsteknik och -ekonomi. Dessa konsulenter skulle arbeta över hela landet eller över större regioner. Placeringen kan vara central eller i några "slöjdartäta" län. Givetvis krävs här ett samarbete med övriga hemslöjdskonsulenter, organisationer och andra intressenter inom området.

Andra väsentliga uppgifter för den centrala myndigheten skulle vara att övergripande följa utvecklingen inom området samt initiera och främja

studier som skapar ökad kunskap om slöjdarna, deras situation och behov, avsättningsmetoder och -kanaler etc. En väsentlig uppgift är att bekosta (helt eller delvis) och samordna större projekt rörande t.ex. produktutveckling och råvaruförsörjning samt att verka för att slöjden introduceras på nya marknader. Viktigt är också att främja utvecklingen av relevanta utbildningar för slöjdare.

Verksamheten förutsätter fortlöpande kontakter med ett stort antal myndigheter, organisationer och institutioner men där samarbetet med t.ex. NUTEK, Glesbygdsmyndigheten, utvecklingsfonder och arbetsmarknadsmyndigheterna sannolikt blir mer intensivt än hittills.

SHR får genom "organisationsbidraget", som bör kunna disponeras fritt utan närmare bindningar, ett fortlöpande stöd för sin verksamhet och blir mindre beroende av projektbidrag från nämnden. Det bör dock markeras att bidraget avser hela rörelsen och inte enbart riksförbundets aktiviteter. Det bör alltså genom förbundets försorg även komma medlemsorganisationerna till del.

När det gäller huvudmannaskapsfrågan för konsulenterna kan den lösas enligt någon av de tidigare i avsnitt 7.1 och 7.2 skisserade alternativen. En annan möjlighet är att det delades mellan landstingen och staten, där statens inflytande utövades av nämnden. Även här måste alltså mellan staten och landstingen träffas ett avtal som reglerar villkoren för konsulentverksamheten och där nämndens roll som huvudman på den statliga sidan definieras.

"Samrådsgrupper" som stöd för konsulenternas arbete inrättas på länsplanet, på samma sätt som i tidigare modeller och blir viktiga kontakt- och samarbetsparter för nämnden.

En fördel med den typ av rollfördelning som skisserats ovan skulle vara att konfliktytorna mellan nämnden och SHR begränsades. Hemslöjdsrörelsen skulle med hjälp av det statliga "organisationsstödet" ges möjlighet att mer ostört koncentrera sig på sin ideologiska och organisatoriska utveckling. Samtidigt bevaras den nuvarande flexibiliteten i främjandeverksamheten genom att resurser för såväl rådgivnings- som projektverksamhet finns kvar och en plattform för överblick, samordning och bredare utvecklingsinsatser

bibehålls. Behovet av samarbete med SHR kvarstår men skulle kunna utvecklas mer konstruktivt och förtroendefullt om organisationerna mer kompletterar än konkurrerar med varandra.

Om detta skulle bli resultatet även i praktiken är emellertid mer ovisst. De kulturella, sociala och näringsmässiga aspekterna är i realiteten intimt sammankopplade i hemslöjdsverksamheten och kan inte på ett meningsfullt sätt särskiljas från varandra genom administrativa föreskrifter och organisatoriska reformer. De skarpa motsättningar mellan nämnden och SHR som utvecklades under "samverkansprojektets" slutfas var enligt min mening inte heller främst beroende på oklar rollfördelning utan mer hänförlig till personkonstellationen och andra förhållanden. Slutligen kan erinras om att det kanske väsentligaste motivet för nämndens tillkomst var att skapa en myndighet som kunde lägga en helhetssyn på hemslöjdsverksamheten inkluderande såväl dess kulturella och sociala som närings- och sysselsättningspolitiska innehåll.

8 SLUTSATSER OCH FÖRSLAG

8.1 Sammanfattande kommentar

Det statliga stödet till hemslöjden har diskuterats och utretts i olika sammanhang under en lång följd av år. Främjandeverksamheten har - även med bortseende från den schism som uppstod mellan NFH och SHR i slutfasen av det s.k. samverkansprojektet - kritiserats av olika intressenter inom hemslöjdsområdet. Man har därvid bl.a. pekat på den i förhållande till verksamheten synnerligen komplexa organisatoriska strukturen som försvårat överblick, samverkan och kraftsamling. Det har också hävdats att stödinsatserna haft svårt att tränga ner till den egentliga målgruppen - slöjdarna - och att en alltför stor del av resurserna förbrukats inom den vildvuxna organisationsfloran eller offrats på yttre manifestationer. Hemslöjdskonsulenternas vida arbetsuppgifter, uppsplittring på olika huvudmän och små ekonomiska resurser har - hävdar många - lett till svag verksamhetsstyrning och begränsat fältarbete bland slöjdarna. Från olika håll har också förslag framförts om hur dessa brister skall övervinnas. Debatten har dock inte lett till någon enighet varken när det gäller målen, problemen eller lösningarna. Oenigheten är stor bland aktörerna såväl inom den organiserade hemslöjdsrörelsen som utanför denna.

Detta är inte så förvånansvärt. Hemslöjden är en synnerligen komplex verksamhet. En diskussion av det statliga stödets utformning, inriktning och administration kan därför ta sin utgångspunkt i många olika synsätt och förhållanden, som närmare berörts i kapitel 6. Skilda värderingar av slöjdens kulturella, sociala, närings- och sysselsättningspolitiska aspekter får olika konsekvenser för stödets utformning och effekt. Statens krav på insyn i, styrning och uppföljning av främjandeinsatserna påverkar behovet av egen kompetens och myndighetsresurser inom området. Detta i sin tur influeras av en mångfald faktorer som stödets karaktär, primärverksamhetens villkor och den omgivande intressentstrukturens utformning. Hemslöjden är till sin natur en småskalig, lokalt bunden och geografiskt spridd aktivitet. Ett verksam stöd måste därför i hög grad vara decentraliserat, uppsökande och differentierat. Samtidigt finns många för hemslöjdens överlevnad och utveckling övergripande villkor och problem som endast kan tillgodoses och lösas genom insatser av en central funktion. Den stora floran av aktörer inom området - såväl slöjdare av olika dignitet som hemslöjdens "vänner" - ger förutsättningar till gemensamma insatser i ett

flexibelt samspel och öppnar möjligheter för kanaliseringen av det statliga stödet. Men den ställer samtidigt upp hinder och restriktioner bl.a. när det gäller ensning och renodling av statsstödet. Det finns därför inte någon entydig lösning på frågan hur det statliga hemslöjdsstödet bör utformas, fördelas och ledas som tillgodoser alla intressenters önskemål och behov - i varje fall inte inom den begränsade resursram som det här är fråga om. Däremot kan man formulera många alternativ till och varianter på den nuvarande stödmodellen. Vilken modell man föredrar blir i sista hand beroende på subjektiva bedömningar baserade på ideologiska och politiska värderingar, hänsynstagande till olika partsintressen och allmän ambitionsnivå.

Även om kritik kan riktas mot det nuvarande statliga hemslöjdsstödet utformning, fördelning och hantering bör man inte bortse från att det också har betydande förtjänster. Den verksamhet som bedrivs av länshemslöjds-konsulenterna är av hög kvalitet och ger förutsättningar för att stödet kan nå ut till den egentliga målgruppen, i första hand då den mer begränsade kretsen av mer eller mindre yrkesmässiga slöjdare. Systemet är alltså redan idag till största delen decentraliserat. Samtidigt finns ett centralt organ som kan bevaka och aktivt medverka till att övergripande och för hemslöjden grundläggande verksamhetsförutsättningar och problem uppmärksammas och åtgärdas. De särskilda avsatta projektmedlen ger verksamheten en flexibilitet som är av stor betydelse. Såväl kulturella, sociala, närings- och sysselsättningspolitiska aspekter kan vägas samman och beaktas i insatserna. Tillkomsten av nämnden för hemslöjdsfrågor har även med beaktande av de konflikter som varit med delar av hemslöjdsrörelsen - vilka f.ö. sedan känslorna svalnat borde kunna avskrivas från dagordningen - inneburit en klar ambitionshöjning och uppstramning av verksamheten.

Detta innebär givetvis inte att det nuvarande stödet inte har brister. Det största problemet som också har diskuterats och utretts i många tidigare sammanhang, är enligt min mening det splittrade ansvaret för och ledningen av länshemslöjds-konsulenternas arbete. Detta har medverkat till en inoptimal resursfördelning och begränsning av den totala effekten av insatserna.

Svårigheterna att finna hållbara och praktiskt genomförbara lösningar på detta problem och andra svagheter i dagens stödsystem är dock betydande

vilket något närmare har belysts i kapitel 7. Där diskuteras några olika alternativ till och varianter på det nuvarande statliga hemslöjdsstödet. Modellerna har medvetet gjorts i olika avseenden "extrema" (många kombinationer mellan och modifikationer av skisserna är därför möjliga) för att klarare belysa konsekvenser och effekter av olika förhållningssätt till hemslöjden och andra grundförutsättningar för stödet. Olika ansatser prövas, t.ex. en total decentralisering med länsstyrelserna eller landstingen som huvudansvarig. Ett motsatt alternativ med en starkare central samordning, ledning och ensning av huvudmannaskapet för läns-hemslöjdskonsulenterna antingen under en central myndighet eller SHR prövas också. I det senare fallet diskuteras också en förenkling av stödet genom att statsbidraget begränsas till att enbart avse rådgivningsverksamheten. Slutligen berörs också möjligheterna att skapa en klarare gräns mellan nämndens uppgifter och den ideella hemslöjdsrörelsen genom en funktionell uppdelning av verksamheten. Alla alternativen har fördelar men också betydande nackdelar jämfört med dagens modell.

En total decentralisering av det statliga stödet skulle således - även om tanken kan synas väl anknyta till hemslöjdens karaktär av lokal och ortsbunden verksamhet och ge ett ökat engagemang bland intressenterna på det regionala planet - ha så stora negativa effekter genom att viktiga centrala och övergripande frågor riskerar att inte bli beaktade att den måste sägas vara klart underlägsen dagens modell. Jag kan därför inte förordna en sådan lösning.

Ett ensat huvudmannaskap för hemslöjdskonsulenterna parat med en viss omallokering av resurserna under en central myndighets ledning skulle sannolikt innebära en effektivisering av stödverksamheten. Den nuvarande finansieringsmodellen, innebär emellertid att detta alternativ endast kan genomföras efter överenskommelse med och i positiv samverkan med samtliga landsting. Det synes också gå emot tongivande stämningar i dagens debatt och attityder till myndighetsdrift contra "entreprenörverksamhet". Det torde därför kunna betraktas som mindre realistiskt i dagsläget.

Alternativet att samordna främjandeverksamheten genom att låta riksförbundet svara för fördelningen av hela det nuvarande statliga hemslöjdsstödet och bära huvudmannaskapet för konsulentverksamheten finner jag olämpligt ur såväl principiell som praktisk synvinkel. Om mång-

falden i stödet skall bevaras - vilket är väsentligt - innefattar detta att förbundet också skulle bevilja projektstöd till olika insatser för hemslöjdens utveckling. Även om hemslöjdsrörelsen hittills varit den största mottagaren av detta stöd skulle det innebära att förbundet i icke oväsentlig utsträckning skulle fungera som förmedlare av statliga bidrag till utomstående myndigheter och privata intressenter. Jag finner detta principiellt olämpligt. Förbundet har inte heller idag en sådan auktoritet och verksamhet som är en förutsättning för att bidragsfördelningen skall kunna förväntas bli hanterad bättre än vad som nu sker.

Dessa begränsningar är naturligtvis inte omöjliga att undanröja. Konstitutionella betänkligheter skulle kunna dämpas, t.ex. genom att staten förbehöll sig rätten att utse en eller flera ledamöter i förbundets styrelse eller att bidragsgivningen hanterades i ett särskilt utskott där staten hade ett avgörande inflytande. Detta skulle emellertid enligt min mening vara negativt för den ideella hemslöjdsrörelsens strävan att utvecklas mot en medlemsbaserad och självständig folkrörelse. Inte heller i övrigt anser jag att sådana "kompensatoriska" åtgärder från statens sida för att försäkra sig om insyn i och inflytande över verksamheten skulle ge några fördelar utöver dagens läge.

Även om förbundets uppgift begränsas till att avse fördelningen av det statliga stödet till den rådgivande verksamheten och det därmed naturligen sammanhängande mandatet att utse huvudman för verksamheten finner jag inte åtgärden försvarbar. Principiella erinringar kan visserligen inte resas mot detta på samma sätt som i det föregående fallet. De nuvarande för hemslöjden särskilda projektmedlen skulle härigenom emellertid bortfalla - vilket är en klar nackdel i förhållande till dagens situation - eller fördelas av någon myndighet, vilket inte ger några nya fördelar. Det är sannolikt att förbundet vid val av huvudman i första hand skulle preferera organisationer inom den egna rörelsen. Jag anser emellertid i likhet med vad Statskontoret konstaterat i sin utredning rörande läns-hemslöjds-konsulenterna att de nybildade ideella läns-hemslöjds-föreningarna i flertalet fall är mindre lämpliga som huvudman för konsulenterna i jämförelse med andra tänkbara alternativ. Föreningarna har givetvis goda kunskaper om och kontakt med hemslöjdens olika förhållanden men saknar ofta erfarenhet och resurser som är önskvärda för att bära upp arbetsgivarrollen och administrativt stötta verksamheten. Konsulenternas arbete riskerar därför till stor del få karaktären av ett stöd till föreningen i stället för tvärtom.

I kapitel 7 diskuteras också möjligheten att skapa en klarare gräns mellan riksförbundets och nämndens uppgifter genom en funktionell uppdelning och profilering av organisationernas verksamhet. Även om en sådan i viss mån borde kunna åstadkommas är de olika kulturella, sociala och sysselsättningspolitiska elementen i det praktiska utövandet av slöjden och stödverksamheten så intimt sammanvävda att jag inte anser det motiverat eller realistiskt att genom olika formuleringar i instruktioner, stödbestämmelser eller andra riktlinjer för arbetet göra en klart formell ansvarsfördelning. Varje sådant försök kommer att resultera i olyckliga begränsningar och läsningar i verksamheten eller i praktiken att visa sig vara artificiellt.

8.2 Förslag

Även om jag kan konstatera att radikala, drastiska och genomgripande förändringar av det statliga hemslöjdsstödet knappast synes motiverade eller praktiskt realiserbara, borde dock vissa åtgärder kunna vidtas för att förbättra verkningsgraden av främjandeinsatserna.

Den viktigaste och största resursen i samhällets stöd är läns hemslöjdskonsulenterna. Det är därför önskvärt att denna verksamhet ges en ökad klarhet och stadga. Jag delar här Statskontorets uppfattning att staten bör ta upp överläggningar med landstingsorganisationerna i syfte att nå ett avtal rörande verksamhetens inriktning och villkoren i övrigt. En viktig fråga i detta sammanhang är huvudmannaskapet. Olika alternativ kan här tänkas. För min del anser jag att landstinget bör ges detta mandat efter samråd med nämnden för hemslöjdsfrågor. I samband med detta bör den nuvarande normalinstruktionen för hemslöjdskonsulenterna ses över. Överenskommelsen bör också innehålla att allsidigt sammansatta samrådsgrupper bildas på länsplanet till stöd för hemslöjdskonsulenternas arbete som berörts i det tidigare. Från vilket anslag bidraget till konsulentverksamheten bestrids eller vilken myndighet som betalar ut densamma är en mindre väsentlig fråga. Om nämnden ges rollen som huvudman på den statliga sidan är det emellertid rimligt att medlen återförs till anslaget B 5. Främjande av hemslöjden, vilket också skulle ge en bättre överblick över och samlad bild av det statliga specialdestinerade hemslöjdsstödet.

SHR och dess medlemsorganisationer utför ett för hemslöjdens utveckling omfattande och engagerat arbete. Även om jag anser att organisationen inte idag har den auktoritet, bredd och stadga som gör det möjligt att ge den rollen som förvaltare och fördelare av det statliga hemslöjdsstödet är det arbete med organisationsutveckling, målformulering och strategiutformning som rörelsen sedan några år tillbaka är involverad i positivt och bör underlättas genom ett statligt stöd. Det kan lämpligen ske genom att det nuvarande bidraget till Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund på anslaget B 5 ges som ett fritt disponibelt organisationsstöd för rörelsens och verksamhetens utveckling. Det bör ankomma på förbundet att förmedla bidraget vidare till sina medlemsorganisationer efter eget bedömande. Förbundet och föreningarna kan givetvis härutöver söka bidrag för insatser av bredare betydelse för hemslöjdens utveckling hos nämnden. För mer ortsspecifika slöjdarinventeringar och andra aktiviteter av främst lokalt intresse bör i första hand andra finansiärer som landsting, länsstyrelser och privata sponsorer utnyttjas.

Även om hemslöjdsverksamheten till sin natur är en lokal och geografiskt spridd aktivitet som kräver att det statliga stödet till största delen hanteras decentraliserat och "jordnära" är det samtidigt lika viktigt att de gemensamma problemen och frågorna ges uppmärksamhet och att stödssystemet inrymmer ett klart ansvar för detta. Detta mandat kan enligt min mening - i nuvarande situation - endast ges till ett centralt statligt organ. Däremot kan diskuteras om detta kräver en särskild fristående hemslöjdsmyndighet. Uppdraget kan naturligtvis också ges till någon annan myndighet, t.ex. NUTEK, som en tilläggsuppgift. I så fall måste emellertid - på grund av hemslöjdsverksamhetens komplexa karaktär - uppdragstagaren kompletteras med ett stöd i form av en grupp personer som kan förmedla erfarenheter och kunskaper från slöjdens olika områden och intressenter. Denna grupp kan ges en rådgivande eller beslutande ställning när det gäller stödets hantering. Vid lika ansvarsområde och mandat torde skillnaderna i administrativa kostnader för stödhanteringen vara försumbara som kriterium vid val av organisatorisk lösning. Den latenta konfliktsituationen mellan den ideella hemslöjdsrörelsen och det centralt ansvariga statliga organet som kan ligga i det nuvarande systemet försvinner i princip ej heller. Vid anknytning av stödet till en större myndighet kommer emellertid hemslöjdsfrågorna alltid att vara en relativt marginell och udda verksamhet, vilket innebär en klar risk att frågorna ges

en mindre intresserad och engagerad uppmärksamhet. Även om detta kan tänkas minska sannolikheten för öppna motsättningar finner jag för min del att om man önskar bevara den ambitionsnivå för statens hemslöjdsfrämjande insatser som 1977 års hemslöjdsutredning gav uttryck för och som ligger inbyggd i det nuvarande stödet, övervägande skäl talar för att modellen med en fristående myndighet, administrativt knuten till NUTEK bibehålls. Jag anser därför att nämnden för hemslöjdsfrågor bör kvarstå som centralt samordnande organ för det statliga hemslöjdsstödet. Nämnden bör även fortsättningsvis som en grund för sina insatser lägga en helhetssyn på hemslöjden. Detta hindrar emellertid inte att nämnden i högre utsträckning än nu kan och bör beakta de närings- och sysselsättningsmässiga aspekterna på verksamheten. Inte minst anknytningen till NUTEK både motiverar och underlättar detta. Nämnden bör som en grund för detta initiera, stödja och fortlöpande genomföra studier som ger än bättre belysning av slöjdarnas förhållanden, villkor, avsättningskanaler samt behov och önskemål i övrigt. Vidare bör nämnden, inom föreliggande handlingsramar, verka för en ur närings- och regionalpolitisk synvinkel förbättrad allokering och inriktning av den rådgivande verksamheten. Denna bör också kompetensmässigt breddas så att den även kan svara upp mot föreliggande behov vad avser produktutveckling, design, marknadsföring och ekonomi som närmare berörts i avsnittet 7. Satsningen på en förnyelse av de föreningsägda, hemslöjdsbutikerna via Svensk Slöjd AB är ännu endast i sitt inledande skede. Jag anser det angeläget att denna kan fullföljas och att stöd kan ges under en uppbyggnadsperiod. Den temporära omdisponering av medel från anslaget C 4 till B 5 bör därför kvarstå tills vidare. Medlen bör emellertid inte automatiskt och uteslutande föras vidare till Svensk Slöjd AB. De bör även kunna användas för att kartlägga och stödja andra seriösa och kvalitetskännande avsättningskanaler för slöjdarnas alster.

Oavsett vilka förändringar som görs av det statliga finansiella stödet kommer detta emellertid att i mycket ringa grad förändra den totala bilden av aktörer och intressenter. Hemslöjden behöver nu som tidigare uppmärksamhet och stöd från många olika håll. Avgörande för en framgångsrik främjandeverksamhet blir därför att alla krafter - staten, landstingen, den ideella hemslöjdsrörelsen och alla övriga "slöjdens vänner" - kan agera i samverkan. Detta är dock främst fråga om en samsyn och gemenskap i attityder som svårligen låter sig organiseras fram eller styras av formella föreskrifter.

BILAGA 1

Det statliga stödet till hemslöjden i Danmark, Finland och Norge

Danmark

I Danmark är det Dansk Husflidsselskab (DHS) som har ansvaret för den hemslöjdsfrämjande verksamheten. Denna har stark inriktning mot undervisning och informationsverksamhet. Det totala antalet individuella medlemmar i DHS kan uppskattas till ca 15 000 personer. Inom organisationen finns 125 hemslöjdsföreningar samt även 60 skolor och institutioner. Någon organiserad försäljningsverksamhet för hemslöjd i föreningsregi finns inte.

Landskonsulenten, som är ensam konsulent i Danmark, är anställd hos Dansk Husflidsselskab. I uppgifterna ingår planering och tillsyn av kursverksamhet, hjälp till lokala hemslöjdsföreningar, fritidsverksamhet för barn och vuxna samt pedagogisk och organisatorisk vägledning. Konsulenten är dessutom ansvarig utgivare för Dansk Husflidsselskabs medlemsblad Husflid.

Husflidsselskabet svarar för 30% av landskonsulentens lön samt rese-, traktaments- och övriga kostnader. Kulturministeriet lämnar bidrag till DHS för att täcka resterande 70% av konsulentens lön. Därutöver uppbär DHS ett driftsbidrag från undervisningsministeriet som 1991 uppgår till 75 000 dkr.

Vid sidan av den statliga slöjdlärover utbildningen finns sex skolor som ger utbildning i slöjd för olika lärarkategorier. Vid Den danske Husflidshøjskole i Kerteminde utbildas lärare och instruktörer för folkbildningens och folkhögskolornas verksamhet. Utbildningen är treårig och uppdelad i sex huvudlinjer: bildarbete, keramik, tygtryck-batik, klädsömnad, vävning samt trä- och metallarbete. Vid skolan anordnas dessutom en lång rad kortare kurser för lärare i olika hemslöjdsämnen och även allmänna högskolekurser (om 2 respektive 6 månader) där vikt läggs vid hemslöjd. Varje sommar anordnar DHS också kurser för lärare och sysselsättningshandledare samt kortare s.k. inspirations- och efterutbildningskurser för lärare och instruktörer inom folkbildningsverksamheten. Statsbidrag utgår till denna kursverksamhet med 350 000 dkr för 1991.

Finland

Det centrala ansvaret för den finska hemslöjden ligger hos Förbundet för hemslöjd och konsthantverk. Förbundet är en riksomfattande rådgivningsorganisation som har till syfte att upprätthålla och förnya kunskap om och skicklighet i finskt hantverk.

Det specialdestinerade statliga stödet i Finland finansierar ett antal tjänster (f.n. 249 st) inom den finska hemslöjdsrörelsen. Sammanlagt uppgick statsbidraget till drygt 20 milj. fmk, d.v.s. omkring 30 milj. sek. Ansvarigt inom regeringskansliet är utbildningsdepartementet. Statens motiv för att stödja hemslöjden sägs dock i första hand vara näringspolitiskt.

Medlen fördelas via den nyligen bildade undervisningsstyrelsen (en sammanslagning av den tidigare yrkesutbildningsstyrelsen och skolöverstyrelsen) till dels Förbundet för hemslöjd och konsthantverk dels till läns hemslöjdsföreningarna. Vid förbundets kansli finns 6 tjänster som är statligt bekostade. Sammanlagt uppgår förbundets statsbidrag till 790 000 fmk 1990 (ca 1,2 milj. sek, d.v.s. mindre än organisationsstödet till SHR).

Totalt omfattar den finska hemslöjdsorganisationen 22 st verkamhetsledare, 30 st rådgivningsledare och 300 st rådgivare av vilka alltså 70% är statligt finansierade. Dessa är fördelade på sex hemslöjdscentra och omkring 200 rådgivningsstationer av varierande storlek - från 30-talet anställda till 1 à 2 personer - över hela landet. Den stora skillnaden i antalet rådgivningstjänster mellan olika platser synes ha främst historiska och sysselsättningsmässiga orsaker. Verksamheten är klart inriktad mot service till den stora allmänheten i form av rådgivning samt tillhållande av lokaler och utrustning (väv- och systugor ofta också förenade med färgning, keramik m.m.).

Hemslöjdsorganisationen i Finland har sammanlagt ca 20 000 medlemmar (d.v.s. i förhållande till folkmängden en betydligt större relativ andel än i Sverige) varav dock en del är kollektivanslutna genom närstående organisationer (husmodersföreningar etc.). Den kan närmast karaktäriseras som en "främjandeorganisation", direkt föreningsaktivitet utöver de obligatoriska årsmötena bedrivs i ringa utsträckning. Attityden är att man är till för att betjäna alla, då verksamheten främst baseras på stats- och kommunala medel.

Det typiska för det finska hemslöjdsstödet är inriktningen mot en bred och kvalificerad konsulentverksamhet främst riktad mot den stora massan av husbehovs- och hobby- "gör-det-självare" där den mjuka slöjden (vävning och sömnad) helt dominerar. I Finland har man därutöver också ett omfattande utbildningssystem för hemslöjd. Totalt finns mer än 40 skolor och institut som bedriver undervisning, företrädesvis inom den mjuka slöjden. Några särskilda "lösa pengar" för speciella projekt finns - till skillnad från i Sverige - inte avsatta speciellt för hemslöjden. Den får här konkurrera med andra intressen om tillgängliga medel centralt och regionalt. Detta sker också med viss framgång, sålunda finns f.n. vid förbundets kansli 2 projektanställda medarbetare varav en arbetar med utvecklingsinsatser inom den hårda slöjden. I projektform bedrivs också "Young Hands" eller Barn - Hemslöjd, en satsning som för närvarande drivs i 30 kommuner. Projektet kan i viss mån jämföras med den kommunala musikskolan, även om föräldrarna får betala en inte obetydlig kursavgift.

I Förbundets för hemslöjd och konsthantverk regi pågår också med hjälp av särskilda projektpengar en satsning på produktförnyelse av föreningsbutikernas varusortiment. Det har betydande likheter med motsvarande aktivitet inom Svensk Slöjd AB. I övrigt utgår inte något statligt stöd till föreningarnas hemslöjdsbutiker (verksamhetsledaren för hemslöjdscentret är dock ofta även butikschef). Föreningarnas butiker drivs i allmänhet som aktiebolag och omsättningen var 1989 omkring 25 milj. fmk, dvs. ca 35 milj. sek. Antalet föreningsbutiker uppgick samma år till 21 st. men har sedan dess minskat till 16 butiker. Problematiken liknar i hög grad den som möter de svenska hemslöjdsbutikerna.

En märkbar skillnad i jämförelse med de svenska förhållandena gäller inställningen till hemslöjdens ursprung och traditioner. Medan man i Sverige mycket starkt betonar slöjdens arv och kulturella betydelse synes man i Finland arbeta mycket medvetet med förnyelse och produktutveckling på ett "oortodox" men marknadsorienterat och kvalitetsinriktat sätt. Det har bl.a. inneburit ett tydligt närmande till konsthantverket. Följdriktigt har förbundet nyligen också ändrat namn från Centralförbundet för hemslöjd till Förbundet för hemslöjd och konsthantverk. Förändringen har varit ett sätt att anpassa namnet till verksamhetens innehåll men också ett försök att betona samhörigheten mellan dessa båda företeelser.

Sammanfattningsvis kan sägas att i Finland har uppenbarligen aldrig ifrågasatts att hemslöjden själv svarar för de insatser som görs inom området med finansiellt stöd från det allmänna. Tidigare har förekommit att kommuner drivit hemslöjdscentra, men dessa har med tiden föredragit att överlämna ansvaret till hemslöjdsföreningarna. Något påtagligt intresse från statsmakternas sida att närmare styra eller påverka utvecklingen inom hemslöjden synes inte heller ha förelegat, man har t.ex. inte ställt krav på att bli representerad i förbundets styrelse. Kraven på formell redovisning av använda medel är dock ganska hårda. Kostnader i samband med olika projekt täcks t.ex. i efterhand mot uppvisande av kvitton.

Det sammanlagda statsbidraget till hemslöjden i Finland är mer än dubbelt så stort som i Sverige. Det hindrar inte att även den finska hemslöjden kämpar med stora svårigheter. Förbundet för hemslöjd och konsthantverk har under ett par år redovisat betydande underskott i sin verksamhet och också flera hemslöjdscentra och butiker brottas med ekonomiska svårigheter. Förändringar kommer därför sannolikt att ske när det gäller verksamhetens omfattning, inriktning och finansiering i framtiden.

Norge

I Norge svarar kulturdepartementet för det etablerade statliga stödet till hemslöjden. Det är som i Finland helt inriktat på finansiering av en konsulentverksamhet. Pengarna går till Norges Husflidslag (NHL) som är riksorganisation för den norska hemslöjdsverksamheten och har till uppgift att främja hemslöjden i kulturellt, socialt och ekonomiskt avseende. NHL fördelar bidraget vidare till 13 regionalt placerade fylkeshusflidskonsulenter. Dessa är helt finansierade med offentliga medel, 75% är statsbidrag och resterande 25% kommer från berört fylke. NHL är dock huvudman och arbetsgivare för samtliga konsulenter. En tjänst vid NHL:s kansli (general-sekreteraren) betalas av staten. Från NHL:s sida önskar man sig en konsulent i varje fylke och resurser för att kunna specialisera tjänsterna mot slöjdens kultur- resp. näringsaspekter.

NHL har 18 000 medlemmar anslutna (via regionala fylkeshusflidslag) i totalt 365 lokala husflidslag. Härutöver finns 20 000 medlemmar som är anslutna genom närstående föreningar och organisationer (t.ex. husmoders-

föreningar). Sekretariatet består av 12 personer varav två arbetar med tidskriften Norsk Husflid, således betydligt fler än den samlade personalstyrkan vid NFH:s och SHR:s kanslier.

NHL försöker verka för en aktiv föreningsverksamhet genom möten, kurser, studiebesök etc. och att få in nya medlemmar i rörelsen. En målsättning är att värva 2000 manliga medlemmar inom fem år. Man ser positivt på gör-det-själva och hobbyslöjdandet och tycker inte att hemslöjdsrörelsen skall avskärma sig från detta. Här finns en stor potentiell medlemsgrupp. Man ser det överhuvud taget som knappast möjligt att definiera begreppet hemslöjd på ett sätt som är otvetydigt och giltigt för alla tider. En tendens är att olika hantverk, konsthantverk och slöjd börjar närma sig varandra. Inom NHL har man en organisatorisk uppdelning mellan ideellt och kommersiellt och man har slöjdarna/hantverkarna samlade i en separat organisatorisk gren i form av 9 st "Håndverkarlag" med ca 250 medlemmar av vilka de flesta är yngre, näringsinriktade människor.

NHL bedriver en omfattande utbildningsverksamhet inom "Voksenoplæringen" (VO), och är registrerat som ett statsbidragsberättigat studieförbund. 1990 deltog ca 14 000 personer i NHL:s kurser, vilket gör det till det sjätte största studieförbundet i Norge. För detta erhåller man ett statsbidrag på ca 3 miljoner nkr per år.

De av fylkeshusflidslagen eller lokalföreningarna ägda butikerna (ca 40 st) ses som ett viktigt inslag i verksamheten. Den ekonomiska situationen för butikerna är emellertid mycket kärv sedan flera år tillbaka. Inom NHL bedömer man att ökad samverkan butikerna emellan, profilering och förbättrad marknadsföring sannolikt är nödvändig om försäljningsverksamheten skall kunna överleva på sikt.

Några centrala för hemslöjden särskilt avsatta projektmedel finns inte i Norge. Hemslöjdsrörelsen får här - liksom i Finland - konkurrera med andra organisationer om de allmänna stödpengar som finns, där Distriktens Utbyggningsfond ses som den vanligaste bidragsgivaren.

För omkring fem år sedan fick NHL pengar för att utreda möjligheterna att förbättra slöjdens närings- och sysselsättningsmässiga förutsättningar. Detta ledde till startandet av Norway Crafts som skall arbeta för att utveckla "husflidsinspirerad småindustri och hantverk genom att ge professionellt bistånd till design, produktutveckling och marknadsföring". Verksamheten skall bedrivas med sikte på både nationell och internationell marknad. Nyligen har Norway Crafts ombildats till en fristående stiftelse med huvuddelen av verksamheten av regionalpolitiska skäl förlagd till Røros. Till stiftelsen finns också knutna tre regionala centra. Ett lokal-kontor kommer att inrättas i Oslo. Verksamheten stöds finansiellt genom Kommunal- och Lantbruksdepartementen som ställt sammanlagt 30 milj. nkr till förfogande under fem år. Därefter är förhoppningen att rörelsen skall vara självbärande. Genom stiftelsebildningen har NHL delvis ställts vid sidan och förlorat det starka lednings- och styrningsgrepp som man inledningsvis hade över projektet.

Det traditionella statliga stödet till hemslöjden i Norge är nära kopplat till verksamhetens kulturbärande karaktär. Från kulturdepartementet går pengarna för konsulentverksamheten direkt till NHL som - till skillnad från förhållandena i Finland och Sverige - är huvudman för samtliga konsulenter. Någon närmare styrning eller uppföljning av verksamhetens inriktning och innehåll från departementets sida synes inte ske. Särskilda projektmedel för hemslöjden saknas, ej heller utgår något statligt stöd till den kommersiella butiksverksamheten.

När på senare år de näringspolitiska och kommersiella aspekterna fått ökad tyngd har det skett genom att ett särskilt organ, det ovan nämnda Norway Crafts, har bildats med finansiering av andra regeringsdepartement än det som traditionellt haft huvudansvaret för hemslöjden och dessutom placerat utanför den organiserade hemslöjdsrörelsen. Om detta är uttryck för en medveten tanke att skapa en organisatorisk och ansvarsmässig skiljelinje mellan å ena sidan hemslöjdens kulturella och sociala innehåll och å andra sidan dess närings- och sysselsättningspolitiska betingelser är dock ej helt klart. Ett motiv till detta skulle i så fall vara att därigenom undvika konflikter, men det kan naturligtvis också vara resultatet av andra överväganden.

BILAGA 2

Några exempel på statligt stöd inom andra samhällsområden

Hemslöjdens specifika karaktär, där i synnerhet de i praktiken ganska små möjligheterna att skilja ut dess närings- och sysselsättningsmässiga aspekter från de mer kulturella och sociala sidorna, bidrar till svårigheterna att i det i övrigt så sektoriserade och specialiserade samhället finna en "naturlig" hemvist för hemslöjden i organisatoriskt avseende. I Sverige har av tradition hemslöjden hänförs till den näringspolitiska sektorn medan man i t.ex. Norge och Finland har en knytning till utbildnings- och kultursektorn.

Hemslöjdens i många avseenden speciella egenskaper gör det också besvärligt att hitta former för stödjande verksamhet som utifrån de begränsade resurserna kan tillfredsställa de många och skiftande behoven inom området. Det gör det också svårt att finna relevanta jämförelseobjekt när det gäller frågan om formerna för det statliga stödets utformning och inriktning. Med utgångspunkt från de i direktiven anvisade alternativa modellerna för stödet kan det emellertid bl.a. vara av intresse att göra en utblick mot områden där staten lämnar sitt stöd i form av ekonomiskt bidrag som förvaltas av en "icke-statlig entreprenör". Nedan beskrivs därför kortfattat förhållandena när det gäller stödet till idrottsrörelsen och till Svenska Uppfinnareföreningen (SUF). Därutöver ägnas, som exempel på förhållandena inom ett hemslöjden mer näraliggande område, hembygdsrörelsen ett särskilt avsnitt.

Idrottsrörelsen

Samhällets stöd till idrottsrörelsen är av helt andra dimensioner än när det gäller hemslöjden. Antalet organiserade idrottsutövare av olika slag är också betydligt fler än de organiserade slöjdarna och slöjdvännerna. I Sverige räknar man med att ca 2,5 milj. människor är organiserade inom idrottsrörelsen och vanligen brukar man säga att det finns närmare 50 000 idrottsföreningar i landet.

Med utgångspunkt från basen kan rörelsens organisation i sina huvuddrag beskrivas så att den enskilde idrottsutövaren är med i en förening, som i sin

tur är ansluten till något av de sammanlagt 62 specialförbunden (t.ex. Svenska Fotbollsförbundet). Specialförbundet är i sin tur anslutet till Sveriges Riksidrottsförbund (RF). RF är huvudorganisation för hela idrottsrörelsen med uppgift att främja, utveckla och samordna idrotten. RF företräder den samlade idrottsrörelsen uppåt mot regering och riksdag samt omvärlden i övrigt.

RF:s beslutande organ, då Riksidrottsmötet inte är samlat (som regel vartannat år), är Riksidrottsstyrelsen. Styrelsen består av ordförande och tio övriga ledamöter som väljs inom organisationen samt två ledamöter med personliga suppleanter, vilka utses av regeringen.

En beräkning av det totala offentliga stödet till idrotten visar att detta uppgår till knappt 5 miljarder kr per år. Statsbidraget för 1990/91 uppgick till drygt 271 milj. kr och det statliga lokala aktivitetsstödet till ca 114 milj. kr. Landstingen svarar för bidrag uppgående till ca 90 milj. kr. De kommunala bidragen, som är de överlägset största, ligger på 1000 milj. kr och till detta kommer kommunala anläggningssubventioner på 3500 milj. kr.

RF förmedlar statsbidragen till medlemsförbunden, men i viss utsträckning också till föreningar utanför den egna organisationen, det gäller t.ex. Studentorganisationernas idrottsverksamhet. RF har i den meningen en slags myndighetsuppgift. RF sammanställer bidragsäskanden från verksamhetens olika delar och svarar för kontakterna med statens företrädare, dvs. bostadsdepartementet.

Den organiserade idrottsrörelsen är en auktoritär och täckande samarbetspartner för staten i dess främjande roll för idrotten. I förhållande till verksamhetens omfattning är den statliga administrationen mycket begränsad. Rörelsen har med statliga bidrag byggt upp den administrativa apparat som är nödvändig för verksamheten och statens behov av insyn och kontroll ombesörjs dels genom kontakterna mellan RF och departementet i samband med anslagsbeviljande etc., men också genom de två representanter som företräder statens intressen i RF:s styrelse, Riksidrottsstyrelsen.

Svenska Uppfinnareföreningen (SUF)

Om idrottsrörelsen är exempel på en mycket bred organisation med stort medlemsantal och där staten anförtrott dess samlande organ en bidragsfördelning och viss mening myndighetsliknande uppgift kan stödet till Svenska Uppfinnareföreningen ses som ett exempel där en betydligt mindre organisation fått förtroende att som "entreprenör" utföra vissa, från statens utgångspunkt, vällovliga och betydelsefulla uppgifter.

Knutna till Svenska Uppfinnareföreningen finns lokala idé- och uppfinnareföreningar. Nybildningen av sådana lokala föreningar har under ett antal år varit relativt omfattande. Som ett stöd bl.a. för att vidmakthålla denna process och för att kunna fungera som ett språkrör för de lokala föreningarna har SUF erhållit särskilda medel från Styrelsen för Teknisk Utveckling (STU). I propositionen Näringspolitik inför 90-talet (1986/87:74) föreslogs en mer samlad insats genom en treårig försöksverksamhet vid SUF. Verksamheten omfattade uppbyggnad och vidmakthållande av ett nät av lokala och regionala rådgivare, informationsservice och projektinsatser. Som ett led i den utökade satsningen har stödet till föreningen fr.o.m. 1990 förändrats så att den tidigare anslagsmässiga knytningen till STU tagits bort. SUF söker istället medel direkt från en särskild anslagspost vid industridepartementet.

Denna mer självständiga "entreprenörroll" är således ganska nytillkommen. Ett av de tunga argumenten för stödet till SUF var de insatser som görs inom ramen för den regionala rådgivarverksamheten och för vilken SUF är huvudman. Denna omfattar f.n. 20 personer och det statliga bidraget uppgår till 3 milj. kr per år. För föreningens övriga verksamhet, i vilken viss projektverksamhet ingår, bidrar staten med ett årligt basstöd om 2 milj. kr.

Inom ramen för samhällets innovationsfrämjande insatser har således SUF funnit en verksamhetsnisch vilken man från statsmakternas sida bedömt att föreningen är väl skickad att sköta. Samtidigt kan framhållas att huvuddelen av de statliga insatserna inom området administreras och fördelas av den statliga myndigheten, STU (numera NUTEK), vilken i sin verksamhet i viss omfattning också engagerat sig i delvis likartade insatser (regionalt nätverksbyggande).

Det finns således både likheter och skillnader i förhållande till hemslöjden där ju nämnden för hemslöjdsfrågor utövar ett övergripande statligt ansvar och där SHR årligen tilldelas ett i praktiken obundet organisationsstöd. Liksom inom uppfinnarområdet finns en regionalt verksam konsulentkår, men för hemslöjdens del är den ideella hemslöjdsorganisationen inte enda huvudman. Dessutom är finansieringen av hemslöjdskonsulenter delad mellan staten och landstingen. Det behov av samordning avseende de nätverksbyggande aktiviteterna på uppfinnarsidan har motsvarigheter i flera avseenden inom hemslöjden. De hemslöjdsfrämjande aktiviteterna spänner över ett brett register av åtgärder med anknytning till såväl kulturella, sociala som näringsmässiga aspekter och där både nämnden och riksförbundet arbetar utifrån en helhetssyn på området och vid många tillfällen gemensamt deltar i olika satsningar.

Hembygdsrörelsen

Hembygds- och hemslöjdsrörelserna är i mångt och mycket sprungna ur samma källa och beröringspunkterna mellan de båda är än idag tydliga. I synnerhet på lokal nivå sker arrangemang som är av ömsesidigt intresse och där engagemang för såväl hembygd som hemslöjd kan hämta näring.

Till Riksförbundet för Hembygdsvärd (RfH) finns 26 hembygdsförbund knutna vilka räknar in totalt omkring 430 000 medlemmar i de ca 1600 lokala föreningarna. Organisationen utgör därmed en betydande rörelse inom svenskt föreningsliv. Visserligen är långtifrån alla medlemmar aktiva i föreningsarbetet, men rörelsens storlek vittnar ändå om ett betydande intresse för hembygdsföreningarnas arbete.

RfH:s syfte är att främja hembygdens kultur och att verka för värden av natur, landskap och miljö. Centralt sköts det löpande arbetet av förbunds-kansliet vid vilket ett 10-tal personer arbetar. Delar av verksamheten bedrivs också inom ramen för olika arbetsgrupper och kommittéer som bevakar och gör insatser inom skilda områden. RfH har kontakter med en rad myndigheter och organisationer, bl.a. nämnden för hemslöjdsfrågor (NFH) och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund (SHR).

Finansieringen av riksförbundets verksamhet sker bl.a. genom ett antal återkommande statsbidrag vilka svarar för omkring en tredjedel av den totala budgeten. Pengarna kommer dels från Riksantikvarieämbetet som

bidrar med medel för kulturmiljöinformation. Dessa används till stor del för framställning och spridning av RfH:s tidskrift. (Från riksförbundet har framförts önskemål om att dessa pengar istället skall utgå direkt från särskilt anslag vid utbildningsdepartementet). Vidare bidrar statens naturvårdsverk med medel för naturvårdsinformation. Till de återkommande bidragen hör också medel från statens kulturråd som används inom den kursverksamhet som riksförbundet bedriver. Totalt uppgår f.n. dessa statliga bidrag till ca 1 550 000 kr.

Den andra tredjedelen av riksförbundets budget täcks genom medlemsavgifter. Pengarna tas in via länsförbunden och uppgår till 3 kr/medlem. Återstående tredjedel kommer från de inkomster som riksförbundets försäljnings-, förlags- och kursverksamhet ger.

Dessutom söker man då och då projektmedel från olika håll. Medel har erhållits från t.ex. statens invandrarverk och statens ungdomsråd för vissa särskilda satsningar. I övrigt kan förekomma vissa sponsormedel.

De medel som används för riksförbundets verksamhet kommer, utöver de allmänna och samlande insatser som utförs centralt, i någon mån även hemslöjdsrörelsens lokala föreningar till del. Det sker bl.a. genom en delvis subventionerad kursverksamhet, kostnadsfria föredragshållare och i förekommande fall särskild projektverksamhet.

Vid en jämförelse mellan hemslöjdsrörelsen och hembygdsrörelsen finner man likheter men också betydande skillnader. Riksförbundet för hembygdsvård och Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund har bägge en organisatorisk struktur där riksorganisationernas medlemmar utgörs av länsförbund som till sig knyter enskilda medlemmar genom lokala föreningar. På hemslöjdssidan är dock inte sällan de enskilda medlemmarna knutna direkt till länsförbunden. På hembygds sidan finns en betydande styrka genom de många medlemmarna, vilket hemslöjden saknar. Det har betydelse i ekonomiskt avseende och innebär för hembygdsorganisationens del tillsammans med den egna försäljningsverksamheten att beroendet av statligt stöd inte är lika starkt. Man har på lokal och regional nivå inte heller en omfattande kommersiell verksamhet som verktyg för sina ideella syften. För hemslöjdens del har ju detta blivit ett problem när de egna butikerna börjat gå dåligt. Ideell föreningsverksamhet i mer traditionell mening ligger inte hemslöjdsrörelsen lika nära som den gör på hembygds sidan.

Statens offentliga utredningar 1991

Kronologisk förteckning

1. Flykting- och immigrationspolitiken. A.
2. Finansiell tillsyn. Fi.
3. Statens roll vid främjande av export. UD.
4. Miljölagstiftningen i framtiden. M.
5. Miljölagstiftningen i framtiden. Bilagedel. Sekretariatets kartläggning och analys. M.
6. Utvärdering av SBU. Statens Beredning för Utvärdering av medicinsk metodik. S.
7. Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppsporten. Fi.
8. Beskattning av kraftföretag. Fi
9. Lokala sjukförsäkringsregister. S.
10. Affärstiderna. C.
11. Affärstiderna. Bilagedel. C.
12. Ungdom och makt. C.
13. Spelreglerna på arbetsmarknaden. A.
14. Den regionala bil- och körkortadministrationen. K.
15. Informationens roll som handlingsunderlag - styrning och ekonomi. S.
16. Gemensamma regler - lagstiftning, klassifikationer och informationsteknologi. S.
17. Forskning och utveckling - epidemiologi, kvalitets-säkring och Spris utvecklingsprojekt. S.
18. Informationsstruktur för hälso- och sjukvården - en utvecklingsprocess. S.
19. Storstadens trafiksystem. Överenskommelser om trafik och miljö i Stockholms- Göteborgs- och Malmöregionerna. K.
20. Kapitalkostnader inom försvaret. Nya former för finansiell styrning. Fö.
21. Personregistrering inom arbetslivs-, forsknings- och massmedieområdena, m.m. Ju.
22. Översyn av lagstiftningen om träfiberråvara. I.
23. Ett nytt BFR - Byggeforskningen på 90-talet. Bo.
24. Visst går det an! Del 1, 2 och 3. C.
25. Frikommunförsöket. Erfarenheter av försöken med en friare nämndorganisation. C.
26. Kommunala entreprenader. Vad är möjligt? En analys av rättsläget och det statliga regelverkets roll. C.
27. Kapitalavkastningen i bytesbalansen. Tre expertrapporter. Fi.
28. Konkurrensen i Sverige - en kartläggning av konkurrensförhållandena i 61 branscher. Del 1 och 2. C.
29. Periodiska hälsoundersökningar i vissa statliga, kommunala och landstingskommunala anställningar. C.
30. Särskolan - en primärkommunal skola. U.
31. Statens arkivdepåer. En utvecklingsplan till år 2000. U.
32. Naturvårdsverkets uppgifter och organisation. M.
33. Branden på Sally Albatross. Den 9-12 januari 1990. Fö.
34. HIV-smittade - ersättning för ideell skada. Ju.
35. Några frågor i anslutning till en arbetsgivarperiod inom sjukpenningförsäkringen. S.
36. Ny kunskap och förnyelse. C.
37. Räkna med miljö! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. Fi.
38. Räkna med miljö! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. Bilagedel. Fi.
39. Säkrare förare. K.
40. Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och regeringskansli. C.
41. Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och regeringskansli. Bilagedel. C.
42. Aborterade foster, m.m. S.
43. Den framtida länsbostadsnämnden. Bo.
44. Examination som kvalitetskontroll i högskolan. U.
45. Påföljdsfrågor. Frigivning från anstalt, m.m. Ju.
46. Handikapp, Välfärd, Rättvisa. S.
47. På väg - exempel på förändringsarbeten inom verksamheter för psykiskt störda. S.
48. Bistånd genom internationella organisationer. UD.
49. Bistånd genom internationella organisationer. Annex 1. Det multilaterala biståndets organisationer. UD.
50. Bistånd genom internationella organisationer. Annex 2. Sverige och u-länderna i FN - en återblick. UD.
51. Bistånd genom internationella organisationer. Annex 3. Särstudier. UD.
52. Alkoholbeskattningen. Fi.
53. Forskning och teknik för flyget. Fö.
54. Skola - skolbarnsomsorg - en helhet. U.
55. Sveriges nationalrapport till FNs konferens om miljö och utveckling - UNCED 1992. M.
56. Kompetensutveckling - en utmaning. A.
57. Arbetslöshetsförsäkringen - finansierings-systemet. A.
58. Ett nytt turistråd. I.
59. Konkurrens för ökad välfärd. Del 1. Konkurrens för ökad välfärd. Del 2. Konkurrens för ökad välfärd. Bilagor. C.
60. Olika men ändå lika. Om invandrande domar i det mångkulturella Sverige. C.
61. Statens bostadskreditnämnd - organisation och dimensionering. Bo.
62. Vissa särskilda frågor beträffande integritets-skyddet på ADB-området. Ju.

Statens offentliga utredningar 1991

Kronologisk förteckning

- 63. Tillsynen över hälso- och sjukvården. S.
 - 64. Att förvalta kulturmiljöer. U.
 - 65. Ett samordnat vuxenstudiestöd. U.
 - 66. Hemslöjd i samverkan. I.
-

Statens offentliga utredningar 1991

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- Personregistrering inom arbetslivs-, forsknings- och massmedicombåda, m.m. [21]
HIV-smittade - ersättning för ideell skada. [34]
Påföljdsfrågor. Frigivning från anstalt, m.m. [45]
Vissa särskilda frågor beträffande integritetsskyddet på ADB-området. [62]

Utrikesdepartementet

- Statens roll vid främjande av export. [3]
Bistånd genom internationella organisationer. [48]
Bistånd genom internationella organisationer. Annex 1. Det multilaterala biståndets organisationer. [49]
Bistånd genom internationella organisationer. Annex 2. Sverige och u-länderna i FN - en återblick. [50]
Bistånd genom internationella organisationer. Annex 3. Särstudier. [51]

Försvarsdepartementet

- Kapitalkostnader inom försvaret. Nya former för finansiell styrning. [20]
Branden på Sally Albatross. Den 9-12 januari 1990. [33]
Forskning och teknik för flyget. [53]

Socialdepartementet

- Utvärdering av SBU. Statens Beredning för Utvärdering av medicinsk metodik. [6]
Lokala sjukförsäkringsregister [9]
Informationens roll som handlingsunderlag - styrning och ekonomi. [15].
Gemensamma regler - lagstiftning, klassifikationer och informationsteknologi. [16].
Forskning och utveckling - epidemiologi, kvalitetssäkring och Spris utvecklingsprojekt. [17].
Informationsstruktur för hälso- och sjukvården - en utvecklingsprocess. [18].
Några frågor i anslutning till en arbetsgivarperiod inom sjukpenningförsäkringen. [35]
Aborterade foster, m.m. [42]
Handikapp, Valfärd, Rättvisa. [46]
På väg - exempel på förändringsarbeten inom verksamheter för psykiskt störda. [47]
Tillsynen över hälso- och sjukvården. [63]

Kommunikationsdepartementet

- Den regionala bil- och körkortadministrationen. [14]
Storstadens trafiksystem. Överenskommelser om trafik och miljö i Stockholms- Göteborgs- och Malmöregionerna. [19]
Säkrare förare [39]

Finansdepartementet

- Finansiell tillsyn. [2]
Sportslig och ekonomisk utveckling inom trav- och galoppporten. [7]
Beskattnings av kraftföretag. [8]
Kapitalavkastningen i bytesbalansen.
Tre expertrapporter. [27]
Räkna med miljön! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. [37]
Räkna med miljön! Förslag till natur- och miljöräkenskaper. Bilagedel. [38]
Alkoholbeskattnings. [52]

Utbildningsdepartementet

- Särskolan -en primärkommunal skola. [30]
Statens arkivdepåer. En utvecklingsplan till år 2000. [31]
Examination som kvalitetskontroll i högskolan. [44]
Skola - skolbarnsomsorg - en helhet. [54]
Att förvalta kulturmiljöer. [64]
Ett samordnat vuxenstudiestöd. [65]

Arbetsmarknadsdepartementet

- Flyktning- och immigrationspolitiken. [1]
Spelreglerna på arbetsmarknaden. [13]
Kompetensutveckling - en utmaning. [56]
Arbetslöshetsförsäkringen - finansieringssystemet. [57]

Bostadsdepartementet

- Ett nytt BFR - Bygghöjningen på 90-talet. [23]
Den framtida länsbostadsnämnden. [43]
Statens bostadskreditnämnd - organisation och dimensionering. [61]

Statens offentliga utredningar 1991

Systematisk förteckning

Industridepartementet

- Översyn av lagstiftningen om träfiberråvara. [22]
Ett nytt turistråd. [58]
Hemslöjd i samverkan [66]

Civildepartementet

- Affärstiderna. [10]
Affärstiderna. Bilagedel. [11]
Ungdom och makt. [12]
Visst går det an! Del 1, 2 och 3. [24]
Frikommunförsoöket. Erfarenheter av försöken med en friare nämndorganisation. [25]
Kommunala entreprenader. Vad är möjligt? En analys av rättsläget och det statliga regelverkets roll. [26]
Konkurrensen i Sverige - en kartläggning av konkurrensförhållandena i 61 branscher. Del 1 och 2. [28]
Periodiska hälsoundersökningar i vissa statliga, kommunala och landstingskommunala anställningar. [29]
Ny kunskap och förnyelse. [36]
Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och regeringskansli. [40]
Marknadsanpassade service- och stabsfunktioner - ny organisation av stödet till myndigheter och regeringskansli. Bilagedel. [41]
Konkurrens för ökad välfärd. Del 1.
Konkurrens för ökad välfärd. Del 2.
Konkurrens för ökad välfärd. Bilagor. [59]
Olika men ändå lika. Om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige. [60]

Miljödepartementet

- Miljölagstiftningen i framtiden. [4]
Miljölagstiftningen i framtiden. Bilagedel.
Sekretariatets kartläggning och analys. [5]
Naturvårdsverkets uppgifter och organisation. [32]
Sveriges nationalrapport till FN:s konferens om miljö och utveckling - UNCED 1992. [55]

